

บทที่ 5

ผลการวิเคราะห์

การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา

การศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ในบทนี้เป็นส่วนของการวิเคราะห์ผลการวิจัยที่มาจากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและองค์ประกอบของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม อันเนื่องมาจากกระแสการพัฒนาและความเจริญต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชน รวมถึงการสืบเนื่อง/การคงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ซึ่งมีรายละเอียดของการศึกษาดังนี้

5.1) สภาพทั่วไปของพื้นที่กรณีศึกษา : ชุมชนย่านอัมพวา ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านท่าคา

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการอธิบายถึงความเป็นมาชุมชน และลักษณะ โครงสร้างด้านต่าง ๆ ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมทั้ง 3 บริเวณในสภาพปัจจุบัน เพื่อให้เห็นภาพรวมของชุมชนริมน้ำ และเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างชุมชนริมน้ำในแต่ละบริเวณ ซึ่งมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

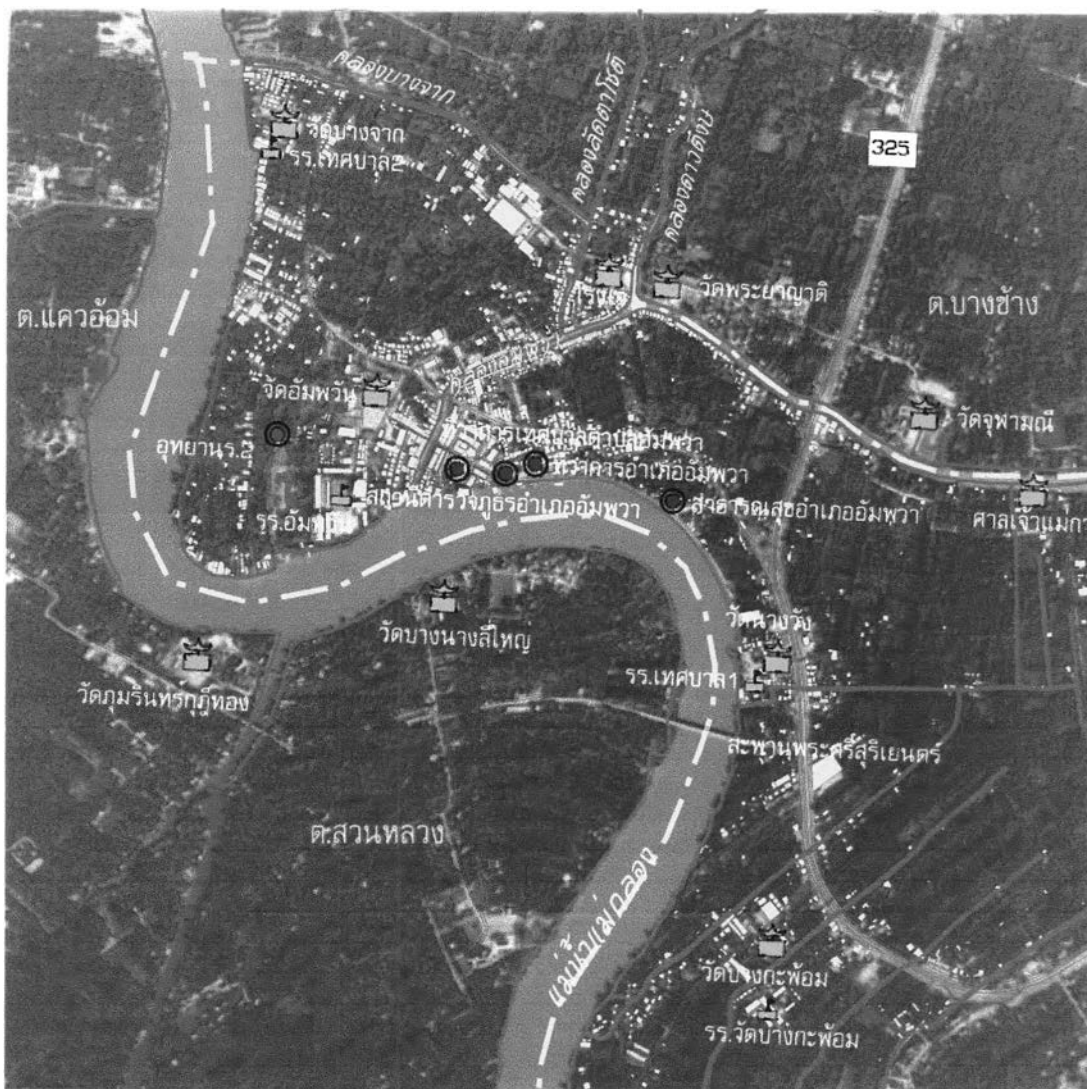
5.1.1) ความเป็นมา และสภาพทั่วไปของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา เป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมที่มีประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน เป็นศูนย์กลางความเจริญทางด้านพาณิชยกรรมและเกษตรกรรมที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยปรากฏหลักฐานเป็นที่ตั้งของตลาดบางช้าง ตลาดค้าขายทางน้ำเก่าแก่ในสมัยพระเจ้าปราสาททอง เป็นที่ประสูติของพระมหากษัตริย์ และพระราชินีต้นราชวงศ์จักรีหลายพระองค์ และมีเจ้านายเสด็จประพาสเมืองนี้อยู่เสมอ เช่น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยเสด็จมาทรงสร้างพระปรางค์ที่วัดอัมพวันเจติยาราม และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสต้นตามลำน้ำแม่กลองในปี พ.ศ.2447 และ พ.ศ.2452 ได้ทรงเสด็จประพาสตลาดน้ำอัมพวา พระตำหนักอัมพวา และวัดอัมพวันเจติยาราม โดยเฉพาะตลาดน้ำอัมพวาถือเป็นย่านธุรกิจการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าทางการเกษตรขนาดใหญ่ที่สำคัญ มีเรือจากที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล และเรือของชาวสวนในแถบอัมพวาขนสินค้าและผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ มาค้าขายกัน ต่อมาในปี พ.ศ.2496 ได้เกิดไฟไหม้บริเวณตลาดอัมพวาในตัวอำเภอเกือบทั้งหมด คงเหลือไว้แต่ศาลเจ้าพ่อกวนอู๋ โดยบ้านเรือนที่เดิมเป็นเรือนไม้ตามแบบสถาปัตยกรรมพื้นบ้านภาคกลางล้วนเสียหายไปหมด ชาวอัมพวาต้องใช้เวลาเกือบ 10 ปี ในการฟื้นฟูตลาดขึ้นมาใหม่ แต่สภาพบ้านเรือนได้เปลี่ยนเป็นอาคารตึกแถวตามแบบสมัยใหม่ดังที่เห็นในสภาพปัจจุบัน นอกจากการมีประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่าแล้ว ชุมชนอัมพวายัง

มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่คงความเป็นเอกลักษณ์ของเรือนไม้และสถาปัตยกรรมในอดีตเหลืออยู่เป็นจำนวนมากกว่าพื้นที่ชุมชนอื่น ๆ ในแถบอัมพวา โดยเฉพาะอาคารเรือนแถวริมน้ำ รวมถึงการมีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ยังคงปรากฏและสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น วิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง การเกษตรกรรม ศิลปหัตถกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น

สภาพปัจจุบันของชุมชนอัมพวา มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งสวน ตั้งอยู่ในเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลตำบลอัมพวา มีพื้นที่ประมาณ 1,562 ไร่ แบ่งการปกครองออกเป็น 10 ชุมชนด้วยกัน แต่บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนค่อนข้างหนาแน่นอยู่บริเวณชุมชนตลาดอัมพวา ชุมชนคลองอัมพวา ชุมชนประชาอุทิศ ชุมชนวัดอัมพวัน และชุมชนหัวแหลม ในอดีตส่วนใหญ่เป็นชุมชนคนจีนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยเป็นเวลานาน โดยเฉพาะชาวจีนแต้จิ๋ว ต่อมามีการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับท้องถิ่น ได้อย่างกลมกลืน จนกลายเป็นชุมชนคนไทยเชื้อสายจีน มีคนไทยแท้อาศัยอยู่ไม่มากนัก สำหรับบทบาทหน้าที่ของชุมชนอัมพวาในปัจจุบัน เป็นที่ตั้งศูนย์กลางการบริหาร-การปกครองระดับอำเภอ และมีศูนย์กลางพาณิชย์กรรมและบริการระดับท้องถิ่นอยู่ที่บริเวณชุมชนตลาดอัมพวา เป็นที่ตั้งของตลาดสด ธุรกิจร้านค้า ธนาคาร และที่ทำการเทศบาลตำบลอัมพวา (แผนที่ 5-1)

ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแค เป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมที่มีการตั้งถิ่นฐานมายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีทั้งคนไทยที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมแถบนี้ และจากการอพยพหลบภัยสงครามเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพของผู้คนกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มชาวจีนอพยพมีส่วนค่อนข้างมาก มาอยู่ร่วมกันและเกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมอย่างกลมกลืน มีคลองบางแคเป็นคลองสายหลักที่แยกมาจากแม่น้ำแม่กลอง มีอาณาเขตพื้นที่ตั้งแต่บริเวณปากคลองบางแคไปจนถึงบริเวณวัดสาธุชนาราม ครอบคลุมพื้นที่การปกครองส่วนใหญ่ในตำบลบางแค ตำบลบางนางลี่ และบางส่วนของตำบลแควอ้อม และตำบลสวนหลวง มีคลองบางแคเป็นแนวแบ่งเขตการปกครอง (แผนที่ 5-2) สภาพทั่วไปของพื้นที่ทั้ง 2 ฝั่งคลองเป็นที่ราบลุ่ม มีคลองรองที่แยกจากคลองบางแคหลายสายกระจายเข้าไปยังพื้นที่ด้านในทั้งสองฝั่ง โดยพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกของคลองบางแค อยู่ในเขตการปกครองของตำบลบางแค มีพื้นที่ประมาณ 3,042 ไร่ แบ่งการปกครองเป็น 7 หมู่บ้าน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนมีทั้งตั้งกระจายตัวอยู่ตามแนวริมคลองบางแค อาศัยอยู่ในสวนที่อยู่ลึกเข้าไปตามคลองสายย่อย และบางส่วนตั้งบ้านเรือนเกาะตัวอยู่ริมถนนสายวัดสาธุ-บางยี่รงค์ ซึ่งเป็นถนนหลักสายเดียวที่ขนานไปตามแนวคลองบางแคไปเชื่อมกับถนนแม่กลอง-ปากท่อ สำหรับบทบาทหน้าที่ของตำบลบางแคในปัจจุบัน เป็นแหล่งผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ คือ ส้มโอ ลิ้นจี่ และมะพร้าว โดยมีศูนย์กลางพาณิชย์กรรมและบริการของชุมชนอยู่ที่หมู่ 2 บ้านวัดบางแคกลาง และหมู่ที่ 3 บ้านปากคลองวัว เป็นชุมชนที่ค่อนข้างหนาแน่น เป็นที่ตั้งของโรงเรียนและวัดบางแคกลาง ที่เป็นศูนย์กลางของชุมชน

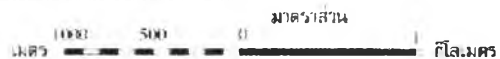
วิทยานิพนธ์ : การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

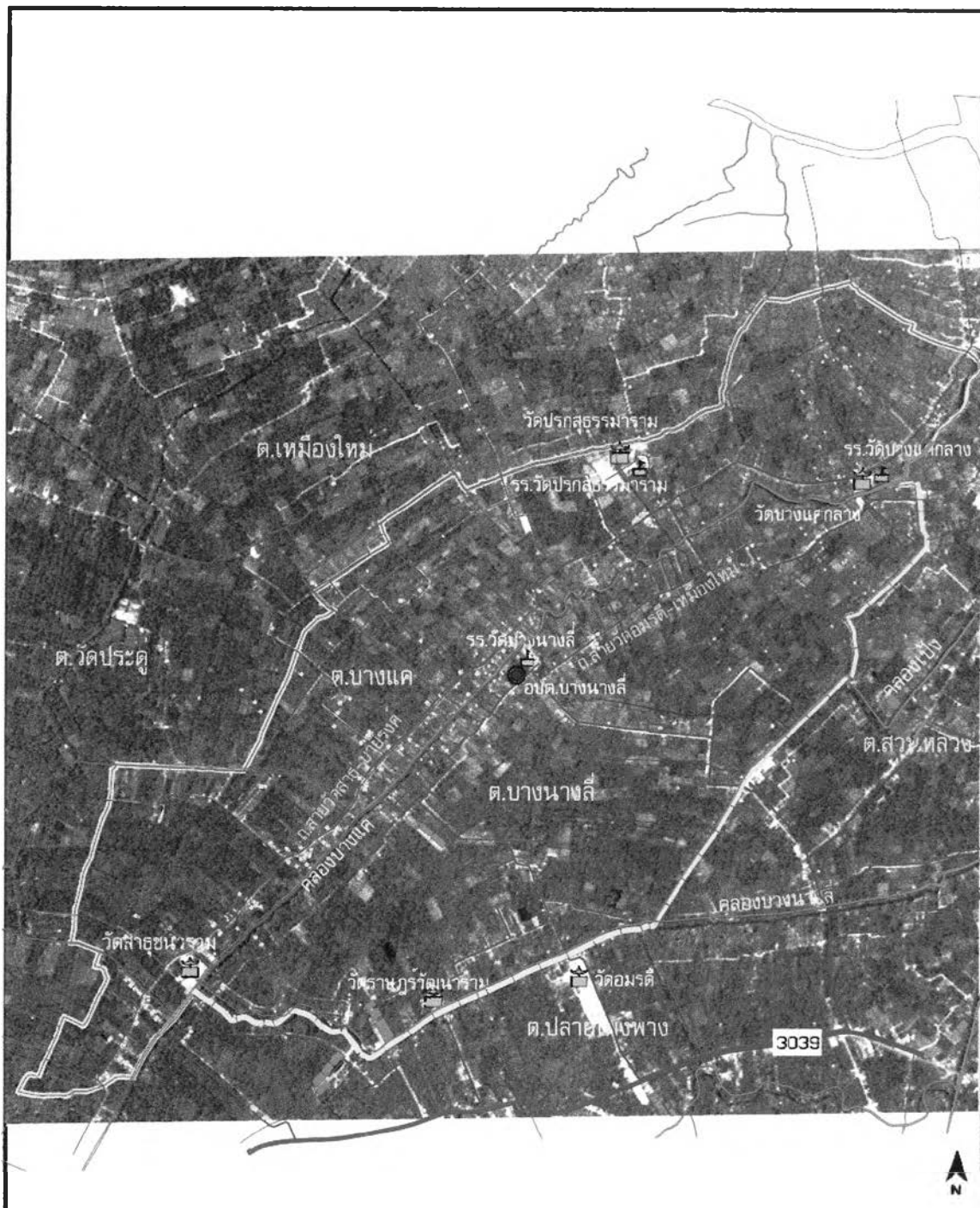
แผนที่ 5-1 สภาพพื้นที่ชุมชนย่านคลองอัมพวาในปัจจุบัน

สัญลักษณ์ :

—	แม่น้ำ คลอง	☸	วัด	□	ขอบเขตชุมชนย่านคลองอัมพวา
—	ถนน	🏫	โรงเรียน		
—	ทางหลวงแผ่นดิน	◎	สถานที่ราชการ		

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2543

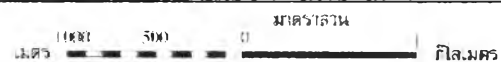
วิทยานิพนธ์ : การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

แผนที่ 5-2 สภาพพื้นที่ชุมชนย่านคลองบางแคในปัจจุบัน

สัญลักษณ์ :

—————	แม่น้ำ คลอง		วัด		สถานอนามัย
—————	ถนน		โรงเรียน		ขอบเขตชุมชนย่านคลองบางแค
—————	ทางหลวงแผ่นดิน		ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล		

ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศ ปี พ.ศ. 2545

ส่วนพื้นที่ทางฝั่งตะวันออกของคลองบางแค อยู่ในเขตการปกครองของตำบลบางนางลี่ มีพื้นที่ประมาณ 3,488 ไร่ แบ่งการปกครองเป็น 5 หมู่บ้าน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนคล้ายกับพื้นที่ทางฝั่งบางแค ที่ตั้งกระจายตัวอยู่ตามริมแนวคลองบางแค คลองสายต่าง ๆ อยู่ในพื้นที่คอนกรีตที่เป็นสวน และมีบางส่วนตั้งบ้านเรือนเกาะตัวอยู่ริมถนนสายวัดอมรวดี-เหมืองใหม่ ซึ่งเป็นถนนหลักที่เชื่อมระหว่างถนนแม่กลอง-ปากท่อ และถนนวัดสาธุชนาราม-บางยี่รงค์ รวมถึงตั้งอยู่ตามริมถนนสายต่าง ๆ ภายในตำบล สำหรับบทบาทหน้าที่ของตำบลบางนางลี่ในปัจจุบันมีลักษณะเช่นเดียวกับตำบลบางแค คือ เป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ ได้แก่ ส้มโอ ลิ้นจี่ มะพร้าว และยังมีการทำน้ำตาลมะพร้าว เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนเหลืออยู่บ้าง โดยมีศูนย์กลางพาณิชย์กรรมและบริการของชุมชนอยู่ที่หมู่ 4 บ้านคลองบางแค เป็นชุมชนที่ค่อนข้างหนาแน่น เป็นที่ตั้งของ โรงเรียนวัดบางนางลี่ และที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นศูนย์กลางการพัฒนาตำบล

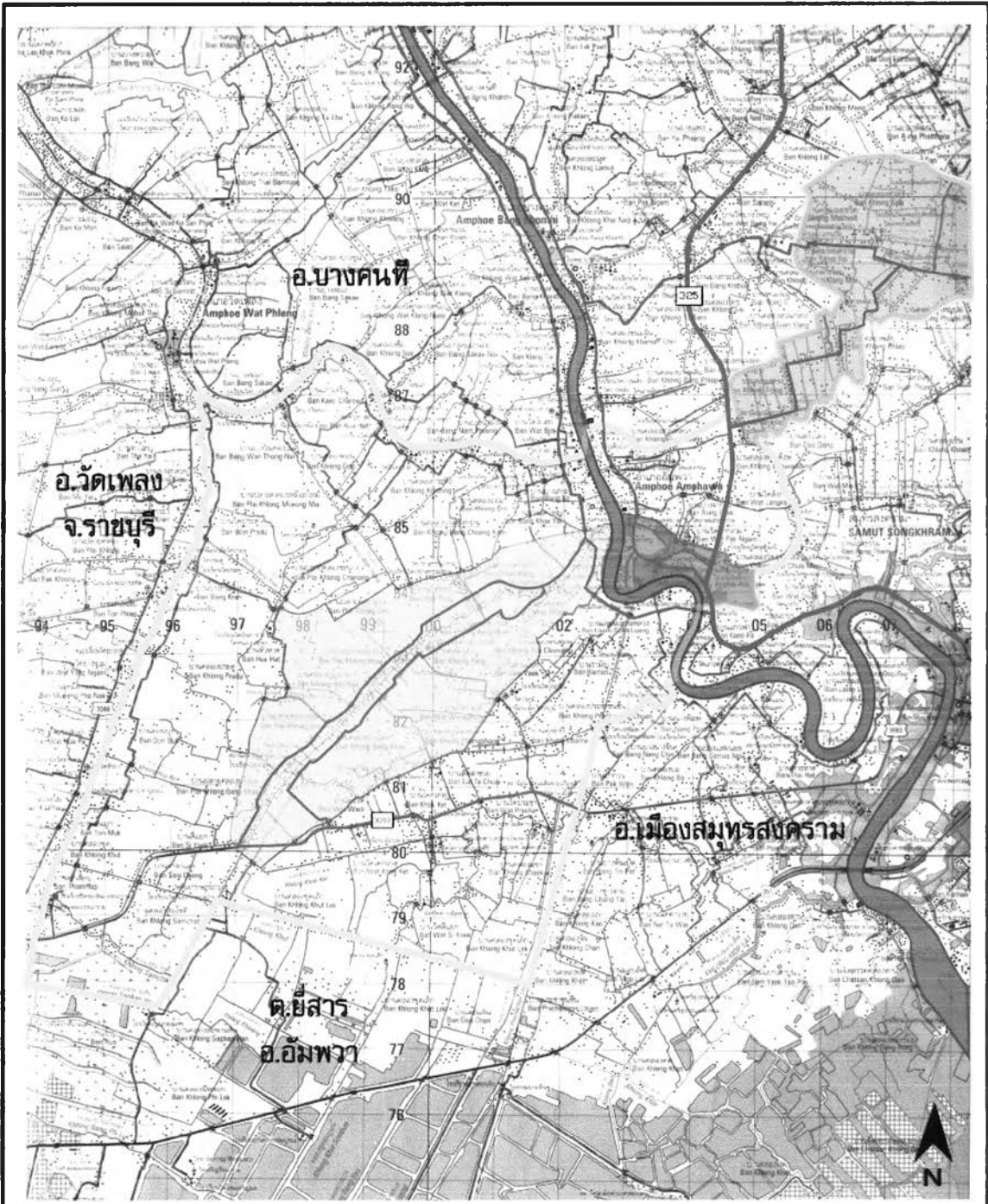
ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา เป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมที่มีการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน ระยะเวลาของการตั้งหมู่บ้านไม่สามารถระบุได้แน่นอนว่าเริ่มมีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่เมื่อไร แต่เมื่อพิจารณาจากร่องเล่าถึงเหตุการณ์เสด็จประพาสของรัชกาลที่ 5 พออนุমানได้ว่ามีหมู่บ้านตั้งมาไม่ต่ำกว่า 100 ปีแล้ว ผู้คนที่อาศัยอยู่ที่นี่ส่วนใหญ่เป็นคนไทยแท้ มีคนจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บ้างเล็กน้อย ปัจจุบันชุมชนท่าคาตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลท่าคา มีพื้นที่ประมาณ 6,195 ไร่ แบ่งการปกครองเป็น 12 หมู่บ้าน (แผนที่ 5-3) สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม มีคลองขนาดเล็กจำนวนมากไหลผ่านและเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายถึงกันหมด ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แถบนี้ ทั้งทางด้านเกษตรกรรม และการสัญจรทางน้ำ เกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับลำน้ำมากมาย เช่น ประเพณีแข่งขันเรือพาย และวัฒนธรรมการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันทางเรือจนเกิดเป็น “ตลาดน้ำท่าคา” สืบทอดกันมาไม่ต่ำกว่า 100 ปีจนถึงปัจจุบัน

ตลาดน้ำท่าคา ถือเป็นภาพลักษณ์ของชุมชนที่มีมาแต่อดีต ตั้งอยู่บริเวณคลองสวนทุ่ง ในพื้นที่หมู่ 2 แต่เดิมตั้งอยู่ที่ตำบลท่าคา บริเวณที่เป็นประตูน้ำในปัจจุบัน เคยเป็นตลาดบกมาก่อน แม่ค้าจะขนสินค้าจากเรือขึ้นไปแลกกันไม่ได้ซื้อขาย แต่เมื่อมีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างแม่ค้าจากทางเพชรบุรี ที่นำอาหารทะเลมาแลกกับผักผลไม้ที่ปลูกในสวน โดยเฉพาะมะม่วงมีชื่อเสียงมาก ทำให้ค่อย ๆ เปลี่ยนจากตลาดบกมาเป็นตลาดน้ำมาอยู่ในคลองสวนทุ่งเป็นตลาดน้ำขนาดใหญ่ โดยในช่วงปี พ.ศ. 2500 มีเรือกว่าร้อยลำลอยอยู่ในคลองยาวเป็นกิโลเมตร เรือที่นำสินค้ามาแลกมีทั้งมาจากตำบลท่าคา และจากที่ต่าง ๆ ในสมัยนั้นเรือจะทยอยมากันตั้งแต่เย็นก่อนวันนัดและค้างแรมกันในคลอง การกำหนดเวลาการมีตลาดน้ำที่เรียกกันว่า “นัด” ดั้งเดิมกำหนดวันนัดในวันขึ้น-แรม 2, 7 และ 12 ค่ำ ของทุกเดือน ในเดือนหนึ่งจะมี 6 ครั้ง เหตุผลที่กำหนดให้มีการค้าขายในวันเหล่านี้ เพราะมีความสอดคล้องกับนัดของตลาดน้ำอื่น ๆ ซึ่งจะกำหนดนัดในวันก่อนหน้านี้ ปัจจุบันตลาดน้ำท่าคาเป็นตลาดน้ำขนาดเล็กที่ยังมีสภาพคล้ายคลึงกับในอดีต เป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนระหว่างผู้คนในท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติกัน

มาช้านาน สินค้าที่นำมาขายไม่ต่างจากในอดีตมากนัก ได้แก่ พืชผักที่ปลูกตามบ้าน ข้าวสาร ของแห้ง ภูเขาข้าวแกง ฯลฯ ที่เพิ่มมาในช่วงหลังคือ มะพร้าว และน้ำตาลมะพร้าว ส่วนสินค้าที่เคยมีขายแต่ในปัจจุบันไม่มีขายแล้ว คือ เรือกาแพโบราณ เรือข้อมผ้า เรือฟัน เรือขายหม้อดิน และเรือขายเสื้อผ้า (จรรยาเจือไทย, สัมภาษณ์ 1 มิถุนายน 2548) ทั้งนี้ ตลาดน้ำท่าคาถือได้ว่าเป็นภาพลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนที่ยังดำรงอยู่มาได้ถึงปัจจุบันท่ามกลางการหมดไปของตลาดน้ำแห่งอื่น ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง แต่ยังทำหน้าที่รักษาความเป็นชุมชนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น

ลักษณะการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ยังคงตั้งบ้านเรือนดั้งเดิมกระจายเข้าไปตามคลองต่าง ๆ และอยู่ในอยู่ในสวน มีเพียงบางส่วนของเพิงย้ายมาตั้งบ้านเรือนเกาะตัวอยู่บริเวณริมถนนสายหลักแต่มีจำนวนน้อยมาก ได้แก่ ถนนบ้านบางใหญ่-บางสะไ้ ถนนท่าคา-บางสะไ้ และถนนวัดเทพประสิทธิ์-วัดดาวโค้ง ซึ่งเป็นถนนหลักที่เชื่อมภายในตำบลและระหว่างชุมชนโดยรอบ ส่วนถนนซอยภายในตำบลยังมีกระจายไม่ทั่วถึง ส่งผลให้การเข้าถึงในบางพื้นที่ยังต้องอาศัยการสัญจรทางเรือและการเดินเท้าอยู่บ้าง โดยเฉพาะในพื้นที่หมู่ 3 หมู่ 4 และหมู่ 12 ส่วนบทบาทหน้าที่ของตำบลท่าคาเป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ คือ น้ำตาลมะพร้าว และมะพร้าวผล มีศูนย์กลางพาณิชย์กรรมและบริการของชุมชนอยู่ที่หมู่ 2 บ้านคลองศาลา และเป็นที่ตั้งของตลาดน้ำท่าคา

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ของที่ตั้งชุมชนริมน้ำทั้ง 3 บริเวณ พบว่า แม้ว่าชุมชนทั้ง 3 แห่งจะอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน แต่ชุมชนในแต่ละแห่งก็มีลักษณะของทำเลที่ตั้งที่แตกต่างกัน มีผลให้มีพัฒนาการและความเจริญที่เข้ามาสู่ชุมชนที่แตกต่างกันตั้งแต่อดีตสืบทอดมาถึงปัจจุบัน (แผนที่ 5-4) กล่าวคือ ชุมชนย่านคลองอัมพวา เป็นชุมชนที่มีทำเลที่ตั้งติดกับแม่น้ำแม่กลอง มีคลองอัมพวา คลองบางจาก และลำคลองขนาดเล็กจำนวนมากทำหน้าที่กระจายน้ำเข้าสู่พื้นที่ด้านใน นอกจากการมีที่ตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำแม่กลองแล้ว ชุมชนคลองอัมพวายังมีที่ตั้งอยู่ใกล้ปากคลองหลักสายต่าง ๆ ที่สบกับแม่น้ำแม่กลอง ไม่ว่าจะเป็น คลองแควอ้อม คลองบางแค คลองประชามชื่น และคลองอัมพวาที่ไปเชื่อมกับคลองผีหลอกและออกสู่น้ำแม่กลองได้อีกทาง ส่งผลให้ในอดีตชุมชนย่านคลองอัมพวาเป็นศูนย์กลางความเจริญด้านพาณิชย์กรรมและเกษตรกรรมที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยอยุธยา และเป็นศูนย์กลางการสัญจรทางน้ำที่สามารถเดินทางเชื่อมโยงไปยังพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ได้โดยรอบ ต่อมาในปี พ.ศ.2518 ถนนสายบางแพ-สมุทรสงคราม (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 325) ต่อเชื่อมกับถนนพระรามที่ 2 ได้อย่างสมบูรณ์ ทำให้บทบาทความเป็นศูนย์กลางความเจริญ และระบบการสัญจรทางน้ำได้เปลี่ยนไป กลายเป็นชุมชนย่านพาณิชย์กรรมระดับท้องถิ่นและชุมชนที่อยู่อาศัยที่มีสภาพชบเซาอย่างเห็นได้ชัด การสัญจรทางบกเข้ามาแทนที่ เนื่องจากมีบริการรถโดยสารต่าง ๆ เกิดขึ้น ทั้งรถโดยสารระหว่างจังหวัด และรถโดยสารที่วิ่งภายในจังหวัด ทำให้กิจการขนส่งสินค้าทางน้ำ และตลาดน้ำต้องทยอยเลิกไปในที่สุด

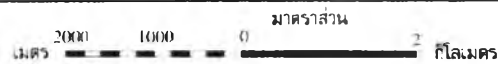
วิทยานิพนธ์ : การเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

แผนที่ 5-4 ที่ตั้งของพื้นที่กรณีศึกษา : ชุมชนย่านคลองอัมพวา ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านท่าคา

สัญลักษณ์ :

- แม่น้ำ คลอง
- ถนน
- ▭ ขอบเขตพื้นที่ศึกษา
- ชุมชนย่านคลองอัมพวา
- ▨ ชุมชนย่านคลองบางแค
- ▩ ชุมชนย่านท่าคา

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร, 2543.

ส่วนชุมชนย่านคลองบางแค เป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนกระจายตัวตามแนว 2 ฝั่งคลองบางแค ซึ่งเป็นคลองสายหลักที่แยกมาจากแม่น้ำแม่กลองโดยตรง และมีคลองสายรองแตกแขนงจากคลองบางแคทั้ง 2 ฝั่ง ได้แก่ คลองอ้อม คลองตาตัน คลองเป้ง และคลองบางนางลี่ เป็นต้น ทำหน้าที่กระจายน้ำไปยังพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ที่อยู่ด้านในอีกที เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนก่อนเข้ามาทางด้านใน การตั้งถิ่นฐานมีลักษณะเป็นแนวยาวตามคลองบางแค และบางส่วนตั้งกระจายอยู่ในอู่ในสวน ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2520 การลำเลียงผลผลิตทางการเกษตรออกสู่ภายนอกชุมชนใช้คลองบางแคเป็นเส้นทางขนส่งหลัก โดยมีเรือต่อใหญ่จอดอยู่บริเวณปากคลองรอรับซื้อผลผลิต พวงมะพร้าว และน้ำตาลปีบ เพื่อลำเลียงเข้าสู่กรุงเทพฯ แต่หากต้องการเดินทางไปยังเมืองแม่กลอง กรุงเทพฯ หรือจังหวัดต่าง ๆ จะมีเรือโดยสารพวกเรือแท็กซี่และเรือหางยาววิ่งให้บริการอยู่ตามคลองถึงท่าเทียบเรือหน้าที่ทำการอำเภออัมพวา แล้วไปต่อเรือแดงหรือต่อรถโดยสารสาธารณะที่ตลาดชุมชนอัมพวาอีกที ต่อมาในปี พ.ศ. 2530 มีการตัดถนนสายหลักขึ้นในชุมชนทั้ง 2 ฝั่ง คือ ถนนสายวัดสาธุ-บางยี่รงค์ และถนนสายวัดคอมรวดี-เหมืองใหม่ โดยเป็นถนนที่ขนานไปตามแนวคลองบางแค นับแต่นั้นมาถนนและรถเข้ามาทำหน้าที่แทนคลองและเรือ การเดินทางและการขนส่งทางน้ำ รวมถึงกิจการเรือต่อใหญ่บริเวณปากคลองค่อย ๆ ททยอยเลิกไป ผู้คนหันมาใช้รถยนต์ส่วนตัวหรือบริการรถโดยสารสาธารณะในการสัญจรแทน

ขณะที่ชุมชนย่านท่าคา เป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ตามคลองสายรองต่าง ๆ ที่มีเป็นจำนวนมากและเชื่อมโยงถึงกันเป็นเครือข่ายภายในพื้นที่ มีคลองสายสำคัญ ได้แก่ คลองท่าคา คลองสวนทุ่ง คลองพันลา คลองปลับ คลองตรง คลองขุดเจ๊ก ฯลฯ คลองเหล่านี้เรือเครื่องขนาดใหญ่ไม่สามารถเข้าถึง ต้องใช้เรือขนาดเล็กหรือเรือพายเป็นพาหนะในการสัญจรทั้งภายในชุมชน และการเดินทางมายังชุมชนอัมพวาเพื่อเดินทางต่อไปยังพื้นที่อื่น ๆ เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนอยู่ถัดเข้ามาทางพื้นที่ตอนในค่อนข้างมาก ระบบเครือข่ายคลองเป็นลำคลองขนาดเล็กทั้งหมด ในอดีตการเดินทางสัญจรทางน้ำจึงไม่สะดวกเท่าพื้นที่ชุมชน 2 แห่งแรก แม้แต่การเดินทางโดยรถยนต์ยังต้องใช้เวลาพอสมควรกว่าจะเดินทางออกมาสู่ถนนสายหลัก (ถนนบางแพ-สมุทรสงคราม) มีผลให้การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนท่าคามีลักษณะช้ากว่าชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่แถบอัมพวา ชุมชนท่าคาจึงยังคงมีสภาพของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมหลงเหลืออยู่มากมาจนถึงปัจจุบัน สำหรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำทั้ง 3 บริเวณจะได้กล่าวรายละเอียดในช่วงถัดไป

5.1.2) โครงสร้างพื้นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม

จากข้อมูลโครงสร้างพื้นฐานในปัจจุบันของชุมชนริมน้ำทั้ง 3 บริเวณ จำแนกออกเป็นรายพื้นที่ชุมชน พบว่า ในแต่ละชุมชนมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้ (ตารางที่ 5-1 และแผนที่ 5-4)

- การสัญจรและการเข้าถึงชุมชน จากการสำรวจพบว่า ชุมชนทั้ง 3 มีถนนสายหลักที่ออกจากชุมชนไปยังตัวอำเภออัมพวา โดยชุมชนย่านคลองอัมพวาเป็นพื้นที่เขตเมือง และเป็นที่ตั้งของ

สถานที่ราชการต่าง ๆ ในระดับอำเภอ รวมทั้งเป็นศูนย์กลางคมนาคมที่มีทั้งท่ารถโดยสารประจำทาง ท่าเรือโดยสาร และท่าเรือข้ามฟาก การเดินทางเข้ามายังพื้นที่ชุมชนจึงสะดวกทั้งทางบกและทางน้ำ ส่วนชุมชนย่านคลองบางแค ทางฝั่งตำบลบางแคมีถนนวัดสาธุชนาราม-บางยี่รงค์ และทางฝั่งตำบลบางนางลี่มีถนนวัดอมรวดี-เหมืองใหม่ ถนนทั้ง 2 สายเป็นถนนหลักที่ขนานไปตามแนวคลองบางแค ไปเชื่อมต่อกับถนนบางนางจิ้น-ปากน้ำ และไปข้ามแม่น้ำแม่กลองที่สะพานพระศรีสุริเยนทร์ ที่เพิ่งสร้างเสร็จในปี พ.ศ.2542 จากนั้นสามารถเดินทางต่อไปยังเมืองอัมพวาและตัวเมืองแม่กลองได้ หรือสามารถไปลงเรือข้ามแม่น้ำแม่กลองได้ที่ท่าวัดบางนางลี่ใหญ่ เพื่อข้ามไปยังฝั่งตำบลอัมพวาก็ได้ ขณะที่ชุมชนท่าคาซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองอัมพวาประมาณ 15 กิโลเมตร มีถนนสายหลัก 2 สายที่สามารถเดินทางออกจากชุมชนไปยังเขตเมือง คือ ถนนบางใหญ่-บางสะไภ้ และถนนวัดเทพประสิทธิ์-วัดดาวโด่ง ถนนทั้ง 2 สายไปเชื่อมกับถนนบางแพ-สมุทรสงคราม แล้วสามารถต่อไปยังเมืองอัมพวาและเมืองแม่กลองได้

ส่วนการสัญจรทางน้ำ การเดินทางจากชุมชนอัมพวาในฐานะเป็นศูนย์กลางการคมนาคม ไปยังชุมชนย่านคลองบางแคสามารถเดินทางได้อย่างสะดวก มีเรือโดยสารรับจ้าง (เรือหางยาว) วิ่งให้บริการในคลองบางแคถึงท่าเรืออัมพวา ส่วนการเดินทางไปยังชุมชนย่านท่าคาในปัจจุบันทำได้ค่อนข้างลำบาก เรือโดยสารรับจ้างไม่สามารถเข้าถึงได้ เพราะสภาพคลองมีขนาดเล็กและแคบมาบบางคลองเรือแทบไม่สามารถผ่านไปได้นี้เนื่องจากมีต้นจากขึ้นอยู่เต็มคลอง หากเดินทางโดยใช้เรือขนาดเล็กหรือเรือพายจะใช้เวลาในการเดินทางมากและค่าใช้จ่ายสูง เพราะระยะทางค่อนข้างไกล ปัจจุบันจึงไม่มีเรือโดยสารวิ่งรับจ้างไปยังคลองอัมพวา อย่างไรก็ตาม ชุมชนย่านท่าคาเป็นเพียงชุมชนเดียวในพื้นที่แถบอัมพวาที่ยังคงมีการใช้เรืออยู่เป็นจำนวนมาก โดยเป็นเรือติดเครื่องขนาดเล็กและเรือพายที่ใช้ในการเดินทางติดต่อกันภายในชุมชน และขนพืชผลทางการเกษตรไปค้าซื้อขายกันที่ตลาดน้ำท่าคา

- ระบบสาธารณูปโภค (ไฟฟ้า และประปา) พบว่า พื้นที่ทั้ง 3 ชุมชนได้รับการบริการดังกล่าวค่อนข้างทั่วถึง มีเพียงพื้นที่บางหมู่บ้านของชุมชนย่านคลองบางแคและชุมชนย่านท่าคาที่บ้านเรือนตั้งกระจายอยู่ตามพื้นที่สวน ระบบประปาหมู่บ้านจึงไม่สามารถให้บริการได้ครบทุกหลังคาเรือน แต่ชาวบ้านยังคงสามารถนำน้ำจากคลองต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ได้อย่างไม่เดือดร้อน

- สาธารณูปการ (โรงเรียน สถานีนอนามัย สถานีตำรวจ ตลาดสด และอื่น ๆ) พบว่า ชุมชนทั้ง 3 แห่ง มีบริการสาธารณูปโภคต่าง ๆ ตั้งอยู่ในชุมชนค่อนข้างครบ โดยโรงเรียนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกับวัด เพราะในอดีตวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน และบ้านเรือนจำนวนมากมักตั้งบริเวณใกล้เคียงโดยรอบวัด ขณะที่ตลาดสดมีเพียงแห่งเดียวตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลอัมพวาเป็นตลาดขนาดเล็กเปิดบริการทุกวัน และมีตลาดนัดบกที่ตั้งอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในแต่ละชุมชน โดยมีวันและเวลานัดที่กำหนดขึ้นเองในแต่ละแห่ง ส่วนสถานีตำรวจมีเพียงแห่งเดียวที่ชุมชนอัมพวา ทำหน้าที่ดูแลความสงบ

เรียบร้อยครอบคลุมทั้งอำเภออัมพวา และที่ผ่านมาพื้นที่ในแถบอัมพวาไม่ค่อยมีสถิติคดีและปัญหาด้านอาชญากรรมมากนัก เนื่องจากผู้คนที่รักความสงบ และนิยมทำมาหากินกัน

- ศาสนสถาน พบว่า ชุมชนทั้ง 3 แห่ง มีวัดตั้งกระจายอยู่ในชุมชน และผู้คนส่วนใหญ่ ร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธ โดยชุมชนย่านคลองอัมพวามีวัด 4 แห่ง คือ วัดอัมพวันเจติยาราม วัดบางกะพ้อม วัดเกษมสรณาราม และวัดนางวัง ชุมชนย่านคลองบางแค มีทั้งสิ้น 4 วัด พื้นที่ทางฝั่งตำบลบางแค มีวัด 3 แห่ง คือ วัดบางแคกลาง วัดปรกสุทธรรามาราม และวัดสาธุชนาราม พื้นที่ทางฝั่งตำบลบางนางลี่ มี 1 แห่ง คือ วัดราษฎร์พัฒนาราม ส่วนชุมชนย่านท่าคา มี 2 วัด คือ วัดมณีสวรรค์ และวัดเทพประสิทธิ์ วัดดังกล่าวตั้งอยู่ติดแม่น้ำหรือคลองทั้งสิ้น ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนมาแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้เป็นสถานที่ที่ผู้คนในชุมชนมาพบปะทำกิจกรรมร่วมกันแล้ว ในอดีตยังเป็นท่าสำหรับขึ้นลงเรือโดยสาร และเป็นปลายทางรถโดยสารสองแถวในปัจจุบัน รวมถึงเป็นที่ตั้งของตลาดนัดทางบก ซึ่งเป็นสถานที่จับจ่ายซื้อสินค้าในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชนในยุคปัจจุบัน

ตารางที่ 5-1 ข้อมูลโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนริมน้ำปี พ.ศ.2547 แยกตามพื้นที่ศึกษา

โครงสร้างพื้นฐาน	ชุมชนย่านคลองอัมพวา (เทศบาลตำบลอัมพวา)	ชุมชนย่านคลองบางแค (ตำบลบางแค+ บางนางลี่)	ชุมชนย่านท่าคา (ตำบลท่าคา)
ถนนสายหลักไปยังตัวอำเภอ	มี	มี	มี
รถโดยสารสาธารณะ (รถสองแถว)	5 สาย	3 สาย	2 สาย
เรือโดยสารรับจ้าง	มีบริการเรือข้ามฟาก และเรือโดยสารรับจ้าง	มีเรือโดยสารรับจ้าง	ไม่มี
ไฟฟ้า	มีครบทุกหลังคาเรือน	มีครบทุกหลังคาเรือน	มีครบทุกหลังคาเรือน
ประปา	มีแต่ไม่ครบทุกหลังคาเรือน	มีแต่ไม่ครบทุกหมู่บ้าน	มีแต่ไม่ครบทุกหมู่บ้าน
วัด / ศาสนาสถาน	วัด 4 แห่ง + ศาลเจ้า 1 แห่ง โรงเจ 1 แห่ง	4 แห่ง	วัด 2 แห่ง ศาลเจ้า 2 แห่ง
สถานีอนามัย	1 แห่ง	2 แห่ง	2 แห่ง
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน	1 แห่ง	2 แห่ง	1 แห่ง
โรงเรียนประถมศึกษา	3 แห่ง	2 แห่ง	2 แห่ง
โรงเรียนมัธยมศึกษา	2 แห่ง	2 แห่ง	1 แห่ง
สถานีตำรวจ / ป้อมตำรวจ	1 แห่ง	ไม่มี	ไม่มี
หอกระจายข่าว	10 แห่ง	9 แห่ง	5 แห่ง
ที่อ่านหนังสือพิมพ์ของหมู่บ้าน	ไม่มี	6 แห่ง	5 แห่ง

ที่มา : การจัดทำข้อมูลสถิติเพื่อการพัฒนา อบต. สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภออัมพวา, พ.ศ.2547,

5.1.3) โครงสร้างทางประชากร และสังคมของชุมชน

จากข้อมูลโครงสร้างทางประชากร และสังคมของชุมชนริมน้ำทั้ง 3 บริเวณ จำแนกตามพื้นที่ชุมชน พบว่า แต่ละชุมชนมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้ (ตารางที่ 5-2)

- จำนวนประชากร และโครงสร้างประชากร จากข้อมูลประชากรตามทะเบียนบ้านและจากการสำรวจประชากรที่อยู่อาศัยจริงในพื้นที่ของแต่ละชุมชน พบว่า ชุมชนย่านคลองบางแค และย่านคลองอัมพวา มีประชากรที่มีชื่อบุคคลอยู่ในทะเบียนบ้านแต่ไม่ได้อาศัยอยู่จริงในพื้นที่มากถึง 2,524 คน และ 2,317 คน ตามลำดับ หรือคิดเป็นร้อยละ 33.08 และร้อยละ 39.52 ของประชากรตามทะเบียนราษฎรในแต่ละพื้นที่ ตามลำดับ ส่วนชุมชนย่านท่าคามี 1,352 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 31.29 ทั้งนี้ ประชากรส่วนที่หายไปจำนวนดังกล่าว ส่วนมากเป็นกลุ่มคนวัยทำงานที่ออกไปเรียนหนังสือ และทำงานอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะในเขตกรุงเทพมหานคร ส่วนกลุ่มประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แต่ละชุมชน แม้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มประชากรวัยแรงงานมีอายุตั้งแต่ 15 - 59 ปีขึ้นไป แต่โดยเฉลี่ยแล้วมีอายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไป รองลงมาเป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป

ตารางที่ 5-2 ข้อมูลโครงสร้างทางประชากรและสังคมของชุมชนริมน้ำ ปี พ.ศ.2547 แยกตามพื้นที่ศึกษา

ลักษณะประชากร	ชุมชนย่านคลองอัมพวา (เทศบาลตำบลอัมพวา)	ชุมชนย่านคลองบางแค (ต.บางแค+ ต.บางนางลี่)	ชุมชนย่านท่าคา (ตำบลท่าคา)	ค่าเฉลี่ย ทั้ง 3 ชุมชน
ประชากร :				
- ตามทะเบียนบ้าน	5,863 คน	7,629 คน	4,320 คน	5,938 คน
- จากการสำรวจที่อยู่อาศัยจริง	3,546 คน	5,056 คน	3,682 คน	4,094 คน
- จำนวนประชากรส่วนต่าง	2,317 คน	2,524 คน	1,352 คน	2,065 คน
- ร้อยละของประชากรส่วนต่าง	39.52 %	33.08 %	31.29 %	34.63 %
จำนวนครัวเรือน	1,470 ครัวเรือน	1,239 ครัวเรือน	987 ครัวเรือน	1,232 ครัวเรือน
จำนวนบ้าน	1,739 หลัง	1,576 หลัง	1,191 หลัง	1,502 หลัง
โครงสร้างอายุประชากร :				
- อายุ < 5 - 14 ปี	432 คน (12.18 %)	612 คน (12.12 %)	507 คน (13.77 %)	517 คน (12.69 %)
- อายุ 15 - 59 ปี	2,251 คน (63.48 %)	2,860 คน (65.57 %)	2,509 คน (68.14 %)	2,540 คน (65.73 %)
- อายุ > 60 ปีขึ้นไป	863 คน (24.34 %)	1,128 คน (22.31 %)	666 คน (18.09 %)	886 คน (21.58 %)
ระดับการศึกษาสูงสุด :				
- ไม่ได้เรียนหนังสือ	11 คน (0.56 %)	45 คน (1.25 %)	30 คน (1.13 %)	29 คน (0.98 %)
- ประถมศึกษา	453 คน (24.26 %)	1,541 คน (42.78 %)	1,097 คน (44.96 %)	1,030 คน (37.33 %)
- มัธยมศึกษาตอนต้น	634 คน (33.96 %)	872 คน (24.21 %)	609 คน (24.95 %)	705 คน (27.71 %)
- มัธยมศึกษาตอนปลาย	435 คน (23.30 %)	906 คน (25.15 %)	338 คน (13.85 %)	560 คน (20.77 %)
- อนุปริญญา	109 คน (5.84 %)	148 คน (4.11 %)	271 คน (11.11 %)	176 คน (7.02 %)
- ปริญญาตรี	217 คน (11.62 %)	87 คน (2.42 %)	95 คน (4.00 %)	133 คน (6.01 %)
- สูงกว่าปริญญาตรี	8 คน (0.46 %)	3 คน (0.08 %)	- คน (0 %)	4 คน (0.18 %)

ที่มา : การจัดทำข้อมูลสถิติเพื่อการพัฒนา อบต. สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภออัมพวา, พ.ศ.2547,

- ระดับการศึกษาสูงสุด พบว่า ประชากรที่อยู่อาศัยในพื้นที่ทุกชุมชนส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับสูงสุด คือ ประถมศึกษา (ป.4) เนื่องจากคนสมัยก่อนนิยมมีลูกหลายคน ฐานะทางบ้านไม่ค่อยดี ลูกจึงต้องออกจากโรงเรียนมาช่วยงานทางบ้าน คือ ทำสวนมะพร้าว และเกี่ยวตาล ซึ่งเป็นงานที่หนักและต้องใช้แรงงานในครัวเรือนมาก จึงมักได้เรียนหนังสือแค่พออ่านออกเขียนได้ ส่วนคนรุ่นถัดมาพ่อแม่นิยมส่งลูกให้เรียน เพื่อที่จะได้ทำงานดี ๆ ไม่ต้องเหนื่อยเหมือนตน มีผลให้คนรุ่นใหม่ต้องออกไปทำงานนอกพื้นที่ เพราะภายในท้องถิ่นไม่มีงานในสาขาวิชาที่เรียนมารองรับ

5.2) การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่อัมพวา

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ผลการวิจัยที่ได้จากการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อนำมาอธิบายกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่แถบอัมพวา ที่มีระยะเวลาครอบคลุมตั้งแต่ พ.ศ.2485 จนถึงปัจจุบัน โดยมีจุดเน้นของการวิจัยอยู่ในช่วงก่อนและหลังการสร้างเขื่อนต่าง ๆ ในจังหวัดกาญจนบุรีเป็นต้นมา (ตั้งแต่ปี พ.ศ.2508) ทั้งนี้ เพื่อทราบถึงสถานการณ์ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมว่ามีโครงสร้างและองค์ประกอบหลักของชุมชนริมน้ำส่วนใดที่มีการเปลี่ยนแปลง (Transformation) สูญหายหรือหมดไป (Disappearance) และส่วนใดยังคงดำรงอยู่ (Existence) รวมถึงเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างชุมชนริมน้ำในแต่ละบริเวณ เพื่อนำไปสู่การบ่งชี้ปัจจัยเงื่อนไขสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำ และการบ่งชี้สถานภาพของการสืบเนื่องหรือการคงอยู่ต่อไปได้ของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่แถบอัมพวา ท่ามกลางกระแสของการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยที่มีมากขึ้น ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ได้แบ่งประเด็นการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านกายภาพและนิเวศวิทยา ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม-วัฒนธรรม ซึ่งมีรายละเอียดของผลการวิจัยดังนี้

5.2.1) การวิเคราะห์ด้านกายภาพและนิเวศวิทยา

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมด้านกายภาพและนิเวศวิทยา ในที่นี้อาศัยการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ 5 ตัวแปรหลัก ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและนิเวศวิทยา การตั้งถิ่นฐานของชุมชน บ้านเรือนที่อยู่อาศัย พื้นที่ทางการเกษตร และระบบเครือข่ายการสัญจร ซึ่งรายละเอียดผลการวิเคราะห์ในแต่ละตัวแปรมีดังนี้

(1) สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและนิเวศวิทยา

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติและนิเวศวิทยาของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่แถบอัมพวา ในที่นี้เป็นการพิจารณาในภาพรวมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรน้ำและระบบนิเวศในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งมีรายละเอียดของการศึกษาดังนี้

จากลักษณะที่ตั้งและสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่แถบอัมพวาที่เป็นที่ราบลุ่มใกล้ปากแม่น้ำ หรือเป็นพื้นที่ที่ขายน้ำและอยู่ใกล้ทะเล มีแม่น้ำแม่กลองและลำคลองจำนวนมาก เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ทำให้น้ำสามารถแผ่กระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ได้อย่างทั่วถึง ไม่ขาดแคลนน้ำ ได้รับอิทธิพลจากการขึ้นลงของน้ำทะเลวันละ 2 ครั้ง ทำให้ระบบน้ำภายในพื้นที่ไหลถ่ายเทตลอดเวลา และการมีพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตระบบนิเวศน้ำกร่อย มีผลให้สภาพพื้นที่โดยทั่วไปของอัมพวามีความอุดมสมบูรณ์และหลากหลายด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในน้ำ ขณะเดียวกันชุมชนก็ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบของสภาพแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ทั้งอิทธิพลของธรรมชาติและจากฝีมือมนุษย์ที่ผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เรียกว่า การพัฒนา ในอดีตก่อนมีการพัฒนาเกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง ผู้คนที่อาศัยและทำมาหากินในพื้นที่แถบอัมพวาต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติเรื่อยมา โดยเฉพาะกับทรัพยากรน้ำหรือระบบน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยกำหนดแหล่งที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำมาหากิน แบบแผนอาชีพ และกิจกรรมต่าง ๆ ในอาชีพนั้น ทำให้เกิดเป็นภาพลักษณ์ของวิถีชีวิตและการทำมาหากินที่มีความผูกพันอยู่กับน้ำในแม่น้ำลำคลอง ดังปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไปในพื้นที่ศึกษาจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ลักษณะบ้านเรือน ระบบสวนยกร่อง ระบบอาชีพ และการใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน เป็นต้น

เมื่อเวลาผ่านไปมีการพัฒนาต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างมากในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง แม้โครงการพัฒนาส่วนใหญ่จะไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่อัมพวาโดยตรง แต่พื้นที่นี้ก็มักได้รับผลกระทบจากการพัฒนาอยู่เรื่อยมา ดังเหตุการณ์ในช่วงปี พ.ศ. 2512 – 2513 เกิดภาวะน้ำในแม่น้ำแม่กลองเน่าเสียอย่างต่อเนื่อง จากการที่โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ตอนบนปล่อยน้ำเสียลงมาเป็นระยะ ๆ ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ขายน้ำ โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม ชาวบ้านไม่สามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ได้เหมือนเดิม ทั้งการอุปโภค บริโภค และทำการเกษตร รวมถึงสัตว์น้ำหลากหลายชนิดลดจำนวนลงและบางชนิดสูญพันธุ์ไป ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2520 – 2523 มีเหตุการณ์สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง จากการเกิดภาวะภัยแล้งอย่างต่อเนื่อง และน้ำเค็มรุกเข้าสวนอย่างรุนแรงไม่มีน้ำจืดลงมาไล่ ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับการปิดเขื่อนศรีนครินทร์เพื่อกักเก็บน้ำ มีผลให้สวนมะพร้าวในจังหวัดสมุทรสงครามหลายหมื่นไร่ล้มตายและที่เหลืออยู่ประสบภาวะให้ผลผลิตต่ำ ไม้ผลและพืชผักอื่น ๆ เช่น ทูเรียน มังคุด พริกบางช้าง ฯลฯ แทบสูญพันธุ์ สัตว์น้ำต้องตายเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของผู้คนและชุมชนเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ยังมีการสร้างเขื่อนอื่น ๆ อีกตามมาในพื้นที่ตอนบน การก่อสร้างคันกั้นน้ำเค็มเลาะริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง และประตูน้ำตามคลองต่าง ๆ ในโครงการป้องกันน้ำเค็มจังหวัดสมุทรสงคราม การผันน้ำจากแม่น้ำแม่กลองไปผลิตเป็นน้ำประปาแจกจ่ายให้กับจังหวัดต่าง ๆ ในลุ่มน้ำแม่กลองและกรุงเทพฯ รวมถึงการตัดถนนทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงชนบท และถนนชอชภายในชุมชน โครงการเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมทางนิเวศวิทยาของน้ำในลุ่มน้ำ และในพื้นที่แถบอัมพวาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผลกระทบสำคัญที่เกิดขึ้น ได้แก่

- ระดับน้ำเค็มที่รุกลงสูงขึ้น จากการสำรวจพบว่า หลังจากการสร้างเขื่อนต่าง ๆ บริเวณต้นน้ำเป็นต้นมา น้ำเค็มได้รุกลงสูงขึ้นและแผ่ขยายเป็นบริเวณกว้างเข้าไปยังพื้นที่ทางตอนในและตอนบนมากขึ้น โดยเฉพาะในฤดูแล้งพื้นที่เขตน้ำเค็มจะขยายวงกว้างและสูงขึ้นไปจากเดิมจนถึงเขตอำเภอบางคนที ซึ่งในอดีตก่อนมีการสร้างเขื่อนพื้นที่ในแถบบางคนที่อยู่ในเขตน้ำจืด ส่วนพื้นที่แถบอัมพวาอยู่ในเขตน้ำกร่อย ผลจากการเปลี่ยนแปลงทำให้ดินและน้ำมีความเค็มสะสมมากขึ้น และสร้างความเสียหายให้กับพืชผลทางการเกษตร โดยเฉพาะในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงมิถุนายนของทุกปี ชาวสวนมักต้องรวมตัวกันเพื่อร้องขอให้ทางเขื่อนในจังหวัดกาญจนบุรีปล่อยน้ำจืดลงมาไล่น้ำเค็ม เพราะเป็นช่วงที่ลิ้นจี่ออกดอกและติดผล หากได้รับน้ำที่มีความเค็มจะทำให้ดอกและผลร่วง (การประชุมชาวบ้านตำบลบางแคและตำบลบางนางลี่, พฤษภาคม 2548)

- ปริมาณน้ำจืดในแม่น้ำและคลองต่าง ๆ ลดน้อยลง โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งน้ำในคลองต่างๆ ส่วนใหญ่จะแห้งขอด แทบไม่มีน้ำจืดใช้ในการอุปโภค และทำการเกษตร

- คุณภาพน้ำในแม่น้ำลำคลองลดต่ำลง จากข้อมูลการตรวจวัดคุณภาพน้ำในแม่น้ำแม่กลองของกรมควบคุมมลพิษ (ตารางที่ 5-3) พบว่า น้ำในแม่น้ำแม่กลองมีคุณภาพลดต่ำลงมาก และมีสภาพที่มีคุณภาพเปลี่ยนไปจากเดิมมาก โดยเฉพาะค่าปริมาณออกซิเจนละลาย (DO) และค่าความเค็ม (Salinity) ทั้งนี้ มีสาเหตุสำคัญมาจากการปล่อยน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรมในแถบจังหวัดราชบุรี น้ำทิ้งจากชุมชน และการใช้สารเคมีในการเกษตรตามสวนต่าง ๆ รวมถึงการตัดถนนทับเส้นทางลำน้ำต่างๆ ทำให้น้ำไม่สามารถไหลถ่ายเทได้สะดวก เกิดการแช่ขัง และเน่าเสีย มีผลต่อการนำน้ำมาใช้ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในกิจวัตรประจำวันของคนในชุมชนลดลง และต้องหันมาใช้น้ำประปาแทนน้ำคลองมากขึ้น โดยเฉพาะชุมชนย่านคลองอัมพวาที่มีปริมาณการใช้น้ำประปาเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในภาพรวมคุณภาพน้ำในแม่น้ำและลำคลองต่าง ๆ ยังอยู่ในเกณฑ์ที่ดีไม่แสดงให้เห็นถึงสภาวะการเน่าเสีย โดยยังสามารถใช้ประโยชน์ได้ประเภท 3 (พอใช้) ทั้งด้านการอุปโภค การเกษตร การประมง และจับสัตว์น้ำ (เจ้าหน้าที่สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสมุทรสงคราม, สัมภาษณ์ 18 มิถุนายน 2548)

ตารางที่ 5-3 ข้อมูลคุณภาพน้ำของแม่น้ำแม่กลอง (ค่าเฉลี่ย) ณ สถานีตรวจอัมพวา ปี พ.ศ.2535 และ พ.ศ.2547

ปี พ.ศ.	ปริมาณออกซิเจนละลาย (mg/l) DO	ความเป็นกรด-ด่าง pH	ค่าความเค็ม (ppt) Salinity
ปี พ.ศ.2528	6.7	7.4	0.6
ปี พ.ศ.2535	6.0	6.7	0.5
ปี พ.ศ.2540	5.3	6.9	0.6
ปี พ.ศ.2547	3.4	7.3	0.7

ที่มา : สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสมุทรสงคราม, ปี พ.ศ.2548.

- ระบบการไหลเวียนของน้ำภายในพื้นที่หายไป ทำให้น้ำเกิดการแช่แข็ง คุณภาพต่ำลง และมีกลิ่นเหม็น โดยเฉพาะน้ำในคลองสวนและลำปะโคง จากการตัดถนนทับเส้นทางน้ำ มีผลให้ผู้คนในชุมชนต่าง ๆ ต้องหันมาใช้น้ำประปาแทนน้ำคลองในการประกอบกิจวัตรประจำวัน

- การสูญเสียวิธีการปรับปรุงบำรุงดิน และการควบคุมแมลงศัตรูพืชโดยธรรมชาติ จากการไม่มีฤดูน้ำหลากที่พัดพาเอาตะกอนดินมาทับถมเป็นปุ๋ยธรรมชาติให้กับสวน และช่วยพัดพาไล่ตัวอ่อนของแมลงศัตรูพืชต่าง ๆ ทำให้สภาพดินขาดความอุดมสมบูรณ์และเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็วจากการที่ชาวสวนต้องหันมาพึ่งพาปุ๋ยและสารเคมีควบคุมโรคและแมลงในการทำสวนมากขึ้น

- การสูญเสียในวิถีชีวิต อาชีพ การละเล่น และประเพณีท้องถิ่นบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำคลอง เช่น การทำสวนแบบผสมผสาน การทำสวนเตียน การพายเรือเที่ยวชมทุ่ง จับปลาหา กุ้ง ประเพณีชักพระ ทอดกฐินทางน้ำ และการแข่งเรือ เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ชุมชนริมน้ำทั้งหมดที่อยู่ในพื้นที่แถบอัมพวามีความเสี่ยงสูงต่อการได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของชุมชน จากการมีพื้นที่ที่ตั้งอยู่ท้ายน้ำส่วนใหญ่เกิดจากอิทธิพลจากภายนอกซึ่งยากต่อการควบคุม นอกจากนี้ ทรัพยากร ธรรมชาติและระบบนิเวศถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของระบบหรือองค์ประกอบอื่น ๆ ของชุมชนริมน้ำในพื้นที่แถบอัมพวา โดยเฉพาะระบบน้ำ หากระบบดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลงหรือได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง เป็นไปได้ที่ระบบหรือองค์ประกอบสำคัญของชุมชนริมน้ำที่เกี่ยวข้องจะได้รับผลกระทบซึ่งอาจนำไปสู่การสูญเสียลักษณะเฉพาะของความเป็นชุมชนริมน้ำดั้งเดิมได้ในที่สุด

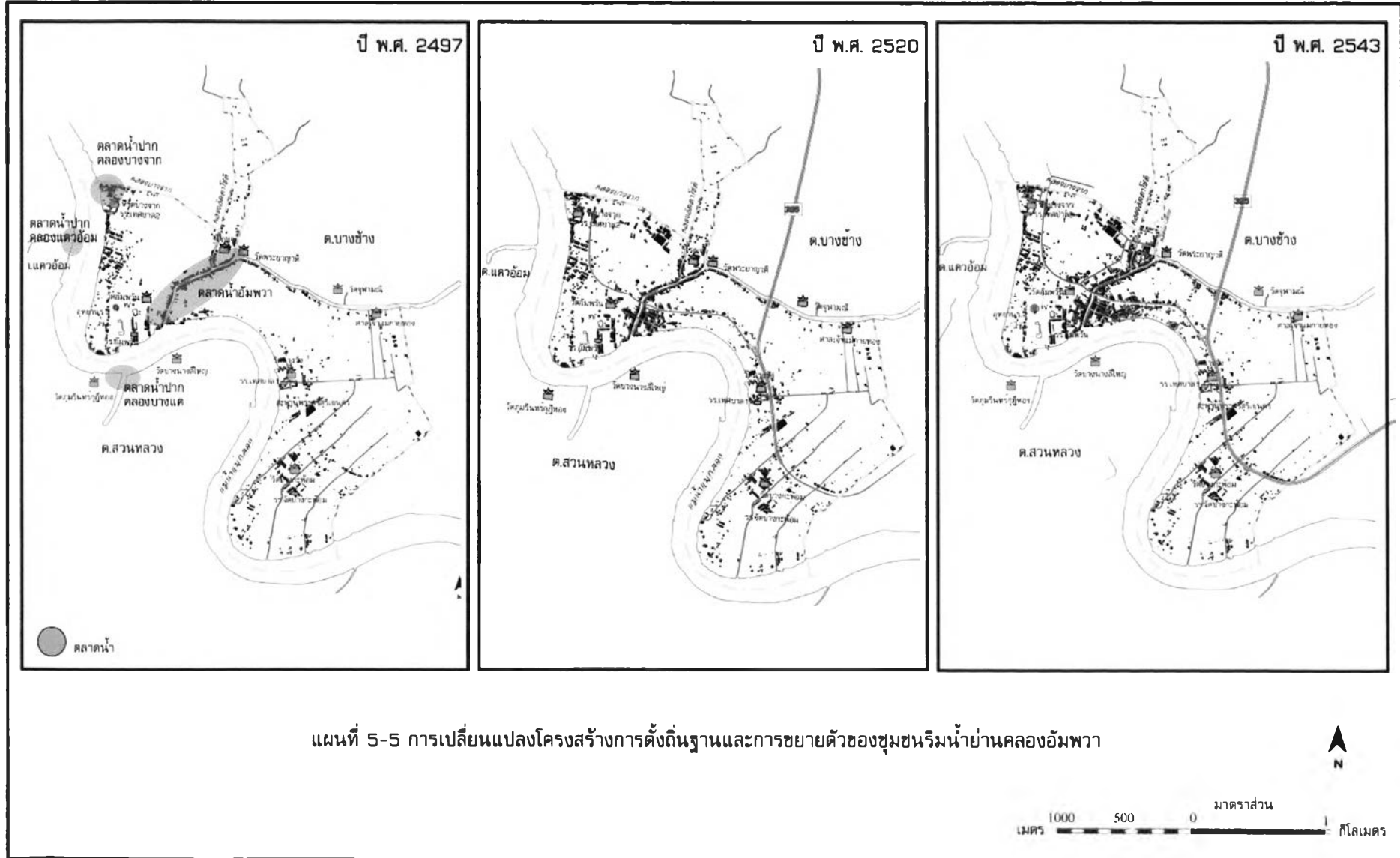
(2) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน

จากข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศของพื้นที่แถบอัมพวาในช่วงเวลาต่าง ๆ ตลอดระยะเวลา 40 กว่าปีที่ผ่านมา (ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2497 – 2543) สามารถนำมาวิเคราะห์ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน การใช้ที่ดิน และการขยายตัวของชุมชนริมน้ำทั้ง 3 บริเวณ ร่วมกับข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม และผลการประมวลข้อมูลจากแบบสอบถาม พบว่า (ตารางที่ 5-4)

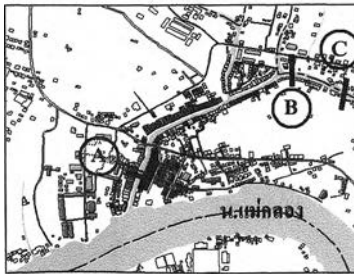
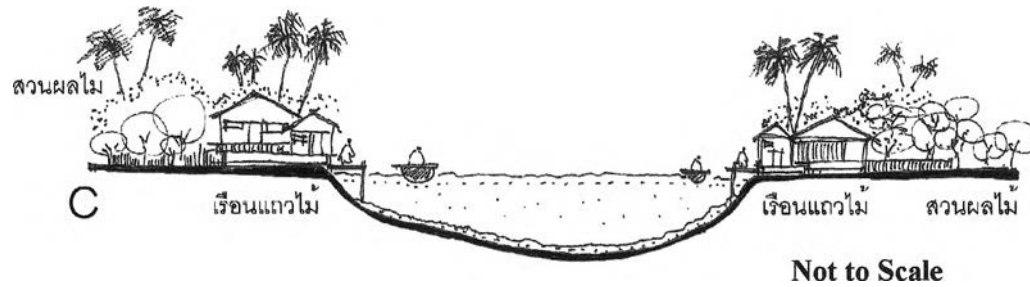
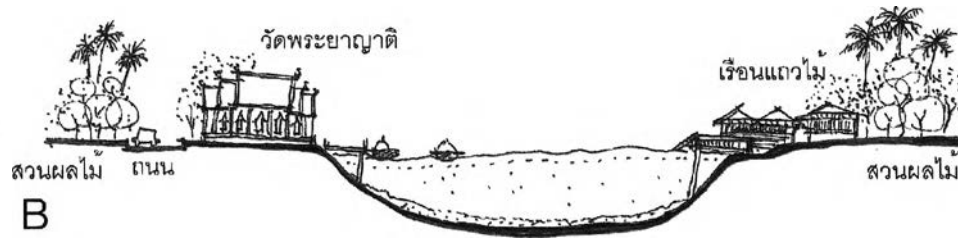
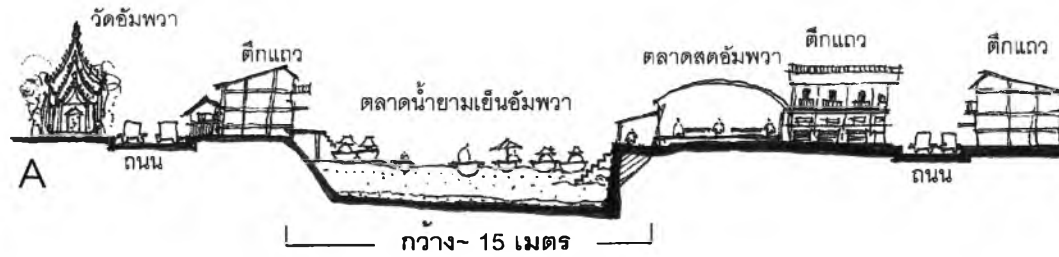
ชุมชนย่านคลองอัมพวา ในภาพรวมการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในช่วงปี พ.ศ.2497 มีลักษณะกระจุกตัวของบ้านเรือนค่อนข้างมากอยู่บริเวณแนว 2 ฝั่งคลองอัมพวาและบริเวณปากคลองบางจาก เป็นที่ตั้งของกิจการร้านค้าจำนวนมากและตลาดน้ำทั้ง 2 บริเวณ โดยเฉพาะบริเวณตลาดอัมพวาถือเป็นศูนย์กลางความเจริญด้านพาณิชยกรรมที่สำคัญของพื้นที่แถบอัมพวาและบริเวณ โดยรอบนอกนั้นบ้านเรือนตั้งกระจายตัวอยู่ทั่วไปตามคลองต่าง ๆ และภายในสวน ขณะนั้นภายในพื้นที่ชุมชนยังไม่ปรากฏมีถนนและโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้น มีเพียงเส้นทางเดินเท้าและคลองสายต่าง ๆ ที่เป็นเส้นทางสัญจร และพื้นที่สวนผลไม้เกือบทั้งหมด ในปี พ.ศ.2512 เมื่อมีการตัดถนนสายอัมพวา-บาง

คนที่ ผ่านเข้ามายังชุมชนย่านคลองอัมพวาและไปต่อเชื่อมกับถนนสายบางแพ-สมุทรสงคราม ทำให้ชุมชนเริ่มมีการขยายตัวมาตั้งบ้านเรือนบริเวณริมถนนเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบริเวณถนน โชติธำรงค์ และถนนประชาเศรษฐกิจในช่วงชุมชนตลาดอัมพวา ต่อมามีการพัฒนาถนนซอยเพื่อเชื่อมต่อระหว่างชุมชนที่ตั้งอยู่ตามริมน้ำกับถนนสายหลักเป็นระยะ ทำให้เกิดการขยายตัวของบ้านเรือนกระจายไปตามแนวถนนซอยต่าง ๆ และมีความหนาแน่นมากขึ้นตามลำดับ ที่สำคัญทำให้ความเป็นศูนย์กลางด้านพาณิชยกรรมถูกดึงออกไปอยู่ที่เมืองแม่กลอง ร้านค้าจำนวนมากริมน้ำและตลาดน้ำทยอยเลิกไปเนื่องจากบทบาทความสำคัญของแม่น้ำลำคลองที่ลดลง ส่วนการขยายตัวของบ้านเรือนบริเวณริมคลองและในสวนไม่เพิ่มขึ้น (แผนที่ 5-5 และรูปที่ 5-1) นอกจากนี้ ชุมชนย่านคลองอัมพายังเป็นบริเวณที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมากที่สุดของพื้นที่ในแถบอัมพวา โดยเฉพาะพื้นที่อยู่อาศัยเพิ่มจาก 164 ไร่ เป็น 187 ไร่ และเพิ่มขึ้นเป็น 259 ไร่ ในปี พ.ศ.2520, พ.ศ.2534 และ พ.ศ.2543 ตามลำดับ ขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมลดลงอย่างต่อเนื่องจาก 1,328 ไร่ ในปี พ.ศ.2520 ลดลงเหลือ 1,211 ไร่ ในปี พ.ศ.2543 พื้นที่การเกษตรที่ลดลงเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่อยู่อาศัย อุตสาหกรรม สถานที่ราชการ และถนน โดยโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2533 เป็นโรงงานขนาดเล็กทั้งหมด มีพื้นที่ประมาณ 30 ไร่ และเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการต่าง ๆ ได้แก่ ที่ทำการเทศบาลตำบลอัมพวา ที่ทำการอำเภออัมพวา ฯลฯ มีพื้นที่ประมาณ 5 ไร่ จากการสำรวจการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นใหม่ในภายหลัง พบว่า ไม่ใช่ลักษณะการเติบโตของชุมชนที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่ แต่เกิดจากกลุ่มชุมชนดั้งเดิมที่ประกอบอาชีพค้าขายและตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมน้ำ ได้ย้ายบ้านเรือนมาตั้งอยู่บริเวณริมถนนเพื่อประกอบอาชีพค้าขายต่อไป

ชุมชนย่านคลองบางแค ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในภาพรวมจะพัฒนาไปตามโครงข่ายคลองและถนนที่เพิ่มขึ้นในแต่ละช่วงเวลา โดยช่วงก่อนปี พ.ศ.2497 ชุมชนยังคงมีลักษณะการกระจายตัวอยู่ตลอดแนว 2 ฝั่งคลองบางแคและคลองย่อยสายต่าง ๆ เนื่องจากการคมนาคมในช่วงเวลานั้นพึ่งพาเส้นทางน้ำเป็นหลัก และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนไม้ผลและนาข้าว จนกระทั่งปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา มีถนนหลัก 2 สายเกิดขึ้น คือ ถนนวัดสาธุ-บางยี่รงค์ และถนนวัดอมรวดี-เหมืองใหม่ รวมถึงถนนซอยจำนวนมาก มีผลให้เกิดการขยายตัวของที่อยู่อาศัยกระจายตัวไปตามแนวถนนสายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนทั้ง 2 ฝั่งของคลองบางแค โดยเฉพาะตามแนวถนนวัดสาธุ-บางยี่รงค์ ซึ่งอยู่ในเขตตำบลบางแค (แผนที่ 5-6 และรูปที่ 5-2) และส่วนหนึ่งประกอบอาชีพค้าขายไปด้วย เช่น ร้านขายของชำ ร้านอาหาร บิมน้ำมันหลอด ฯลฯ ส่วนพื้นที่อุตสาหกรรมไม่มีในพื้นที่ชุมชน จากการสำรวจการตั้งถิ่นฐานที่เกิดขึ้นใหม่ภายหลัง พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการขยายตัวของชุมชนจากกลุ่มชุมชนเดิมที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมคลองและในสวน แล้วย้ายมาปลูกสร้างบ้านใหม่บริเวณริมถนน เนื่องด้วยต้องการความสะดวกในการเดินทาง แต่ลักษณะการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐาน ไม่ได้มีการกระจุกตัวของบ้านเรือนเป็นกลุ่มก้อนอย่างชัดเจนเหมือนในพื้นที่ชุมชนย่านคลองอัมพวา และยังคงปรากฏบ้านเรือนอยู่อาศัยริมน้ำดั้งเดิมตั้งกระจายตัวอยู่ตามแนวคลองบางแค และคลองต่าง ๆ ภายในชุมชนเหมือนเช่นเดิม

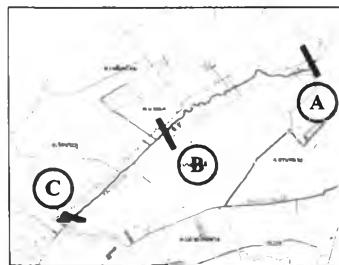
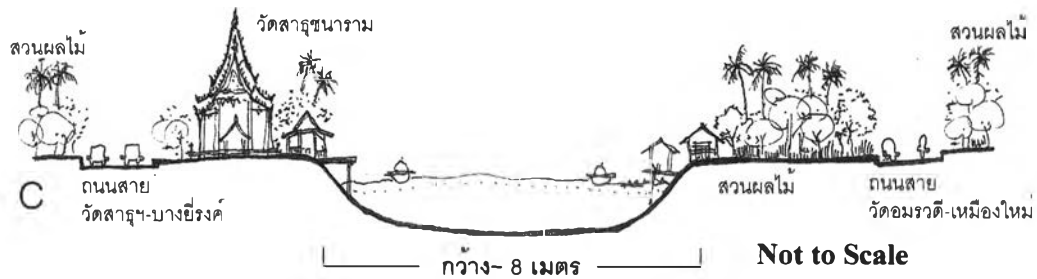
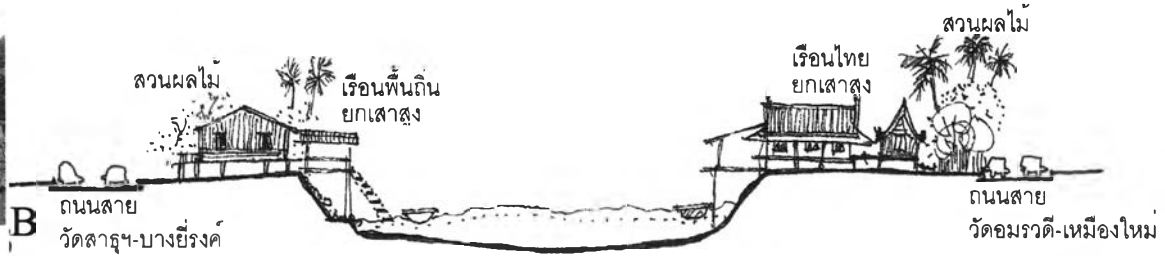

แผนที่ 5-5 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา

Key Map

รูปที่ 5-1 รูปตัดขวางเปรียบเทียบลักษณะการใช้พื้นที่ริมคลองอัมพวาแต่ละช่วงในปัจจุบัน

Key Map

รูปที่ 5-2 รูปตัดขวางเปรียบเทียบลักษณะการใช้พื้นที่ริมคลองบางแคแต่ละช่วงในปัจจุบัน

ชุมชนย่านท่าคา ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน พบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2497 ชุมชนมีการกระจายตัวอยู่ทั่วไปตามแนว 2 ฟังคลองย่อยสายต่าง ๆ ที่ค่อนข้างเบาบาง และมี บางส่วนตั้งบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ในสวน สภาพพื้นที่ทั่วไปเป็นสวนมะพร้าวและคลอง ต่อมา มีการพัฒนาโครงข่ายถนนเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ๆ โดยรอบเกิดขึ้นเป็นระยะ คือ ถนนสายบางใหญ่-บาง สะ ไร่ ในปี พ.ศ.2518 และถนนสายบางปิ่น-บ้านปรก ในปี พ.ศ.2540 รวมถึงถนนซอยต่าง ๆ แต่ เนื่องจากพื้นที่ที่ตั้งอยู่ห่างไกลจากถนนสายหลัก คือ ถนนบางแพ-สมุทรสงคราม การเข้าถึงพื้นที่อยู่ใน ระดับต่ำกว่าพื้นที่อื่นในแถบอัมพวา ทำให้ผลกระทบจากการพัฒนาถนนยังไม่ได้มีผลโดยตรงต่อ ชุมชนย่านนี้มากนัก การขยายตัวของชุมชนที่พักอาศัยมีอัตราการเพิ่มไม่มากนักจาก 137 ไร่ ในปี พ.ศ. 2520 เพิ่มขึ้นเป็น 169 ไร่ และ 202 ไร่ ในปี พ.ศ.2534 และ พ.ศ.2543 ตามลำดับ และไม่ได้มีการ เจริญเติบโตตามแนวถนนเหมือนกับในพื้นที่อื่น รูปแบบโครงสร้างของชุมชนจึงไม่เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมมากนัก โดยยังคงตั้งบ้านเรือนกระจายตัวอยู่ตามคลองต่าง ๆ และภายในสวน มีเพียงพื้นที่สวน มะพร้าวบางส่วนในเขตหมู่ 5 และหมู่ 10 ที่เปลี่ยนไปเป็นบ่อพลาสติกและบ่อกุ้ง ในช่วงปี พ.ศ. 2543 มี พื้นที่ประมาณ 10 ไร่ แต่ปัจจุบันกำลังเปลี่ยนกลับมาเป็นสวนมะพร้าวอ่อน เพราะกิจการไม่ประสบ ความสำเร็จ ส่วนพื้นที่อุตสาหกรรมไม่มีในพื้นที่ชุมชนนี้ (แผนที่ 5-7 และรูปที่ 5-3)

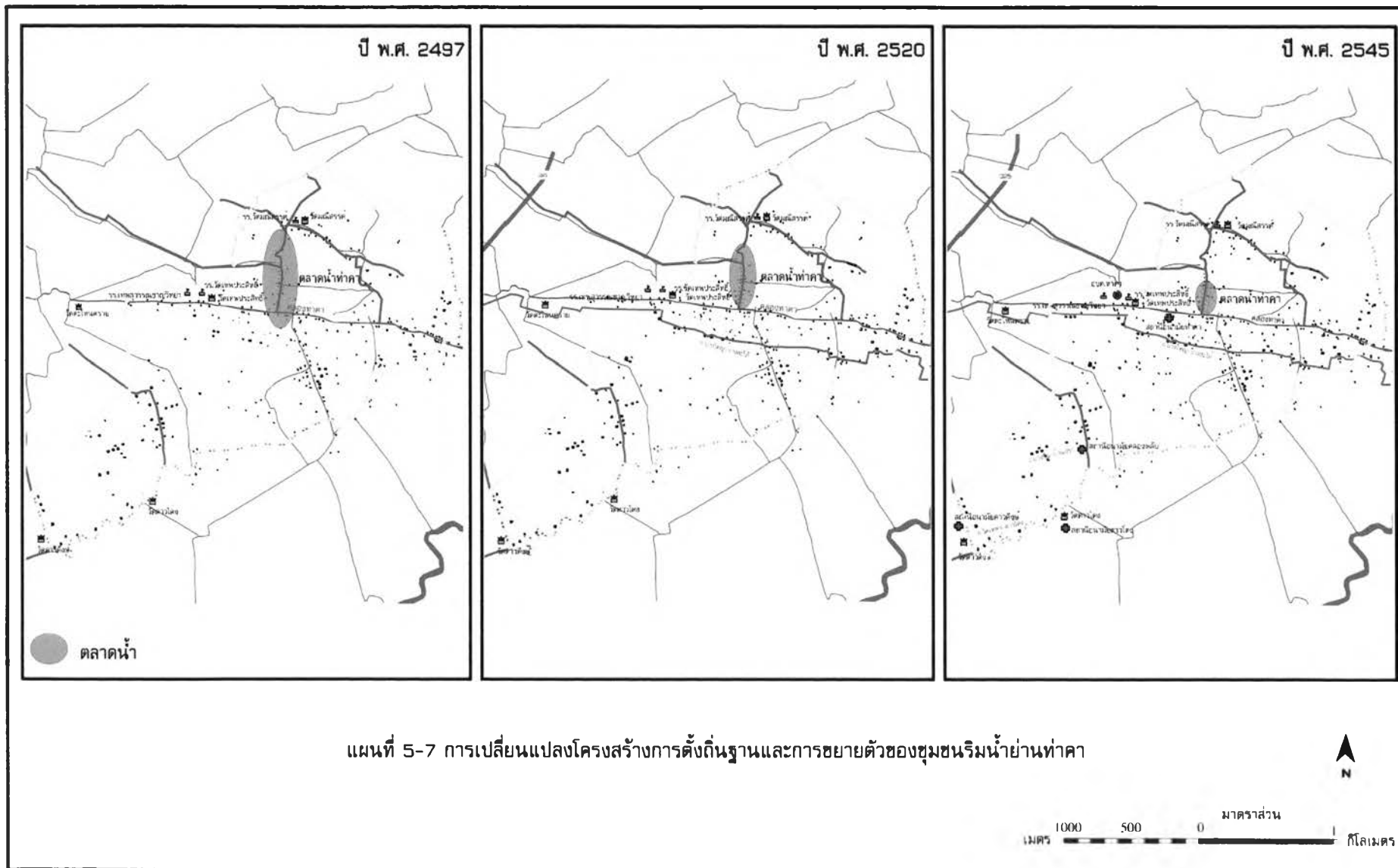
ตารางที่ 5-4 การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน ปี พ.ศ.2497 – พ.ศ.2543 แยกตามพื้นที่ศึกษา

การใช้ที่ดิน	ชุมชนย่านคลองอัมพวา (ไร่)				ชุมชนย่านคลองบางแค (ไร่)				ชุมชนย่านท่าคา (ไร่)			
	2497	2520	2534	2543	2497	2520	2534	2543	2497	2520	2534	2543
ที่อยู่อาศัย	1,529	164	187	259	6,496	154	198	236	6,148	137	169	202
พื้นที่การเกษตร *		1,328	1,312	1,211		6,339	6,291	6,240		6,019	5,990	5,962
พาณิชยกรรม	9	13	18	35	-	3	7	16	24	16	13	8
อุตสาหกรรม	-	-	18	30	-	-	-	-	-	-	-	-
สถานที่ราชการ+วัด	27	27	27	27	38	38	38	38	23	23	23	23
รวม	1,562 ไร่				6,530 ไร่				6,195 ไร่			

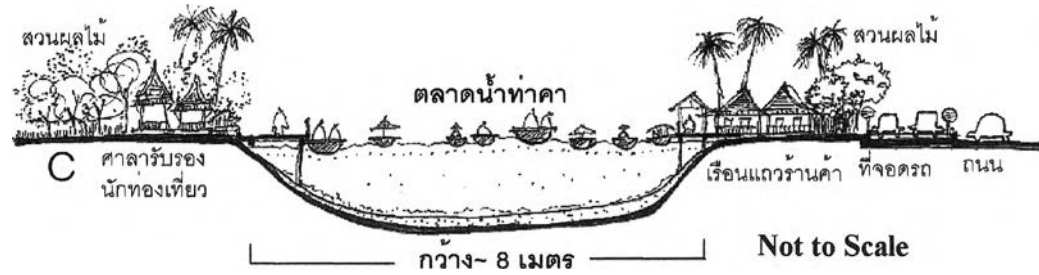
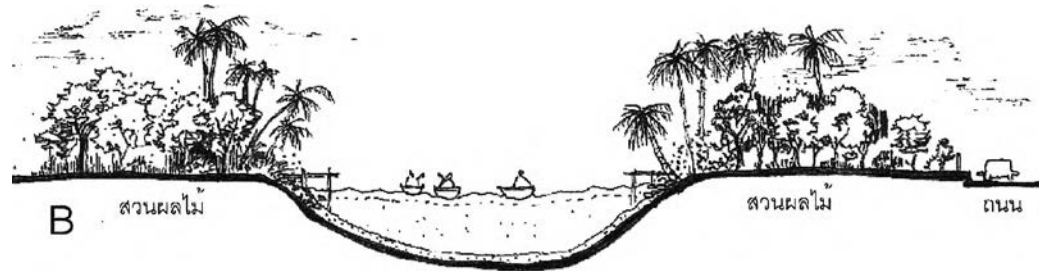
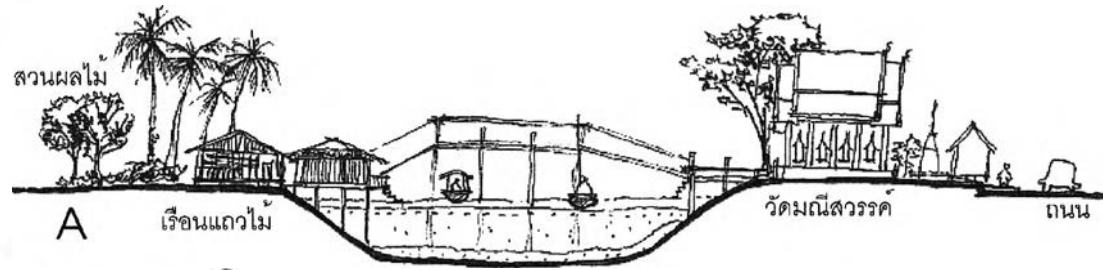
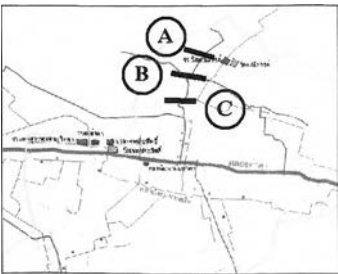
หมายเหตุ* ยังไม่ได้หักพื้นที่ถนน และแม่น้ำลำคลอง

ที่มา : จากการแปลภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ.2497, 2520, 2534 และ 2543

กล่าวได้ว่า ในภาพรวมการตั้งถิ่นฐานของทุกชุมชนในพื้นที่ศึกษายังคงอยู่ตาม เส้นทางคมนาคมทางน้ำ (Riverine settlement) ซึ่งเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบดั้งเดิมของชุมชนชาวสวน ปัจจุบันแม้ถนนจะเข้าถึงยังพื้นที่ชุมชนมากขึ้น แต่ชุมชนย่านท่าคาและย่านคลองบางแคยังคงเป็นพื้นที่ ที่มีความเป็นชนบทอยู่มาก เนื่องด้วยมีพื้นที่การเกษตรเหลืออยู่ในสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 90 ของพื้นที่ ชุมชน ส่วนชุมชนย่านคลองอัมพวาซึ่งอยู่ในเขตปกครองของเทศบาลตำบลอัมพวา ที่ผ่านมามีการ เปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและการขยายตัวของชุมชนค่อนข้างมาก โดยเฉพาะตามแนวถนนสายต่าง ๆ แต่ลักษณะพื้นที่ของชุมชนยังมีพื้นที่การเกษตรเหลืออยู่มาก คิดเป็นสัดส่วนกว่าร้อยละ 70 ของพื้นที่ ชุมชน ทำให้ภาพรวมของชุมชนย่านอัมพวามีลักษณะเป็นชุมชนริมน้ำแบบกึ่งเมืองกึ่งสวน

แผนที่ 5-7 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชนริมน้ำย่านท่าคา

รูปที่ 5-3 รูปตัดขวางเปรียบเทียบลักษณะการใช้พื้นที่ริมคลองสวนทุ้งแต่ละช่วงในปัจจุบัน

Key Map

(3) บ้านเรือนที่อยู่อาศัย

บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของผู้คนในพื้นที่แถบอัมพวาทั้งหมด ถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าอย่างหนึ่ง แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานริมน้ำที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนริมน้ำดั้งเดิม ดังเห็นได้จาก บ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่ริมน้ำและมีองค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมสะท้อนออกมาจากรูปแบบบ้านและการอยู่อาศัย ซึ่งได้รับการพัฒนาปรับปรุงมาตามยุคสมัย และปัจจุบันยังคงมีการใช้สอยกันอยู่ จากการสำรวจข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยภายในพื้นที่ชุมชนริมน้ำในแต่ละบริเวณ พบว่า มีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

3.1) กรรมสิทธิ์ในบ้านเรือน/ที่อยู่อาศัย พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนริมน้ำทั้ง 3 บริเวณที่ทำการศึกษา ส่วนใหญ่มีกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยโดยสมบูรณ์ โดยชุมชนย่านท่าคามิกรรมสิทธิ์ของการเป็นเจ้าของบ้านที่อยู่อาศัยมากที่สุดร้อยละ 95 รองลงมาเป็นชุมชนย่านคลองบางแคร้อยละ 92.50 และชุมชนย่านคลองอัมพวา ร้อยละ 90 ของครัวเรือนทั้งหมดในแต่ละชุมชน ตามลำดับ ส่วนการครอบครองในลักษณะเช่าเพื่อการอยู่อาศัยนั้นมีจำนวนน้อยมาก (รายละเอียดดังตารางที่ 5-5)

ตารางที่ 5-5 ลักษณะการถือครองที่อยู่อาศัย แยกตามพื้นที่ศึกษา

การถือครองที่อยู่อาศัย	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) เจ้าของ	90.00	92.50	95.00	92.50
2) ผู้อาศัย	-	-	-	-
3) เช่า	10.00	7.50	5.00	7.50
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

3.2) ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของบ้านเรือน จากการศึกษาพบว่า ในภาพรวมลักษณะบ้านเรือนที่อยู่ในทุกชุมชนส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้พื้นถื่นยกเสาสูง ร้อยละ 35.42 รองลงมาเป็นเรือนไทยโบราณยกเสาสูง และบ้านเรือนไม้เดี่ยว 2 ชั้น ร้อยละ 30.42 และ ร้อยละ 21.25 ของจำนวนบ้านทั้งหมด ตามลำดับ โดยเป็นบ้านที่ตั้งหันหน้าให้แม่น้ำลำคลองมากที่สุดร้อยละ 75.42 รองลงมาตั้งหันหน้าให้ถนน และหันหน้าให้สวนร้อยละ 19.58 และร้อยละ 5 ตามลำดับ ยกเว้น บ้านในลักษณะเรือนไทยโบราณยกเสาสูง เรือนแถวไม้ และเรือนแพเดิมไม่ปรากฏตั้งบ้านหันหน้าให้ถนน (รายละเอียดดังตารางที่ 5-6) ทั้งนี้ ชุมชนย่านท่าคามิบ้านที่ตั้งหันหน้าให้น้ำในสัดส่วนมากที่สุดคือ ร้อยละ 90 ของบ้านทั้งหมดที่อยู่ในชุมชนท่าคา โดยเป็นบ้านเรือนไทยโบราณยกเสาสูงปรากฏอยู่ใน

สัดส่วนมากถึงร้อยละ 36.25 และมีจำนวนมากกว่าในอีก 2 ชุมชน ส่วนในชุมชนย่านคลองบางแค และ ย่านคลองอัมพวา มีบ้านที่ตั้งหันหน้าให้น้ำในสัดส่วนร้อยละ 75 และร้อยละ 61.25 ของบ้านทั้งหมดที่อยู่ในแต่ละชุมชน ตามลำดับ โดยบ้านในลักษณะเรือนแพเดิม และเรือนแถวไม้ที่ปลูกติดกันเป็นแนว ยาว พบได้เฉพาะในชุมชนย่านคลองอัมพวาเท่านั้น เช่นเดียวกับที่อยู่อาศัยในลักษณะอาคารพาณิชย์ หรือตึกแถวที่ไม่พบในชุมชนย่านท่าคา (รูปที่ 5-4 ถึง รูปที่ 5-6)

ตารางที่ 5-6 รูปแบบของบ้านที่อยู่อาศัย แยกตามทิศทางการหันหน้าบ้าน

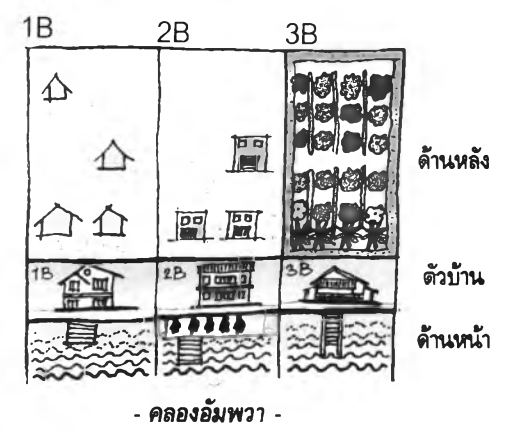
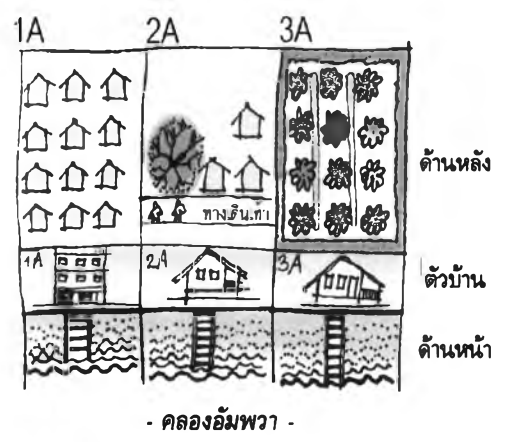
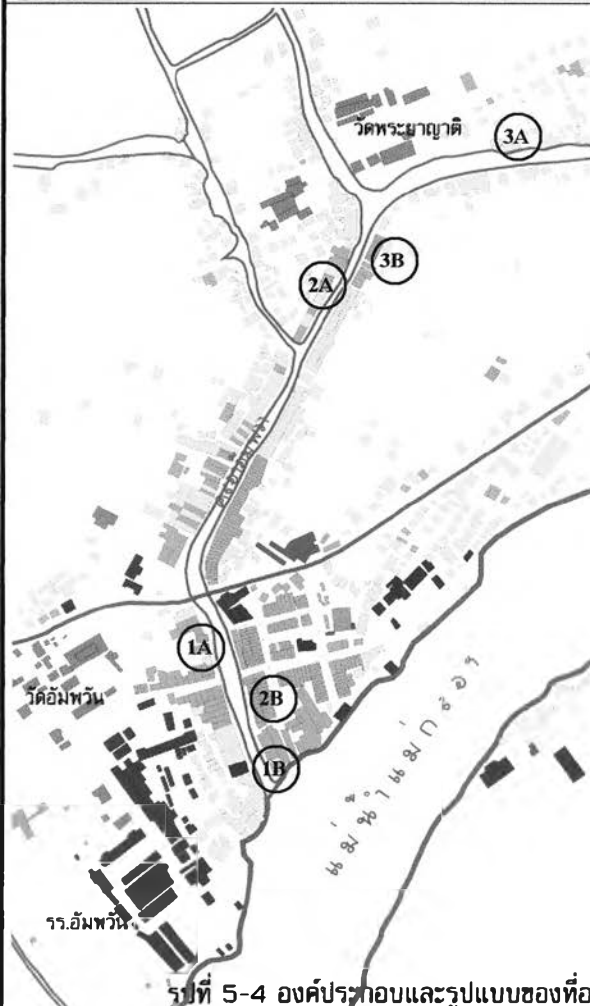
รูปแบบบ้านเรือน N = 240	ทิศทางการหันหน้าบ้าน (ร้อยละ)		
	หันหน้าบ้านให้คลอง	หันหน้าบ้านให้ถนน	หันหน้าบ้านให้สวน
1) เรือนไทยโบราณยกเสาสูง	39.23	-	16.66
2) เรือนแพเดิม	1.10	-	-
3) เรือนแถวไม้	2.20	-	-
4) เรือนไม้พื้นถื่นยกเสาสูง	40.88	12.77	41.67
5) เรือนไม้เดี่ยว 2 ชั้น	16.02	36.17	41.67
6) บ้านร่วมสมัย / สมัยใหม่	0.57	27.66	-
7) อาคารพาณิชย์ / ตึกแถว	-	23.44	-
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00
รวม (ร้อยละของบ้านทั้งหมด)	75.42	19.58	5.00
รวม (จำนวน)	181	47	12

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

นอกจากนี้ พบว่าในทุกชุมชนบ้านเรือนที่หันหน้าให้น้ำเกือบทุกหลังจะมีองค์ประกอบของบ้านที่สำคัญ คือ ศาลาทำน้ำ หรือบันไดทำน้ำ และมีอุ้กเก็บเรือหรือที่จอดเรือโดยสร้างไว้บริเวณหน้าบ้านหรือข้างบ้าน โดยเฉพาะบันไดทำน้ำถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงระหว่างคนกับน้ำให้เข้าหากัน โดยมีไว้เพื่อประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น อาบน้ำ ซักผ้า ขึ้นลงเรือ และพักผ่อนหย่อนใจ ฯลฯ ส่วนพื้นที่ที่อยู่ด้านหลังของบ้านเรือนส่วนมากเป็นพื้นที่สวน โดยเฉพาะสภาพบ้านเรือนริมน้ำที่มีแนวต้นมะพร้าวหรือต้นไม้สูงอยู่ทางด้านหลังเป็นทิวแถว ยังคงสามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองและคลองต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษา

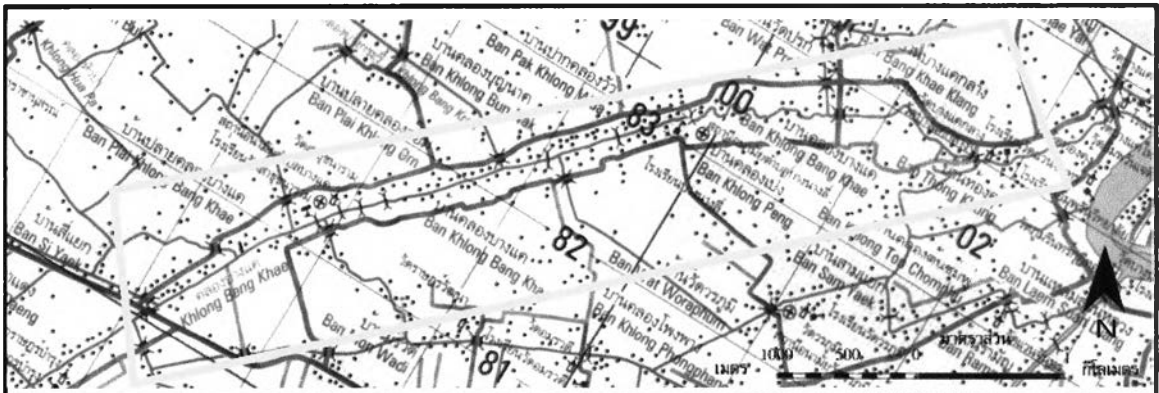
สำหรับองค์ประกอบร่วมของชุมชนที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปในชุมชนริมน้ำ ย่านต่าง ๆ ที่แสดงถึงการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อม ประกอบด้วย (รูปที่ 5-7)

1) สะพานข้ามคลองสำหรับคนเดิน มีทั้งสะพานไม้และสะพานคอนกรีต ส่วนมากมีลักษณะสูงชันและมีบันไดขึ้น-ลง เนื่องจากในอดีตมีเรือวิ่งผ่านจึงต้องยกสะพานให้สูงชัน ปัจจุบันสะพานข้ามคลองในชุมชนย่านคลองอัมพวาได้เปลี่ยนมาเป็นสะพานคอนกรีตเกือบทั้งหมด

รูปที่ 5-4 องค์ประกอบและรูปแบบของที่อยู่อาศัยริมน้ำ : ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา

เรือนแถวไม้

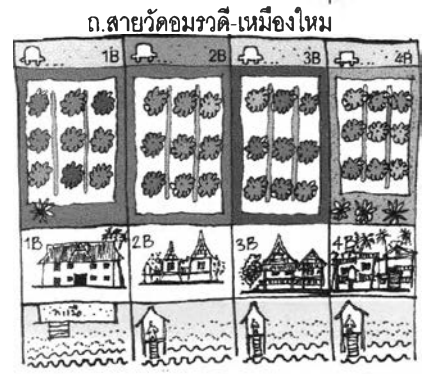
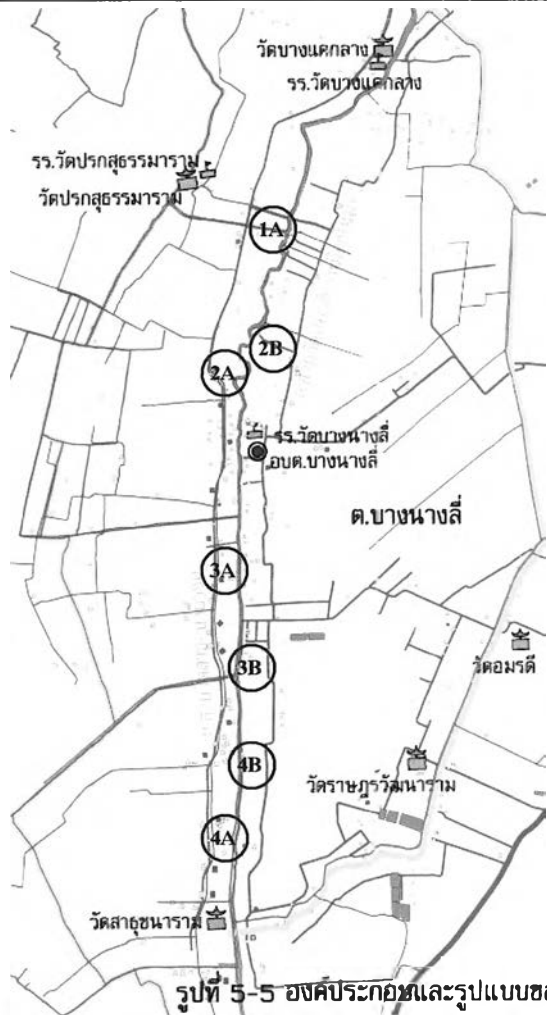
เรือนพื้นดินยกเสาสูง

เรือนพื้นดินยกเสาสูง

เรือนพื้นดินยกเสาสูง

- คลองบางแค -

- คลองบางแค -

รูปที่ 5-5 องค์ประกอบและรูปแบบของที่อยู่อาศัยริมน้ำ : ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแค

อาคารสาธุใหม่

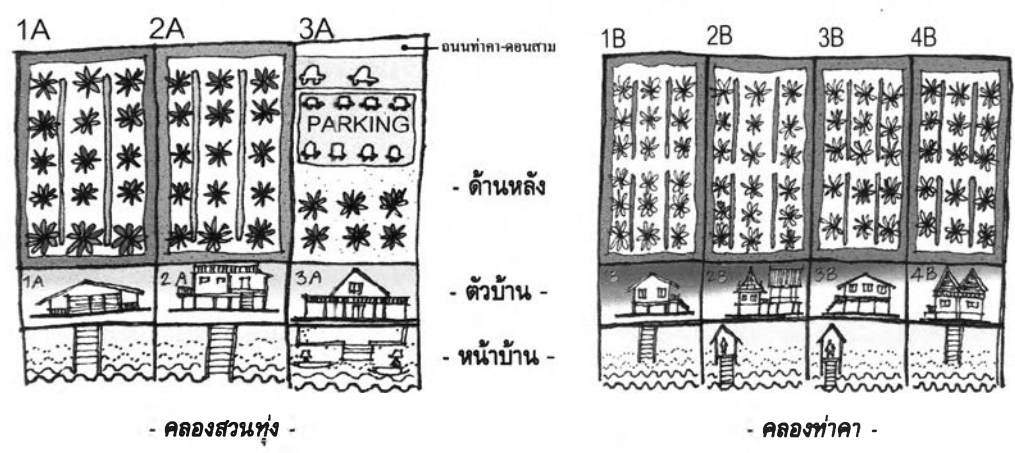
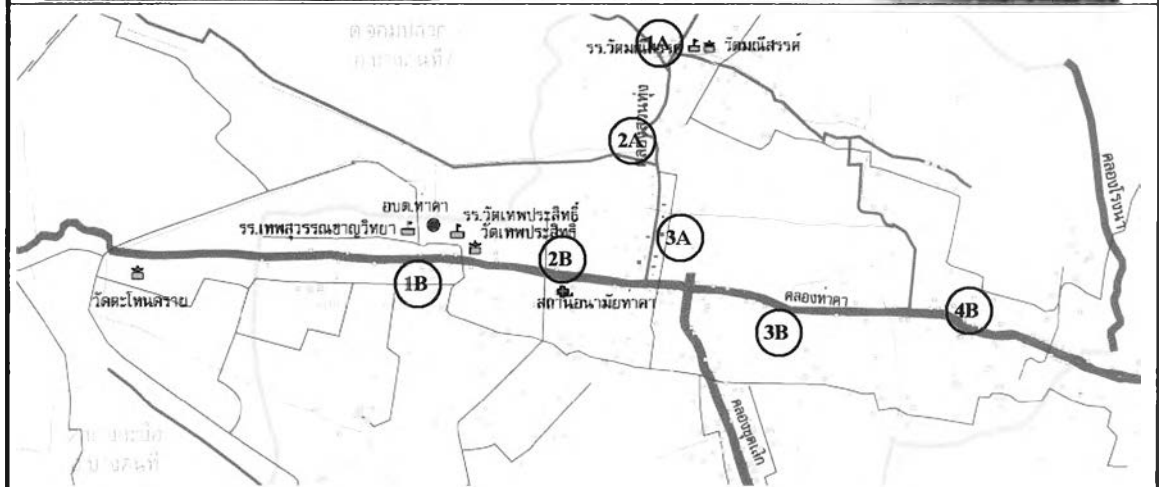
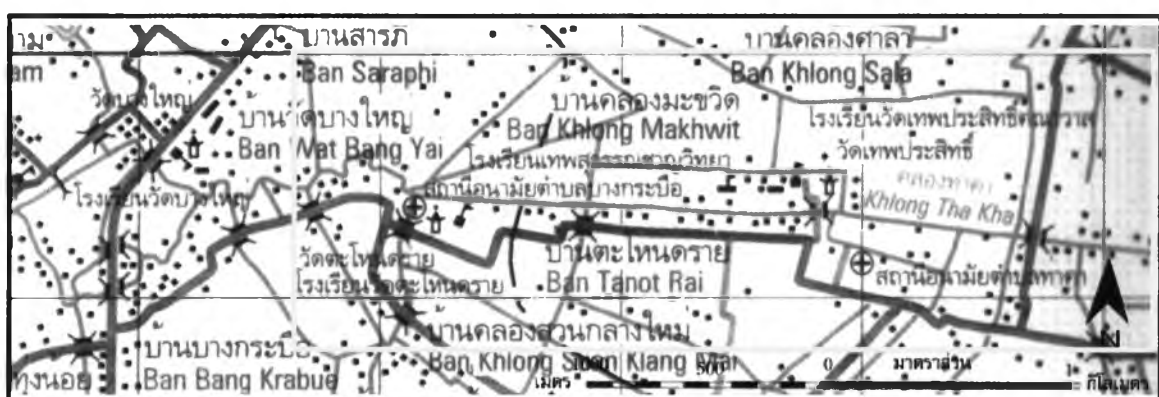
เรือนไทยโบราณ

เรือนไทยโบราณ

เรือนพื้นดิน

รูปที่ 5-6 องค์ประกอบและรูปแบบของที่อยู่อาศัยริมน้ำ : ชุมชนริมน้ำย่านคลองท่าคา

2) ทางเดินเท้าภายในชุมชน เป็นเส้นทางสัญจรสำหรับคนในท้องถิ่น มีลักษณะเป็นทางแคบ ๆ ที่ต้องตัดผ่านสวนของชาวบ้านที่สละที่ดินให้คนในชุมชนได้ใช้ทางร่วมกัน มีทั้งเป็นถนนลูกรัง หินคลุก และแผ่นคอนกรีตปูเรียงเป็นทาง นอกจากนี้ ยังมีทางเดินเท้าริมน้ำในลักษณะเป็นทางสาธารณะที่ต่อเชื่อมหน้าบ้านของเรือนแถวตลอดแนวคลองเข้าด้วยกัน โดยใช้เป็นเส้นทางสัญจรร่วมกันทั้งคน รถเข็นของ จักรยาน มอเตอร์ไซด์ เป็นที่เก็บเรือ ที่ตากผ้า วางกระดางต้นไม้ ถึงขยะ ฯลฯ รวมทั้งเป็นที่นั่งพักผ่อนบริเวณทางเดินหรือศาลาท่าน้ำที่สร้างขึ้นต่อจากทางเดินออกไป และยังพบบันไดริมน้ำจำนวนมากที่ต่อเชื่อมระหว่างทางเดินกับคลอง โดยมีอยู่ที่หน้าบ้านทุกหลัง ลักษณะทางเดินเท้าริมน้ำมีความกว้างประมาณ 2.50 เมตร และมีระยะทางยาวกว่า 1 กิโลเมตรตลอดแนว 2 ฟังคลอง เดิมเป็นพื้นไม้แล้วเปลี่ยนมาเป็นพื้นคอนกรีต ทางเดินดังกล่าวถือเป็นองค์ประกอบของชุมชนที่มีลักษณะต่างไปจากชุมชนริมน้ำทั่วไป สามารถพบเห็นได้เฉพาะในชุมชนย่านคลองอัมพวา

3) เขื่อนหรือแนวป้องกันตลิ่งพัง เป็นองค์ประกอบที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามพื้นที่ริมน้ำลำคลองต่าง ๆ สร้างขึ้นเพื่อป้องกันการพังทลายของตลิ่งและการสูญเสียที่ดินจากการกัดเซาะของคลื่นน้ำ ลักษณะของแนวป้องกันมีทั้งเป็นแผ่นเทคอนกรีตและการทิ้งหินเป็นแนว พบได้ในทุกชุมชน โดยเฉพาะบริเวณบ้านที่มีฐานะดีและตั้งอยู่บริเวณริมน้ำและคลองหลักสายต่าง ๆ ที่มีเรือเครื่องวิ่งผ่าน ส่วนแนวป้องกันในลักษณะแบบธรรมชาติ ที่ใช้ไม้ไผ่ ทางมะพร้าวหรือลำต้นมะพร้าวมาปักขัดกันเป็นรั้วเป็นแนวกันคลื่น มักพบเห็นตามบริเวณชายคลองรอง ลำประโดง และตามร่องสวน

3.3) อายุของบ้านที่อยู่อาศัย พบว่า บ้านส่วนใหญ่ปลูกสร้างมาเป็นเวลานานร้อยละ 44.20 มีอายุมากกว่า 50 ปีขึ้นไป แต่โดยเฉลี่ยมีอายุประมาณ 60 – 80 ปี มีทั้งบ้านเรือนไม้พื้นดินยกเสาสูง เรือนไทย เรือนแพเดิม และเรือนแถวไม้ ตั้งหันหน้าให้น้ำทั้งหมด โดยบ้านที่มีอายุมากที่สุดกว่า 100 ปี อยู่ในชุมชนย่านท่าคา ส่วนบ้านที่มีอายุไม่เกิน 10 ปี ส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์และบ้านสมัยใหม่ ตั้งอยู่บริเวณริมถนนในชุมชนย่านคลองอัมพวาและย่านคลองบางแค (รายละเอียดดังตารางที่ 5-7)

ตารางที่ 5-7 อายุของบ้านเรือน แยกตามทิศทางการหันหน้าบ้าน

อายุของบ้านเรือน N = 240	ทิศทางการหันหน้าบ้าน (ร้อยละ)		
	หันหน้าบ้านให้คลอง	หันหน้าบ้านให้ถนน	หันหน้าบ้านให้สวน
1) น้อยกว่า 5 ปี	-	4.26	-
2) 5 - 10 ปี	-	23.40	8.33
3) 11 - 20 ปี	7.19	31.92	8.33
4) 21 - 30 ปี	9.95	14.89	41.67
5) 31 - 40 ปี	15.46	14.89	41.67
6) 41 - 50 ปี	23.20	10.64	-
7) มากกว่า 50 ปี	44.20	-	-
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	181	47	12

สะพานข้ามคลอง ทางเดินเท้าร่วม และเขื่อนป้องกันตลิ่ง : ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านท่าคา

สะพานข้ามคลองอัมพวา ทางเดินเท้าร่วมริมน้ำ และบ้านไคทำน้ำ : ชุมชนย่านคลองอัมพวา

รูปที่ 5-7 ลักษณะขององค์ประกอบร่วมทางกายภาพที่อยู่ในชุมชนริมน้ำย่านต่าง ๆ

3.4) การใช้สอยอาคาร และการเปลี่ยนแปลง พบว่า บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในทุกชุมชนในปัจจุบันส่วนใหญ่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยอย่างเดียวถึงร้อยละ 81.22 โดยอยู่ในชุมชนท่าคามีสัดส่วนมากที่สุด ร้อยละ 90 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค ร้อยละ 80 และชุมชนย่านคลองอัมพวา ร้อยละ 73.65 ของบ้านที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน (รายละเอียดดังตารางที่ 5-8) ส่วนบ้านที่เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและใช้ประกอบอาชีพค้าขายส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนย่านคลองอัมพวา โดยตั้งกระจุกตัวอยู่บริเวณชุมชนตลาดอัมพวา และบางส่วนตั้งกระจายอยู่ตามริมถนนประชาเสรษฐ์ และริม 2 ฝั่งคลองอัมพวามีสัดส่วนร้อยละ 26.35 ขณะที่ชุมชนย่านคลองบางแคที่อยู่อาศัยในลักษณะดังกล่าวมักตั้งกระจายอยู่ตามแนวถนนวัดสาธุ-บางยี่รงค์ มีร้อยละ 20 ส่วนในชุมชนย่านท่าคามีที่อยู่อาศัยในลักษณะนี้น้อยมาก ตั้งอยู่บริเวณริมคลองสวนทุ่ง ซึ่งเป็นที่ตั้งของตลาดน้ำท่าคา และบางส่วนตั้งกระจายอยู่ทั่วไปริมน้ำและริมถนน มีเพียงร้อยละ 10 โดยเปิดเป็นร้านขายของชำ ร้านอาหาร และปั๊มน้ำมันหลอด ฯลฯ ในอดีตเมื่อประมาณ 40 ปีมาแล้วบ้านที่เป็นทั้งที่อยู่อาศัยและทำการค้าขายในที่เดียวกันนั้น มักพบตั้งกระจุกตัวอยู่บริเวณ 2 ฝั่งคลองอัมพวาและบริเวณปากคลองสายหลัก เช่น คลองแควอ้อม คลองบางแค คลองบางจาก บริเวณดังกล่าวเคยเป็นย่านการค้าที่มีร้านค้าจำนวนมากตั้งอยู่ สร้างความความคึกคักอย่างมาก ปัจจุบันมีสภาพเป็นเพียงที่อยู่อาศัยที่มีสภาพชบเซา เหลือเพียงร้านค้าดั้งเดิมจำนวนไม่ถึง 20 ร้านในแถบริมคลองอัมพวา ส่วนชุมชนอีก 2 แห่งที่พักอาศัยริมน้ำหลายหลัง ในอดีตที่เคยเป็นร้านขายของชำมาก่อน ปัจจุบันได้เลิกกิจการ ไปเกือบหมดกลายเป็นที่อยู่อาศัยที่มีสภาพชบเซา เนื่องด้วยมีถนนและรถโดยสารเข้าถึงยังชุมชน ทำให้ผู้คนสามารถเดินทางออกไปซื้อข้าวของในตลาดเมืองแม่กลองได้สะดวกมากขึ้น

ตารางที่ 5-8 ลักษณะการใช้สอยอาคารบ้านเรือน แยกตามพื้นที่ศึกษา

ลักษณะการใช้สอย	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว	73.65	80.00	90.00	81.22
2) อยู่อาศัย และค้าขาย	26.35	20.00	10.00	18.78
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

3.5) การปรับปรุง/เปลี่ยนแปลงบ้านที่อยู่อาศัย จากการสอบถามพบว่า บ้านที่อยู่ในทุกชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่มีการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างหลักของบ้านเรือนมากนัก มีเพียงร้อยละ 24.17 ที่มีการปรับปรุงไปแล้ว ส่วนใหญ่เป็นบ้านที่อยู่ในชุมชนย่านคลองอัมพวามากที่สุด ร้อยละ 35.00 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านท่าคา ร้อยละ 26.25 และร้อยละ 11.25 ของบ้านทั้งหมดที่อยู่ในแต่ละชุมชน ตามลำดับ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-9) จากการออกสำรวจภาคสนามพบว่า ในแต่ละชุมชนมีลักษณะการปรับปรุง/เปลี่ยนแปลงบ้านเรือนหลากหลายลักษณะ ซึ่งมีรายละเอียดในส่วนที่สำคัญของแต่ละชุมชน ดังนี้

รูปที่ 5-8 อายุอาคาร และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของที่อยู่อาศัยริมน้ำ : ชุมชนย่านคลองอัมพวา

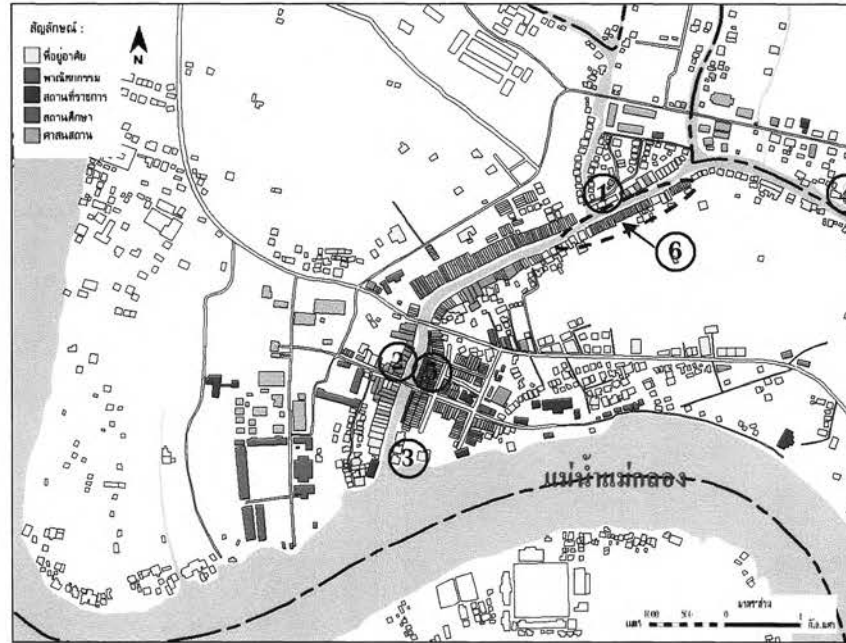
เรือนพื้นดิน อายุ 60 ปีขึ้นไป

ตึกแถวสมัยใหม่ อายุ 1- 20 ปี

เรือนไทยประยุกต์ อายุ 80 ปีขึ้นไป

เรือนพื้นดินเสาสูง อายุ 20 - 40 ปี

ตึกแถว 2 ชั้นรุ่นแรก อายุ 40 ปีขึ้นไป

เรือนแถวไม้แบบดั้งเดิม อายุ 60 - 80 ปี

1

เรือนถาวรมีอายุ 40 ปีขึ้นไป

2

เรือนพื้นดินเสาสูง อายุ 40 ปีขึ้นไป

3

เรือนพื้นดิน อายุ 40 ปีขึ้นไป

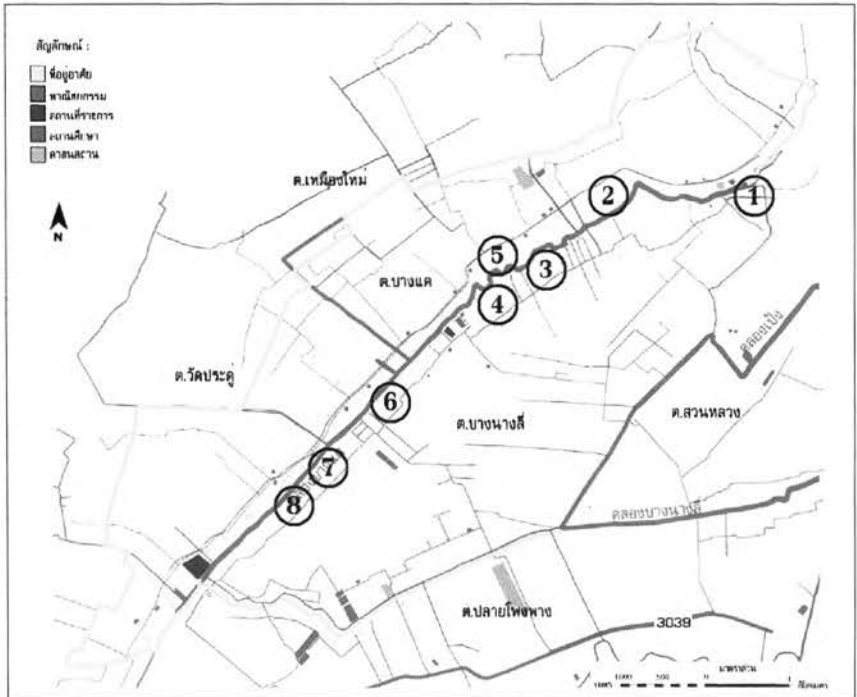
4

เรือนไทยเดิม อายุ 60 ปีขึ้นไป

5

บ้านสมัยใหม่ อายุ 1 ปี

6

อาคารสมัยใหม่ อายุ 1 ปี (Home stay)

7

เรือนพื้นดินยกเสาสูง อายุ 80 ปี

8

เรือนพื้นดิน อายุ 40 ปี

รูปที่ 5-9 อายุอาคาร และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของที่อยู่อาศัยริมน้ำ : ชุมชนย่านคลองบางแค

เรือนพื้นดินยกเสาสูง อายุ 40 ปี

เรือนยกเวที อายุ 20 ปี

เรือนพื้นดิน อายุ 40 - 60 ปี

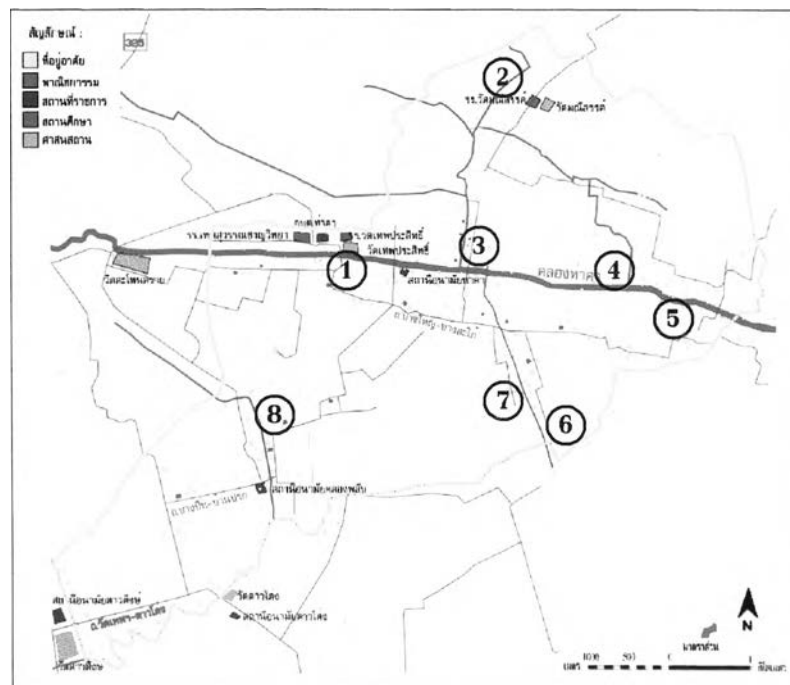
เรือนพื้นดินยกเสาสูง อายุ 40 ปี

เรือนพื้นดินยกเสาสูง อายุ 60 ปี

เรือนพื้นดินยกเสาสูง อายุ 100 ปี

เรือนพื้นดินยกเสาสูง อายุ 80 ปี

เรือนพื้นดินยกเสาสูง อายุ 60 ปี

รูปที่ 5-10 อายุอาคาร และรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของที่อยู่อาศัยริมน้ำ : ชุมชนย่านท่าคา

ชุมชนย่านคลองอัมพวา ส่วนใหญ่พบมากในบริเวณชุมชนตลาดอัมพวา ซึ่งสร้างเป็นตึกแถวสองชั้นรุ่นแรกที่ปลูกขึ้นใหม่ในที่เดิมหลังจากเกิดไฟไหม้ร้านห้องแถวไม้ทั้งหมดในบริเวณตลาดเมื่อปี พ.ศ. 2496 และชุมชนบริเวณ 2 ฝั่งคลองอัมพวา ซึ่งมีทั้งการรื้อแล้วปลูกสร้างขึ้นใหม่ในที่เดิม โดยสร้างเป็นตึกแถวใหม่สองชั้นปลูกแทรกปะปนอยู่กับเรือนแถวไม้และเรือนพื้นดิน ปัจจุบันใช้เป็นทั้งที่อยู่อาศัย ร้านค้า และอาคารสำนักงาน การปรับปรุงในลักษณะการต่อเติมขยายอาคารที่พักอาศัยจากเรือนแถวไม้ริมน้ำด้านหน้า โดยสร้างขึ้นเป็นอาคารสมัยใหม่คอนกรีตอยู่ทางด้านหลังและมีระดับที่สูงกว่าแนวอาคารด้านหน้า ดูแล้วขาดความกลมกลืนกับเรือนแถวริมน้ำที่อยู่ด้านหน้า รวมถึงการต่อเติมชายคาเป็นกันสาดยื่นคลุมทางเดินเท้าหน้าบ้าน ซึ่งแต่ละบ้านต่างทำขึ้นเองเป็นแนวตลอดทางเดินริม 2 ฝั่งคลองอัมพวา (รูปที่ 5-11)

ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านท่าคา ชุมชนทั้ง 2 บริเวณมีการปรับปรุงบ้านที่อยู่อาศัยในลักษณะที่คล้ายกัน ทั้งการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างส่วนต่าง ๆ ของบ้านและจำนวนบ้านที่ปรับปรุงยังมีไม่มากนัก ลักษณะการปรับปรุงที่พบ ได้แก่ การต่อเติมในลักษณะกันผนังและปรับปรุงบริเวณใต้ถุนของเรือนพื้นดินและเรือนไทยเสาสูง จนมีลักษณะของเรือนผสมระหว่างรูปแบบใหม่กับรูปแบบทรงไทยเดิม โดยทำเป็นห้องพัก ห้องเก็บของ หรือเพื่อการใช้สอยอื่น ๆ เนื่องจากที่ผ่านมาไม่มีน้ำท่วมหรือฤดูน้ำหลากเกิดขึ้นเหมือนหลังมีการสร้างเขื่อน การเปลี่ยนหลังคาจากเดิมที่ใช้ใบจากหรือสังกะสีเป็นวัสดุมุงหลังคา เปลี่ยนมาเป็นกระเบื้อง โดยเฉพาะกระเบื้องลอนสีสุคนธ์ เริ่มเป็นที่นิยมในช่วงไม่กี่ปีมานี้ การสร้างรั้วหรือกำแพงเพื่อแสดงอาณาเขตบ้านและที่ดินของตน มีทั้งรั้วที่เป็นกำแพงคอนกรีตและรั้วลวดหนาม ในอดีตชาวบ้านมักไม่นิยมกันรั้ว แต่เพิ่งมากันรั้วเมื่อมีถนนตัดเข้ามาในชุมชน และถนนดังกล่าวตัดผ่านสวนหลังบ้าน จึงอยากกันรั้วเพื่อความปลอดภัย นอกจากนี้ ยังมีการสร้างเขื่อนคอนกรีตหรือการทิ้งหินเพื่อป้องกันตลิ่งของบ้านที่อยู่บริเวณริมคลองต่าง ๆ ในชุมชน

ตารางที่ 5-9 การปรับปรุงบ้านที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน แยกตามพื้นที่ศึกษา

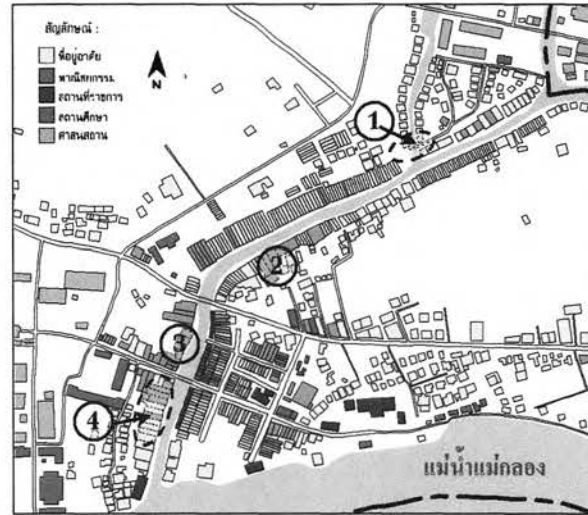
การปรับปรุงที่อยู่อาศัย	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) ไม่มีการปรับปรุง	65.00	73.75	88.75	75.83
2) มีการปรับปรุง	35.00	26.25	11.25	24.17
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

รูปที่ 5-11 ลักษณะการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงอาคารบ้านเรือนริมน้ำ : ชุมชนย่านคลองอัมพวา

สะพานคอนกรีตมีรูปแบบไม่สอดคล้องกับอาคารเดิมและสภาพแวดล้อมโดยรอบ

ตึกแถวสมัยใหม่มีรูปแบบอาคารขัดแย้ง และความสูง ไม่สอดคล้องกับอาคารเดิม ข้างเคียง (เรือนแถวไม้) ทำให้ความกลมกลืนของทัศนียภาพเสียไป และแนวเส้นขอบฟ้า (Skyline) ขาดความต่อเนื่อง

3.6) แผนการปรับปรุง/เปลี่ยนแปลงบ้านที่อยู่อาศัยในอนาคต จากการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแผนการปรับปรุงที่อยู่อาศัยในอนาคต พบว่า ครึ่งเรือนส่วนใหญ่เฉลี่ยร้อยละ 89.17 ยังไม่มีแผนการที่จะปรับปรุงบ้านที่อยู่อาศัย ด้วยเห็นว่ายังไม่มีความจำเป็นที่จะต้องปรับปรุง มีคนอยู่กันเพียงไม่กี่คน ไม่มากเหมือนเมื่อก่อน ส่วนร้อยละ 10.83 ที่คิดว่าจะปรับปรุงที่อยู่อาศัย โดยส่วนหนึ่งคิดที่จะสร้างเขื่อนคอนกรีตหรือทิ้งหินเพื่อป้องกันคลื่นพังลงจากการกัดเซาะของน้ำ ทำให้ที่ดินจำนวนหนึ่งต้องหายไป และอีกส่วนอยากสร้างรั้วบ้าน เพราะปัจจุบันมีถนนตัดผ่านสวนหลังบ้าน มีรถวิ่งผ่านไปมาตลอดทั้งวัน และภายในบ้านมีแต่คนแก่และเด็ก จึงอยากกั้นรั้วเพื่อความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ตารางที่ 5-10 การปรับปรุง เปลี่ยนแปลง หรือต่อเติมบ้านเรือนในอนาคต แยกตามพื้นที่ศึกษา

ทัศนคติ	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) ยังไม่คิดที่จะปรับปรุง	88.75	86.25	92.50	89.17
2) คิดว่าจะปรับปรุง	11.25	13.75	7.50	10.83
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

นอกจากนี้ ผลการสำรวจความคิดเห็นของผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนเกี่ยวกับหน้าบ้านว่า ควรหันหน้าบ้านออกสู่ถนนหรือออกสู่แม่น้ำลำคลอง พบว่า ครึ่งเรือนในทุกชุมชนเฉลี่ยร้อยละ 70.83 ยังให้ความสำคัญกับการหันหน้าบ้านออกสู่แม่น้ำลำคลอง ด้วยเหตุผลการมีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่า การหันหน้าบ้านออกสู่ถนนมีฝุ่นมากและไม่เป็นส่วนตัว และเพื่อความสะดวกในการใช้น้ำในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ส่วนความเห็นที่อยากหันหน้าบ้านออกสู่ถนนมีสัดส่วนร้อยละ 29.17 ส่วนใหญ่เป็นความเห็นของผู้ที่อยู่ในชุมชนย่านคลองอัมพวาและชุมชนย่านคลองบางแค ด้วยเหตุผลเพื่อความสะดวกในการเดินทางสัญจรเป็นหลัก และพบว่าส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนของผู้มีอาชีพค้าขาย และมีสมาชิกในครอบครัวมีอาชีพรับจ้างในโรงงานแถบมหาชัย ซึ่งต้องเดินทางออกนอกชุมชนอยู่เป็นประจำ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-11)

ตารางที่ 5-11 ทัศนคติที่มีต่อการหันหน้าบ้านออกสู่ถนน หรือแม่น้ำลำคลอง แยกตามพื้นที่ศึกษา

ทัศนคติ	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) หันออกสู่ถนนดีกว่า	32.50	31.25	23.75	29.17
2) หันออกสู่แม่น้ำ/คลองดีกว่า	67.50	68.75	76.25	70.83
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

3.7) ความรู้สึกที่มีต่อบ้านที่อยู่อาศัย และความไปได้ในการรับช่วงต่อของลูกหลานในอนาคต จากการสำรวจความคิดเห็นของผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนทั้ง 3 บริเวณเกี่ยวกับบ้านที่อยู่อาศัยในปัจจุบัน พบว่า ทุกชุมชนรวมกันเฉลี่ยร้อยละ 97.62 มีความรู้สึกภูมิใจในบ้านที่ตนเองอาศัยอยู่มาก เนื่องด้วยอยู่มาเนิ่นนานมาตั้งแต่สมัยพ่อแม่ และเป็นมรดกที่พ่อแม่ให้ไว้ ร้อยละ 47.03 รองลงมา คือ ภาคภูมิใจในรูปแบบของบ้านเรือนร้อยละ 31.73 ส่วนมากเป็นความรู้สึกของผู้เป็นเจ้าของเป็นบ้านเรือนไทยเดิม เรือนแถวไม้ และเรือนแพเดิม ส่วนความเห็นที่ไม่มีความรู้สึกภูมิใจในบ้านที่ตนเองอาศัยในปัจจุบันเฉลี่ยมีร้อยละ 2.38 เป็นเพราะบ้านดังกล่าวไม่ใช่บ้านของตนเองแต่เช่าอยู่ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-12)

ตารางที่ 5-12 ทศนคติที่มีต่อบ้านเรือนที่อยู่อาศัย แยกตามพื้นที่ศึกษา

ทัศนคติ	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) ภูมิใจในรูปแบบบ้าน	36.03	28.37	30.65	31.73
2) ภูมิใจเพราะเป็นผู้ออกแบบ	13.97	15.75	27.42	18.86
3) มีคุณค่าเพราะอยู่มาเนิ่นนาน	47.06	53.54	40.32	47.03
4) ไม่มีความรู้สึกภูมิใจ	2.94	2.34	1.61	2.38
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	136	127	124	387

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

ส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับการย้ายที่อยู่อาศัยในอนาคต พบว่า ครึ่งเรือนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนเฉลี่ยร้อยละ 92.08 มีความเห็นจะไม่ขายบ้านและไม่ย้ายไปอยู่ที่อื่น ด้วยมีเหตุผลต่าง ๆ เช่น อายุมากแล้วไม่รู้ว่าไปอยู่ที่ไหน อยู่ที่นี่มานานตั้งแต่เกิด เป็นบ้านของตัวเองที่พ่อแม่ให้ไว้และอยากเก็บไว้ให้ลูก มีความรักในถิ่นที่อยู่แห่งนี้ เพราะมีทำเลดี อุดมสมบูรณ์ และมีความเป็นธรรมชาติอยู่มาก เป็นต้น ส่วนความเห็นที่จะย้ายที่อยู่อาศัยมีเพียงร้อยละ 7.92 เนื่องด้วยไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง และส่วนหนึ่งต้องการไปอยู่ร่วมกับลูกหลานในจังหวัดอื่น ๆ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-13)

สำหรับความเป็นไปได้ของการรับช่วงดูแลบ้านที่อยู่อาศัยของรุ่นลูกหลานต่อไปนั้น พบว่า ครึ่งเรือนทุกชุมชนรวมกันเฉลี่ยร้อยละ 60.42 คาดว่ามีลูกหลานรับช่วงดูแลต่อ โดยชุมชนย่านท่าคามีสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 71.25 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านคลองอัมพวา ร้อยละ 57.50 และ 52.20 ของครึ่งเรือนทั้งหมดในแต่ละชุมชน ตามลำดับ แต่ในภาพรวมถือว่ายังมีไม่มากนัก ส่วนร้อยละ 34.58 คิดว่าลูกหลานจะไม่รับช่วงต่อ โดยเฉพาะในชุมชนย่านคลองอัมพวามีสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 42.50 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค ร้อยละ 36.25 และชุมชนย่านท่าคา ร้อยละ 25 ทั้งนี้ ส่วนใหญ่ให้เหตุผลที่คล้ายกันว่า ลูกหลานต่างมีหน้าที่การงานที่มั่นคง และบางส่วนมีครอบครัวตั้งรกรากอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ คงไม่กลับมาอยู่ที่บ้าน อย่างไรก็ตาม คนก็จะเก็บรักษาบ้านไว้ให้เป็นสมบัติของลูกหลานหรือฝากให้ญาติพี่น้องดูแลต่อไป (รายละเอียดดังตารางที่ 5-13)

ตารางที่ 5-13 ทศนคติเกี่ยวกับการย้ายที่อยู่อาศัย และการรับช่วงต่อของลูกหลานในอนาคต แยกตามพื้นที่ศึกษา

ทศนคติ	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
การย้ายที่อยู่อาศัยในอนาคต :				
1) คิดที่จะย้ายที่อยู่	10.00	5.00	8.75	7.92
2) ไม่คิดที่จะย้ายที่อยู่	90.0	95.00	91.25	92.08
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240
การรับช่วงดูแลบ้านที่อยู่อาศัยของลูกหลาน :				
1) มีคนรับช่วงดูแลต่อ	52.50	57.50	71.25	60.42
2) ไม่มีคนรับช่วงดูแลต่อ	42.50	36.25	25.00	34.58
3) ไม่แน่ใจ	5.00	6.25	3.75	5.00
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

(4) พื้นที่ทางการเกษตร / ระบบสวน

พื้นที่ทางการเกษตรในระบบสวนแบบกร่องถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งมีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นของชุมชนริมน้ำในพื้นที่แถบนี้ เกิดจากภูมิปัญญาที่ผ่านการลองผิดลองถูก การคิดค้น และการปรับเปลี่ยนตามเงื่อนไขสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะ จนเกิดเป็นระบบการผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศท้องถิ่น จากการสำรวจข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพื้นที่ทางการเกษตรในแต่ละชุมชนของพื้นที่ศึกษา พบว่า มีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

4.1) กรรมสิทธิ์การครอบครองที่ดิน จากการสำรวจพบว่า คราวเรือนในทุกชุมชนที่ทำการศึกษา มีที่ดินทำกินหรือพื้นที่ทำสวนเฉลี่ยร้อยละ 85.83 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยมีกรรมสิทธิ์การถือครองเป็นเจ้าของที่ดินโดยสมบูรณ์ จากการรับมรดกสืบทอดต่อจากพ่อแม่ร้อยละ 84.86 ของผู้มีที่ดินทำกินทั้งหมด และมีเพียงส่วนน้อยคือ ร้อยละ 15.14 ที่ถือครองในลักษณะเช่าที่ดินทำกิน แต่เป็นลักษณะการเช่าติดต่อกันมานานตั้งแต่ครั้งรุ่นพ่อแม่ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-14)

4.2) ขนาดแปลงที่ดิน พบว่า การถือครองพื้นที่ทำกินในทุกชุมชนรวมกันเฉลี่ยร้อยละ 70.83 มีขนาดแปลงที่ดินน้อยกว่า 5 ไร่ แต่โดยเฉลี่ยมีขนาดประมาณ 2 – 3 ไร่ เท่านั้น รองลงมา มีขนาดแปลงที่ดินไม่เกิน 10 ไร่ และ 15 ไร่ มีสัดส่วนร้อยละ 17.85 และร้อยละ 5.14 ของจำนวนแปลงที่ดินทั้งหมด ตามลำดับ ส่วนแปลงที่ดินขนาดใหญ่มากกว่า 20 ไร่ขึ้นไปมีจำนวนน้อยมาก โดยเฉพาะในพื้นที่ย่านท่าคา มีเพียงร้อยละ 1.37 ของครัวเรือนในชุมชน (รายละเอียดดังตารางที่ 5-15) ส่วนสาเหตุ

ที่ครัวเรือนจำนวนมากมีแปลงที่ดินขนาดเล็กนั้น มาจากการแบ่งมรดกที่ดินเป็นทอด ๆ ให้แก่ลูกซึ่งมีหลายคน ทำให้แต่ละคนได้รับที่ดินทำกินในจำนวนไม่มากนัก ทำให้การยึดอาชีพทำสวนเป็นอาชีพหลักเพียงอย่างเดียวในยุคปัจจุบันไม่เพียงพอแก่การเลี้ยงครอบครัว มีผลให้สมาชิกบางส่วนในครัวเรือนต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ส่วนแนวโน้มในอนาคตของขนาดแปลงที่ดิน คาดว่าจะถูกแบ่งให้มีขนาดเล็กลงจนไม่สามารถใช้ทำมาหากินได้ หรือสามารถใช้เพื่อการอยู่อาศัยเท่านั้น

ตารางที่ 5-14 การมีที่ดินทำกิน และกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน แยกตามพื้นที่ศึกษา

ที่ดินทำกิน	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) มีที่ดินทำกิน	83.75	88.75	85.00	85.83
2) ไม่มีที่ดินทำกิน	16.25	11.25	15.00	14.17
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240
กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินทำกิน :				
1) เป็นเจ้าของ	85.07	87.32	82.19	84.86
2) เช่าที่ดินทำกิน	14.93	12.68	17.81	15.14
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	67	71	73	211

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

ตารางที่ 5-15 ขนาดแปลงที่ดินทำกิน แยกตามพื้นที่ศึกษา

ขนาดแปลงที่ดิน	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) น้อยกว่า 5 ไร่	77.61	70.42	64.38	70.83
2) 5 – 10 ไร่	13.43	14.09	26.03	17.85
3) 10.1 – 15 ไร่	1.49	8.45	5.48	5.14
4) 15.1 – 20 ไร่	2.99	2.82	2.74	2.85
5) มากกว่า 20 ไร่	4.48	4.22	1.37	3.33
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	67	71	73	211

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

4.3) ลักษณะพื้นที่การเกษตร และการเปลี่ยนแปลง จากข้อมูลพื้นที่การเกษตรปี พ.ศ. 2548 ของทั้งชุมชน 3 บริเวณ พบว่า ร้อยละ 84.82 ของพื้นที่ชุมชนทั้งหมดเป็นพื้นที่สวน โดยชุมชนย่านท่าคามีพื้นที่สวนในสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 88.64 ของพื้นที่ทั้งชุมชน พื้นที่สวนเกือบทั้งหมดเป็นสวนมะพร้าว มีทั้งสวนมะพร้าวตาล มะพร้าวผล และมะพร้าวอ่อน ส่วนชุมชนย่านคลองบางแคและ

ชุมชนย่านคลองอัมพวา มีพื้นที่สวนร้อยละ 84.92 และร้อยละ 78.43 ของพื้นที่ในแต่ละชุมชนตามลำดับ พื้นที่สวนของทั้ง 2 ชุมชนนอกจากส่วนหนึ่งจะเป็นพื้นที่สวนมะพร้าวเดิมที่ปัจจุบันปล่อยทิ้งไว้เพื่อเก็บผลขายเท่านั้น คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 40.81 และร้อยละ 46.12 ของพื้นที่ทางการเกษตรในแต่ละชุมชน ตามลำดับ อีกส่วนหนึ่งเป็นสวนไม้ผลซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สร้างรายได้ให้ผู้คนในย่านนี้คือ ลิ้นจี่ และส้มโอ คิดเป็นพื้นที่ร้อยละ 59.19 และร้อยละ 53.88 ของพื้นที่ทางการเกษตรในแต่ละชุมชน ตามลำดับ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-16)

ตารางที่ 5-16 พื้นที่ทางการเกษตร ปี พ.ศ.2548 แยกตามพื้นที่ศึกษา

ชนิดพืชที่ปลูก	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	รวม 3 ชุมชน
มะพร้าว	565 ไร่ (46.12 %)	2,263 ไร่ (40.81 %)	5,161 ไร่ (93.99 %)	7,989 ไร่ (65.16 %)
ส้มโอ	282 ไร่ (23.02 %)	2,204 ไร่ (39.75 %)	-	2,486 ไร่ (20.28 %)
ลิ้นจี่	378 ไร่ (30.86 %)	945 ไร่ (17.04 %)	-	1,323 ไร่ (10.79 %)
ไม้ผลอื่น ๆ	-	133 ไร่ (2.40 %)	330 ไร่ (6.01 %)	463 ไร่ (3.77 %)
รวม (พื้นที่ปลูก)	1,225 ไร่	5,545 ไร่	5,491 ไร่	12,261 ไร่
ร้อยละของพื้นที่ชุมชน	78.43 %	84.92 %	88.64 %	84.82 %

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภออัมพวา, 2548

ส่วนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่สวนในชุมชนทั้ง 3 บริเวณ พบว่า มีแบบแผนการปรับเปลี่ยนของสวนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ การแบ่งช่วงของการเปลี่ยนแปลงพิจารณาจากการปรับเปลี่ยนพันธุ์พืชที่ปลูกในสวนเป็นหลัก และยังสามารถชี้ให้เห็นถึงวิถีการผลิต การทำมาหากินและการดำเนินชีวิตของผู้คนในช่วงเวลานั้น ๆ โดยมีแหล่งข้อมูลที่สำคัญมาจากการประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละชุมชนของพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

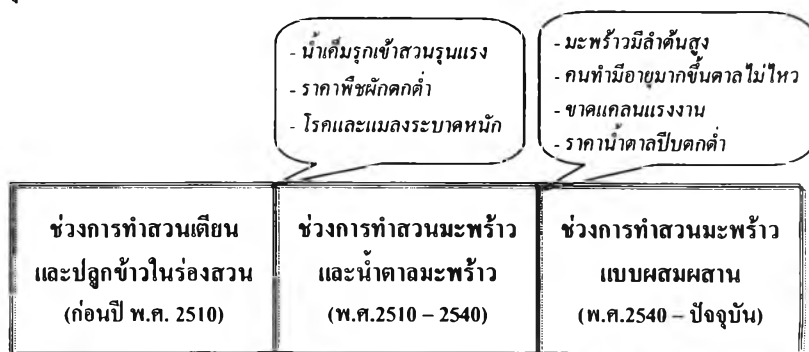
ชุมชนย่านท่าคา มีช่วงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่สวนด้วยกัน 3 ช่วง คือ

(1) ช่วงสวนเตียน หรือสวนแจ้ง (ก่อนปี พ.ศ.2510) สภาพของสวนโดยทั่วไปปลูกพืชผักล้มลุกบนหลังร่องสวน เช่น ถั่วลิสง มันแกว พริก หอม กระเทียม และยาจิด เป็นต้น ส่วนในท้องร่องปลูกข้าว และพื้นที่ตามคันสวนปลูกไม้ผล โดยเฉพาะมะม่วงอกร่องเป็นไม้ผลที่นิยมปลูกกันทั่วไป วิธีการผลิตในช่วงแรกเป็นไปตามเงื่อนไขของธรรมชาติและฤดูกาลที่กำหนดชนิดพืชผักที่ปลูกโดยส่วนหนึ่งเพื่อตอบสนองการบริโภคในครัวเรือน อีกส่วนเป็นการผลิตเพื่อขาย การทำสวนเตียนได้ดำเนินมาถึงจุดหนึ่งที่ชาวท่าคาคิดว่าไม่คุ้มที่จะทำการผลิตอีกต่อไป เพราะราคาพืชผักเริ่มตกต่ำ ผลผลิตเริ่มลดลงเพราะดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และมีปัญหาการระบาดของโรคและแมลง ทำให้ต้องหันมา

ใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากขึ้น ขณะเดียวกันน้ำเค็มเริ่มรุกสูงเข้ามามากขึ้นทุกปี ชาวบ้านจึงทยอยเลิกทำสวนเตียนและหันมาปลูกมะพร้าวกันนับแต่นั้นมา

(2) ช่วงสวนมะพร้าวตาล และการทำน้ำตาลมะพร้าว (พ.ศ.2510 – พ.ศ.2540) การปลูกมะพร้าวเริ่มเข้ามาแทนการทำสวนเตียนในลักษณะการปลูกมะพร้าวแซมในสวนไปเรื่อย ๆ และเป็นการปลูกตามกันเมื่อเห็นว่าสวนอื่นปลูกแล้วดี ประกอบกับพื้นที่ในย่านนี้ไม่สามารถปลูกพืชผลอื่นได้ดีเท่ามะพร้าว ซึ่งสามารถทนสภาพดินและน้ำที่เค็มได้ดีกว่า และการทำสวนมะพร้าวและน้ำตาลมะพร้าวของชาวสวนย่านท่าคาเกิดขึ้นทีหลังพื้นที่ในแถบอื่น การปลูกมะพร้าวตาลในช่วงแรกใช้วิธีการขอฟันธุ์จากสวนใกล้เคียงโดยดูจากต้นที่ให้ผลดีและมีก้านทรงที่ดี ส่วนในด้านกรรมวิธีการผลิตน้ำตาลมะพร้าวเป็นถ้อยสิ่งที่จะต้องเรียนรู้กันใหม่ เพราะเป็นอาชีพที่ไม่เคยทำกันมาก่อน อาศัยการเรียนรู้มาจากญาติพี่น้องหรือคนรู้จัก โดยเฉพาะจากคนในแถบตำบลบางนางลี่และบางขันแตกซึ่งมีประสบการณ์เคยทำน้ำตาลกันมาก่อน

(3) ช่วงสวนมะพร้าวผสมผสาน (พ.ศ.2540 – ปัจจุบัน) ลักษณะการทำสวนในชุมชนย่านท่าคาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดอีกครั้งในช่วงเวลาไม่ถึง 10 ปีที่ผ่านมา แม้ส่วนใหญ่ชาวท่าคาจะยังทำสวนมะพร้าวกันอยู่ แต่ไม่ใช้การทำสวนมะพร้าวตาลเพียงอย่างเดียว หากเป็นการปล่อยให้มะพร้าวผลเพื่อเก็บลูกขาย และบางสวนโค่นมะพร้าวต้นแก่ทิ้งแล้วปลูกมะพร้าวน้ำหอมแทน รวมถึงบางสวนมีการปลูกไม้ผลอื่นแทน เช่น มะนาว มะม่วง ฯลฯ แต่เป็นจำนวนไม่มากและไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ส่วนใหญ่เป็นเพราะราคาน้ำตาลปีบตกต่ำ มะพร้าวเค็มที่ปลูกมีลำต้นสูง แรงงานรุ่นพ่อแม่มีอายุมากขึ้นตาลไม่ไหว และลูกหลานนิยมออกไปทำงานนอกพื้นที่กันมาก มีผลให้การทำสวนมะพร้าวตาลลดน้อยลงอย่างมาก ปัจจุบันเหลืออยู่ประมาณ 180 ไร่ อย่างไรก็ตาม สภาพสวนโดยรวมของพื้นที่ย่านท่าคายังคงเป็นสวนมะพร้าวอยู่มาก เพียงแต่ชาวสวนได้พยายามหาช่องทางสร้างรายได้มาจุนเจือครอบครัวด้วยทางอื่นแทนการทำสวนมะพร้าวตาล แต่ก็ยังมีบางสวนที่เริ่มหันกลับมาทำสวนตาลและเตียนน้ำตาลกันอีกครั้ง เพราะราคาน้ำตาลปีบที่สูงขึ้นในปัจจุบัน

ก่อนปี พ.ศ. 2510 → ปัจจุบัน
สรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่สวนในชุมชนย่านท่าคา

สภาพสวนมะพร้าวผล และมะพร้าวทำตาลที่มีอายุต้นมากและลำต้นสูง

การปรับเปลี่ยนพื้นที่สวนมะพร้าวเก่าและบ่อร้าง เพื่อมาเป็นสวนมะพร้าวน้ำหอม

สวนมะพร้าวที่ปรับปรุงใหม่ : ปลูกมะพร้าวตาลพันธุ์เตี้ย มะพร้าว น้ำหอม

รูปที่ 5-12 ลักษณะของพื้นที่ทางการเกษตรในชุมชนย่านท่าคา

ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านคลองอัมพวา ชุมชนทั้ง 2 แห่งมีช่วงเวลาของการปรับเปลี่ยนเกิดขึ้นคล้ายกันและใกล้เคียงกัน เพียงแต่พื้นที่สวนในชุมชนย่านคลองอัมพวามีการปรับเปลี่ยนที่ค่อนข้างล่าช้ากว่าเล็กน้อย แบ่งเป็น 3 ช่วงด้วยกัน คือ

(1) ช่วงสวนผสม (ก่อนปี พ.ศ.2485) สภาพสวนโดยทั่วไปในพื้นที่ย่านคลองบางแคและย่านคลองอัมพวา มีลักษณะการทำสวนปลูกพืชหลากหลายชนิดภายในสวนเดียวกัน เช่น มะม่วง มังคุด ทุเรียน มะปราง ชมพู่ ลิ้นจี่ ฯลฯ รวมถึงมีการทำน้ำตาลมะพร้าวแต่ทำกันในปริมาณไม่มากนัก ส่วนพื้นที่ตามคันสวนนิยมปลูกมะพร้าวและหมากเป็นหลัก โดยเฉพาะในพื้นที่ย่านคลองอัมพวามีการปลูกหมากและพลูไว้ภายในสวนค่อนข้างมาก หากลิกเข้าไปด้านในของคลองบางแคติดกับตำบลปลายโพรงพงและตำบลวัดประคู้ส่วนใหญ่เป็นที่นาผืนกว้างใหญ่

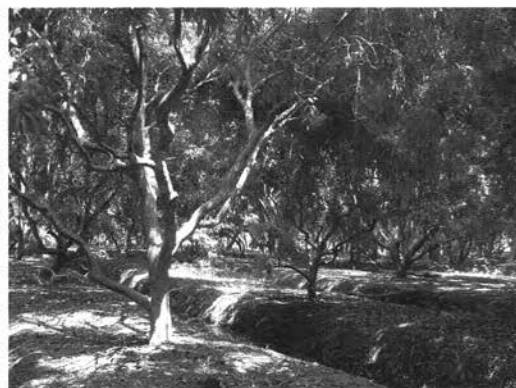
(2) ช่วงสวนมะพร้าว และการทำน้ำตาลมะพร้าว (พ.ศ.2485 – พ.ศ.2520) การเปลี่ยนมาทำสวนมะพร้าวและเคี้ยวตาลในพื้นที่ย่านนี้เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากเกิดภาวะขาดแคลนสินค้า น้ำตาลทรายมีราคาสูง ส่งผลให้น้ำตาลปีบมีราคาขายับสูงชันตามมา ชาวสวนจำนวนมากจึงทยอยมาปลูกมะพร้าวแซมในสวนและปลูกตามกันเรื่อยมา จนพื้นที่ย่านบางแคและย่านอัมพวาเป็นสวนมะพร้าวแทบทั้งหมด และเกือบทุกบ้านเคี้ยวตาลกัน ประกอบกับราคาน้ำตาลขยับตัวสูงเป็นระยะมาโดยตลอด มีผลให้สภาพเศรษฐกิจของชาวสวนในช่วงนี้ค่อนข้างดี มีการจ้างแรงงานขึ้นตาลเกิดขึ้นมาก

(3) ช่วงสวนไม้ผลเศรษฐกิจ (พ.ศ.2520 – ปัจจุบัน) การทำมะพร้าวตาลในพื้นที่ทั้ง 2 ย่านนี้เป็นช่วงที่กินเวลายาวนาน สาเหตุที่ชาวสวนเลิกทำตาลกันเนื่องจากน้ำเค็มเข้าท่วมอย่างรุนแรงในช่วงปี พ.ศ.2520 – 2523 ทำให้สวนมะพร้าวจำนวนมากล้มตาย และปริมาณน้ำตาลสดที่ได้ลดลงอย่างมาก หากทำต่อไปรายได้ไม่คุ้มกับค่าจ้างขึ้นตาลและค่าฟัน ขณะเดียวกันราคาน้ำตาลเริ่มไม่แน่นอนมีราคาต่ำลง ชาวสวนจึงทยอยโค่นต้นมะพร้าวทิ้งและหันมาปลูกไม้ผลพวกส้มโอและลิ้นจี่เป็นหลัก โดยเริ่มจากปลูกลิ้นจี่กันอย่างจริงจังก่อน เพราะในช่วงนั้นลิ้นจี่แถบอัมพวาเริ่มเป็นที่รู้จัก ด้วยมีรสชาติดี และให้ผลก่อนลิ้นจี่ภาคเหนือ ราคาจึงสูงกว่า ต่อมาลิ้นจี่ให้ผลผลิตไม่แน่นอน เป็นพืชที่ต้องดูแลเอาใจใส่มาก ต้นทุนสูง และการออกดอกติดผลขึ้นกับสภาพอากาศอย่างมาก ซึ่งไม่สามารถควบคุมได้ ทำให้ชาวสวนเริ่มทยอยหันมาปลูกส้มโอแทน โดยปลูกแซมไปในสวนลิ้นจี่ ต่อมาตลาดส้มโอเริ่มกว้างขึ้น ชาวสวนเห็นว่าเป็นพืชที่ดูแลง่าย ทนสภาพน้ำเค็มได้ดีกว่า และเป็นพืชที่หมุนเวียนให้ผลผลิตตลอดทั้งปี รวมทั้งราคาส้มโอขยับสูงขึ้น ทำให้ชาวสวนทยอยตัดต้นมะพร้าว หมาก และไม้ผลอื่น รวมถึงต้นลิ้นจี่ทิ้ง แล้วหันมาปลูกส้มโอ แม้ปัจจุบันก็ยังมีการปรับเปลี่ยนกันอยู่ นอกจากนี้ ยังมีสวนมะพร้าวเดิมเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก แต่เป็นการปล่อยต้นทิ้งไว้เพื่อเก็บผลขาย

สภาพสวนมะพร้าวผลที่ปล่อยไว้เพื่อเก็บผลขาย

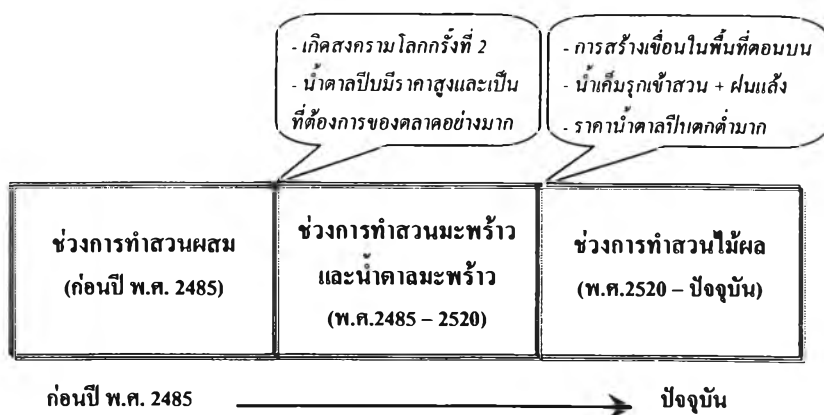
สภาพสวนโดยทั่วไป
ที่มักปลูกกล้วยแซม

สวนไม้ผลเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ในปัจจุบัน : สวนลิ้นจี่ ส้มโอ

รูปที่ 5-13 ลักษณะพื้นที่ทางการเกษตรในชุมชนย่านคลองบางแคและย่านคลองอัมพวา

สรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่สวนในชุมชนย่านคลองบางแคและย่านคลองอัมพวา

สำหรับทัศนคติของชาวสวนที่มีต่อการเปลี่ยนพันธุ์พืชที่ปลูกในสวนในช่วงที่ผ่านมา พบว่า ชาวสวนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนมีความรู้สึกที่ดีขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 88.21 โดยชุมชนย่านคลองอัมพวาและชุมชนย่านคลองบางแคที่ส่วนใหญ่เปลี่ยนจากการทำสวนมะพร้าวตาลมาเป็นสวนส้มโอและลิ้นจี่ ให้เหตุผลว่า เพราะไม่ต้องเสียดินที่ต้องปีนต้นมะพร้าวที่สูง ไม่ต้องเสียดินข้างคนขึ้นเก็บน้ำตาลสด หรือเก็บผลขาย ซึ่งมีค่าจ้างแพงไม่คุ้มกับผลผลิตที่ขายได้ แต่การทำสวนส้มโอสามารถทำได้ด้วยตัวเอง ดูแลง่าย ผลผลิตขายได้ราคาดีกว่า ทั้งยังขายได้ตลอดทั้งปี รวมถึงทำให้ชาวสวนมีเวลาว่างมากขึ้นที่จะไปทำงานอย่างอื่นได้ ส่วนความรู้สึกที่ว่า ไม่ดีขึ้นนั้นมีเพียงร้อยละ 11.79 (รายละเอียดตารางที่ 5-17) ส่วนใหญ่เป็นชาวสวนในพื้นที่ย่านคลองอัมพวาที่ปลูกลิ้นจี่ ให้เหตุผลว่า ลิ้นจี่เป็นพืชที่ต้องคอยดูแลเอาใจใส่ค่อนข้างมาก การปลูกในระยะแรก ๆ ดีแต่มาภายหลังให้ผลผลิตปีเว้นปี รวมทั้งต้องลงทุนค่าปุ๋ยค่ายามาก การปลูกมะพร้าวและส้ม โอจึงน่าจะเป็นพืชที่ดีกว่าหากเปลี่ยนแปลงได้ ขณะที่พื้นที่ย่านท่าคาส่วนใหญ่เป็นสวนมะพร้าว มีความเห็นตรงกันว่าการเปลี่ยนจากสวนเตยมาปลูกมะพร้าวและเคี้ยวตาลนั้นดีกว่า เพราะมะพร้าวสามารถทนสภาพดินและน้ำที่เค็มได้ดีกว่าพืชผัก ซึ่งเป็นข้อจำกัดของพื้นที่ในแถบนี้ ขณะเดียวกันการดูแลก็ง่าย ไม่ต้องลงทุนค่าปุ๋ยค่ายา เพียงแค่ลอกท้องร่องและโกยเลนปีละครั้งก็พอ

ตารางที่ 5-17 ความคิดเห็นที่มีต่อการเปลี่ยนพืชพันธุ์ที่ปลูกในสวน แยกตามพื้นที่ศึกษา

ชนิดพืชที่ปลูก	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) ดีขึ้น	76.74	92.31	95.59	88.21
2) ไม่ดีขึ้น	23.26	7.69	4.41	11.79
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	43	64	68	193

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภออัมพวา, 2548. และ* จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

กล่าวได้ว่า ในระยะแรกระบบการทำสวนปลูกพืชของชาวสวนมักเป็นไปตามลักษณะการรู้ยู่รู้หากินกับน้ำ เป็นแบบแผนการผลิตเพื่อยังชีพซึ่งมีเป้าหมายการผลิตที่มีความหมายกว้างกว่าการมองเฉพาะเรื่องของผลผลิตเป็นหลัก ดังเช่น ชุมชนย่านท่าคาทำสวนเตียนปลูกพืชผักล้มลุกตามฤดูกาล และปลูกข้าวในท้องร่อง เพราะในฤดูน้ำหลากจะปลูกอะไรไม่ได้ ส่วนชาวสวนย่านอัมพวาและย่านคลองบางแคนิยมปลูกไม้ผลหลากหลายชนิดผสมปนกันไปในแปลงเดียวกัน ซึ่งการสร้างสวนที่มีความหลากหลายของพืชพันธุ์และการมีวิธีการผลิตแบบยังชีพนี้ ก่อให้เกิดการเกื้อกูลกันและอำนวยความสะดวกในหลาย ๆ ด้าน เช่น เป็นแหล่งอาหารที่หลากหลายให้ผลผลิตหมุนเวียนเกือบตลอดปี สร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศสวนและท้องถิ่น และเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ รวมถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมชุมชนชาวสวน ปัจจุบันความหลากหลายของพืชพันธุ์ในสวนลดน้อยลงเนื่องจากหันมาปลูกไม้ผลเศรษฐกิจในลักษณะเชิงเดี่ยว ซึ่งเป็นการปลูกที่มีเป้าหมายการผลิตเพื่อการขายเป็นหลัก และต้องตกอยู่ภายใต้การพัฒนาที่มีกลไกตลาดเป็นตัวกำกับ การปลูกไม้ผลดังกล่าวทำให้มีการถมท้องร่องเพื่อให้สันร่อง 2 ร่องติดกันเป็นผืนเดียว เหมาะกับการปลูกไม้ผลที่มีกิ่งก้านสาขามาก และมีรัศมีการชอนไชของรากกว้าง ทำให้พืชพันธุ์หลายชนิดที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นไม่ได้รับความสนใจ เช่น ปัจจุบันลิ้นจี่พันธุ์ไทย กะโหลก อีเตา เริ่มที่จะหมดไป รวมถึงไม้ผลอื่น ๆ เช่น มังคุด ทุเรียน ชมพู ฯลฯ แทบไม่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ เพราะชาวสวนส่วนมากหันมาปลูกลิ้นจี่พันธุ์ค่อม และส้มโอขาวใหญ่กันเป็นหลัก ทำให้ฐานพันธุ์กรรมพืชแคบลง ทรัพยากรธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์เริ่มเสื่อมโทรม และเกิดความไม่สมดุลของระบบนิเวศสวน เป็นผลให้ชาวสวนต้องหันมาพึ่งปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช และอื่น ๆ มาบำรุงระบบการผลิตของสวนโดยขาดการเรียนรู้ไตร่ตรองเหตุผล ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นผลสืบเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนในพื้นที่สวนและระบบการผลิตของชาวสวนในพื้นที่แถบนี้

4.4) แผนการปรับเปลี่ยนพื้นที่สวนในอนาคต จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนชาวสวนในทั้ง 3 ชุมชน พบว่า ชาวสวนในทุกตำบลเฉลี่ยร้อยละ 69.27 มีแผนการที่จะปรับเปลี่ยนสวนของตนเองในอนาคต โดยชุมชนย่านคลองอัมพวามีความคิดที่จะปรับเปลี่ยนสวนในสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 70.15 ของครัวเรือนชาวสวนในชุมชน รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแคร้อยละ 74.65 และชุมชนย่านท่าคา ร้อยละ 63.01 ของครัวเรือนชาวสวนแต่ละในชุมชน ขณะที่ร้อยละ 30.73 ของครัวเรือนทั้งหมดไม่มีแผนการที่จะปรับปรุงสวน (รายละเอียดดังตารางที่ 5-18) นอกจากนี้ พบว่าชาวสวนในแต่ละชุมชนมีแผนการที่จะปรับปรุงสวนของตนในลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ

ชุมชนย่านท่าคา ส่วนใหญ่เป็นชาวสวนมะพร้าวตาลที่มากกว่าครั้งมีความคิดที่จะปรับปรุงสวน โดยการหามะพร้าวตาลพันธุ์ดีเข้ามาปลูกแซมในสวนมะพร้าว แล้วค่อยทยอยตัดมะพร้าวต้นแก่ทิ้ง เพราะมะพร้าวเดิมมีอายุมากและลำต้นสูง ปีนขึ้นลำบากและเสี่ยงอันตราย แต่อีกส่วนหนึ่งมีความคิดที่จะเลิกอาชีพทำตาล เพราะอายุมาก ทำไม่ไหว จึงอยากเปลี่ยนไปปลูกมะพร้าว

น้ำหอม เพื่อเก็บผลมะพร้าวอ่อนขายแทน นอกจากนี้ เกษตรกรที่ปรับเปลี่ยนพื้นที่สวนมะพร้าวเดิมไปทำบ่อกึ่งบ่อพลาสติกเมื่อ 3 - 4 ปีที่ผ่านมา ก็มีแผนการที่จะกลับมาทำสวนมะพร้าวโดยปลูกมะพร้าว น้ำหอม เพราะกึ่งเป็น โรคง่าย ลงทุนสูง และเริ่มขาดทุนกันบ้างแล้ว ปัจจุบันมีบ่อกึ่งส่วนหนึ่งเริ่มมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่แล้ว ขณะที่ครัวเรือนชาวสวนที่ไม่มีแผนการปรับปรุงสวนในอนาคตร้อยละ 36.99 เกือบทั้งหมดเป็นสวนมะพร้าวผลที่เก็บผลแก่ขาย ซึ่งเหตุผลที่ไม่ปรับปรุงสวน เพราะอายุมากแล้ว ทำไม่ไหว ไม่มีคนช่วย และลูกส่งเงินมาให้ใช้จึงไม่เดือนร้อน การดูแลสวนจึงทำเท่าที่มีแรงทำได้

ชุมชนย่านคลองอัมพวา และชุมชนย่านคลองบางแค ส่วนใหญ่เป็นชาวสวนที่ปลูกลิ้นจี่มีความคิดที่จะปลูกส้มโอแซมในสวนลิ้นจี่ แล้วค่อยทยอยตัดต้นลิ้นจี่ทิ้ง เนื่องจากลิ้นจี่ให้ผลผลิตไม่คงที่ และต้นทุนการดูแลก็สูงกว่า แต่ชาวสวนอีกส่วนหนึ่งมีความคิดที่อยากกลับไปทำสวนผสมปลูกพืชหลากหลายชนิดเหมือนในอดีต เพราะการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเมื่อผลผลิตออกมาพร้อม ๆ กัน ราคาจะต่ำไม่คุ้มค่าใช้จ่ายที่สูง และมีบางส่วนคิดว่าถ้าเป็นไปได้อยากจะกลับไปปลูกมะพร้าวเหมือนเดิม แต่เป็นมะพร้าวน้ำหอมที่มีต้นเตี้ย ดูแลง่าย และต้นทุนการบำรุงดูแลไม่สูง โดยเอามาปลูกแทนส้มโอและลิ้นจี่ในปัจจุบัน นอกจากนี้ พบว่า ชาวสวนในแถบตำบลบางแคในหมู่ที่ 3 และ 4 มีแผนการที่จะรวมกลุ่มชาวสวนส้มโอด้วยกัน เพื่อปรับปรุงให้เป็นสวนส้มโอปลอดสารพิษ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่จะจัดให้มีขึ้น ซึ่งบางสวนได้เริ่มดำเนินการแล้ว ขณะที่ครัวเรือนชาวสวนที่ไม่มีแผนการที่จะปรับปรุงสวนในอนาคต ชุมชนย่านคลองบางแคมีร้อยละ 25.35 และชุมชนย่านอัมพวาร้อยละ 29.85 เกือบทั้งหมดเป็นชาวสวนที่ทำสวนมะพร้าวผล ซึ่งไม่ได้ดูแลบำรุงรักษาสวนแต่อย่างใด เนื่องด้วยทำไม่ไหวจึงปล่อยให้สวนทิ้งไว้แล้วให้คนมาเหมาสวนเก็บผลไปขาย

ตารางที่ 5-18 การปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทางการเกษตรในอนาคต แยกตามพื้นที่ศึกษา

ความคิดเห็น	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) ไม่คิดที่จะมีการปรับปรุงใดๆ	29.85	25.35	36.99	30.73
2) คิดที่จะปรับปรุงสวน	70.15	74.65	63.01	69.27
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	67	71	73	211

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

4.5) ความคิดเห็นที่มีต่อที่ดินทำกิน และความเป็นไปได้ของการรับช่วงต่อของลูกหลานในอนาคต จากการสำรวจ พบว่า ครัวเรือนในทุกชุมชนที่มีที่ดินเป็นของตนเองเฉลี่ยร้อยละ 87.68 มีความคิดเห็นที่ไม่คิดจะขายที่ดินทำกิน โดยให้เหตุผลหลักกว่าเป็นที่ดินมรดกที่พ่อแม่ให้มา จึงอยากเก็บไว้ให้ลูกหลานทำกินเมื่อกลับมาอยู่บ้าน รองลงมาเห็นว่า หากขายที่ดินแล้วไม่รู้จะไปทำอะไร เพราะอายุมากแล้ว และมีความรักในอาชีพชาวสวน เพราะเป็นอาชีพที่บรรพบุรุษทำสืบต่อกันมา ส่วน

ครัวเรือนที่มีความคิดจะขายที่ดินทำกินมีเพียงร้อยละ 12.32 โดยชุมชนย่านท่าคามีสัดส่วนของการอยากขายที่ดินมากที่สุดร้อยละ 15 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองอัมพวา ร้อยละ 12.28 และชุมชนย่านคลองบางแค ร้อยละ 9.68 ของครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินในแต่ละชุมชน ด้วยเหตุผลที่ครัวเรือนชาวสวนส่วนหนึ่งมีหนี้สินมาก ราคาผลผลิตตกต่ำโดยเฉพาะมะพร้าว จึงอยากจะขายที่เพื่อใช้หนี้ และอีกส่วนหนึ่งอยากขายที่ดินเพื่อไปอยู่กับลูกหลานที่จังหวัดอื่น (รายละเอียดดังตารางที่ 5-19)

สำหรับความเป็นไปได้ของการรับช่วงดูแลสวนต่อของลูกหลานนั้น พบว่าครัวเรือนในทุกชุมชนรวมกันเฉลี่ยร้อยละ 48.04 คาดว่ามีลูกหลานรับช่วงดูแลและทำสวนต่อไป โดยชุมชนย่านท่าคามีสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 63.33 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค ร้อยละ 43.55 และชุมชนย่านคลองอัมพวา ร้อยละ 36.84 ของครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินในแต่ละชุมชน โดยให้เหตุผลว่า ผู้ที่รับช่วงทำสวนต่อส่วนหนึ่งเป็นลูกคนที่อยู่ที่บ้าน ทำงานแถวบ้านหรือออกไปรับจ้างตามโรงงานในแถบมหาชัยและในเขตเมือง อีกส่วนคิดว่าเป็นลูกคนที่ออกจากบ้านไปทำงานในต่างจังหวัด และเมื่อออกจากงานที่ทำแล้วคิดว่าจะกลับมาอยู่บ้านทำสวนต่อ หากพิจารณาในภาพรวมของการรับช่วงสวนต่อของลูกหลานชาวสวนแล้ว ถือว่ามีจำนวนไม่มาก โดยมีจำนวนไม่ถึงครึ่งในชุมชนส่วนใหญ่ ส่วนร้อยละ 43.02 ของครัวเรือนทั้งหมด คิดว่าลูกหลานคงจะไม่รับช่วงทำต่อ โดยเฉพาะในชุมชนย่านคลองอัมพวามีสัดส่วนมากถึงร้อยละ 54.39 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแคร้อยละ 45.16 และชุมชนย่านท่าคามีร้อยละ 30 ให้เหตุผลที่คล้ายกันว่า ลูกหลานส่วนใหญ่ไปทำงานอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ มีงานทำที่มั่นคง บางส่วนมีครอบครัวและตั้งรกรากกันอยู่ที่นั่น คงไม่กลับมาอยู่บ้านทำสวน อีกส่วนหนึ่งคิดว่าหากลูกหลานไม่กลับมาทำสวนกัน เขาอาจให้คนเช่าทำสวนแทน เพราะคนรุ่นใหม่ทำสวนไม่เป็น

ตารางที่ 5-19 ทศนคติในการขายที่ดินทำกิน และการรับช่วงต่อของลูกหลานในอนาคต แยกตามพื้นที่ศึกษา

ทัศนคติ	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
การขายที่ดินทำกินในอนาคต :				
1) ไม่คิดขายที่ดินทำกิน	87.72	90.32	85.00	87.68
2) คิดที่จะขายที่ดิน	12.28	9.68	15.00	12.32
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	57	62	60	179
การรับช่วงดูแลสวนของลูกหลาน :				
1) มีคนรับช่วงดูแลต่อ	36.84	43.55	63.33	48.04
2) ไม่มีคนรับช่วงดูแลต่อ	54.39	45.16	30.00	43.02
3) ไม่แน่ใจ	8.77	11.29	6.67	8.94
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	57	62	60	179

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

(5) ระบบเครือข่ายการสัญจร

ในพื้นที่แถบอัมพวามีระบบเครือข่ายการสัญจรมีด้วยกัน 2 ระบบ คือ ระบบเครือข่ายสัญจรทางน้ำ และระบบเครือข่ายสัญจรทางบก ที่ผ่านมาได้เกิดการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ของระบบเครือข่ายการสัญจร โดยเฉพาะเครือข่ายทางน้ำ และมีผลสืบเนื่องไปยังการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบอื่น ๆ ของชุมชน ทั้งในระดับภาพรวมของชุมชนและระดับครัวเรือน มีรายละเอียดดังนี้

5.1) ระบบเครือข่ายสัญจร และการเปลี่ยนแปลง ในอดีตการสัญจรของผู้คนตามชุมชนต่าง ๆ ในพื้นที่ศึกษาใช้แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางหลัก เนื่องด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่มีแม่น้ำแม่กลองและลำคลองนับร้อยสายเชื่อมโยงถึงกัน ก่อให้เกิดเป็นระบบเครือข่ายของลำน้ำที่กระจายไปทั่วพื้นที่ ที่ผ่านมาระบบเครือข่ายลำน้ำนอกจากเปรียบเสมือนเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนและชุมชนให้ดำรงอยู่รอดมาได้จนมาถึงปัจจุบันแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นเส้นทางสัญจร การลำเลียงขนส่งผลผลิตทางการเกษตรต่าง ๆ และเป็นแหล่งศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนค้าขายสินค้าหรือตลาดน้ำ เป็นที่พบปะของผู้คน รวมถึงเป็นช่องทางการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบกผ่านเข้ามายังพื้นที่ในแถบจังหวัดสมุทรสงคราม นับตั้งแต่การสร้างเส้นทางรถไฟสายแม่กลองขึ้นในปี พ.ศ.2448 ซึ่งถือเป็นการบุกเบิกการคมนาคมทางบก การพัฒนาเส้นทางถนนจำนวนมากในพื้นที่อำเภออัมพวาเป็นระยะ ๆ มีทั้งถนนทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงชนบท ถนนซอยภายในชุมชน รวมถึงสะพานข้ามแม่น้ำแม่กลองและคลองต่าง ๆ จนเกิดเป็นระบบเครือข่ายการสัญจรทางบกที่กระจายครอบคลุมไปทั่วพื้นที่ทั้ง 2 ฝั่งของแม่น้ำแม่กลอง ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายในพื้นที่ชุมชน สามารถสรุปประเด็นหลัก ๆ ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับภาพรวมของชุมชนและระดับครัวเรือน ดังมีรายละเอียดที่สำคัญต่อไปนี้

(1) การเปลี่ยนรูปแบบการสัญจรทางน้ำไปสู่การสัญจรทางบก เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2518 – 2520 ที่เรียกว่า “ช่วงเงินผัน” จากการตัดถนนหลัก (ปัจจุบันคือ ถนนทางหลวงชนบท) เข้ามาในพื้นที่ของชุมชนต่าง ๆ และไปเชื่อมต่อกับถนนทางหลวงแผ่นดินสายต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นในช่วงก่อนหน้านี้อย่าง ถนนสายบางแพ - สมุทรสงคราม และถนนพระราม 2 ทำให้การเดินทางออกนอกพื้นที่ชุมชนไปยังพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของจังหวัด ไปยังกรุงเทพฯ และจังหวัดทางภาคตะวันตกและภาคใต้ ทำได้สะดวกมากขึ้น มีผลให้ถนนและรถเข้ามามีบทบาททำหน้าที่แทนแม่น้ำลำคลองและเรือมากขึ้น ทั้งนี้พิจารณาได้จากการทยอยเลิกกิจการเรือประเภทต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่ในพื้นที่ และการใช้เรือเพื่อการสัญจรของผู้คนในแต่ละชุมชนของพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- เรือแดง เป็นเรือโดยสารที่วิ่งบริการระหว่างจังหวัด จากเมืองแม่กลองไปถึงจังหวัดราชบุรี ได้เลิกกิจการไปตั้งแต่ปี พ.ศ.2518

- เรือแม่ (เรือหางยาวโดยสารประจำทาง) วิ่งบริการรับส่งประจำทางวันละหลายเที่ยว จากปลายคลองหลักสายต่าง ๆ เช่น คลองบางแค คลองแควอ้อม คลองประชามชื่น ไปยังท่าเรือที่ตลาดอัมพวา ปัจจุบันมีวิ่งวันละ 2 เที่ยว ช่วงเช้าและเย็น ส่วนใหญ่เป็นการรับส่งนักเรียน

- กิจการเรือต่อใหญ่ เป็นเรือขนาดใหญ่ที่บรรทุกและลำเลียงผลผลิตทางการเกษตร ไปยังกรุงเทพฯ เช่น มะพร้าว และน้ำตาลปีบ ในอดีตมักจอดรอรับสินค้าอยู่เป็นจำนวนมากตามบริเวณปากคลองหลักสายต่าง ๆ ได้เลิกกิจการไปหมดตั้งแต่ปี พ.ศ.2515

- การใช้เรือเดินทางสัญจรทางน้ำของคนในชุมชน จากการสำรวจการใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง พบว่า ในอดีตผู้คนในชุมชนทั้ง 3 บริเวณใช้เรือในการสัญจรเฉลี่ยมากถึงร้อยละ 90.83 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยแทบทุกบ้านจะมีเรือเป็นของตัวเอง มีเพียงร้อยละ 9.17 ที่ไม่ได้ใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง แต่เมื่อมีการพัฒนาถนนเข้าถึงยังทุกชุมชน มีผลให้บทบาทของคลองและการใช้เรือของผู้คนลดลงอย่างมากเหลือเพียงร้อยละ 36.67 ของครัวเรือนทั้งหมดที่เคยใช้เรือในการเดินทาง โดยชุมชนที่ปัจจุบันยังมีการใช้เรืออยู่มากที่สุดคือ ชุมชนย่านท่าคา คิดเป็นร้อยละ 69.74 จากเดิมมีการใช้เรือร้อยละ 95 ส่วนใหญ่เป็นเรือขนาดเล็กหรือเรือพายที่ใช้ในการสัญจรภายในชุมชน และค้าขายทางน้ำ เนื่องจากยังมีตลาดน้ำท่าคาเป็นแหล่งศูนย์กลางการค้าขายของชุมชน รวมถึงการใช้เรือในการลำเลียงผลมะพร้าวและน้ำตาลสดออกจากสวน ส่วนชุมชนย่านคลองบางแค ปัจจุบันมีการใช้เรือเหลืออยู่เพียงร้อยละ 25.33 จากเดิมมีการใช้เรือร้อยละ 93.75 โดยเป็นการใช้เพื่อการสัญจรภายในชุมชนเป็นหลัก และบางส่วนใช้ลำเลียงผลไม้ออกจากสวน ขณะที่ชุมชนย่านคลองอัมพวา มีการใช้เรือเหลืออยู่เพียงร้อยละ 14.93 จากเดิมมีการใช้เรือร้อยละ 83.75 (รายละเอียดดังตารางที่ 5-20) โดยส่วนหนึ่งใช้เพื่อการสัญจรในชุมชน อีกส่วนใช้ในการค้าขายทางน้ำ โดยเฉพาะที่ตลาดน้ำยามเย็น บริเวณปากคลองอัมพวา ซึ่งทางเทศบาลตำบลอัมพวาเพิ่งฟื้นฟูขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2547 มีผลให้แนวโน้มการกลับมาใช้เรือของคนในแถบอัมพวาเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็น เรือรับจ้าง และเรือขายของต่างๆ (รูปที่ 5-14)

ตารางที่ 5-20 การใช้เรือเป็นพาหนะในการสัญจรทั้งในอดีตและปัจจุบัน แยกตามพื้นที่ศึกษา

การใช้เรือ	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
<u>อดีต</u> :				
1) ใช้เรือ	83.75	93.75	95.00	90.83
2) ไม่ใช้เรือ	16.25	6.25	5.00	9.17
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240
<u>ปัจจุบัน</u> :				
1) ยังใช้เรืออยู่	14.93	25.33	69.74	36.67
2) ไม่ใช้เรือแล้ว	85.07	74.67	30.26	63.33
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวนครัวเรือนที่เคยใช้เรือ)	67	75	76	218

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

มิถุนายนทางน้ำ

การตกกุ้ง และจับสัตว์น้ำ

การบรรทุก และลำเลียงผลผลิตออกจากสวน : ชุมชนย่านคลองบางเต และชุมชนย่านท่าคา

ชุมชนย่านทรร

ชุมชนย่านบางเต

ชุมชนย่านอัมพวา

การเดินทางสัญจรทางน้ำภายในชุมชน และระหว่างชุมชน

ตลาดน้ำอัมพวา

การค้าขายทางน้ำ / ตลาดน้ำ

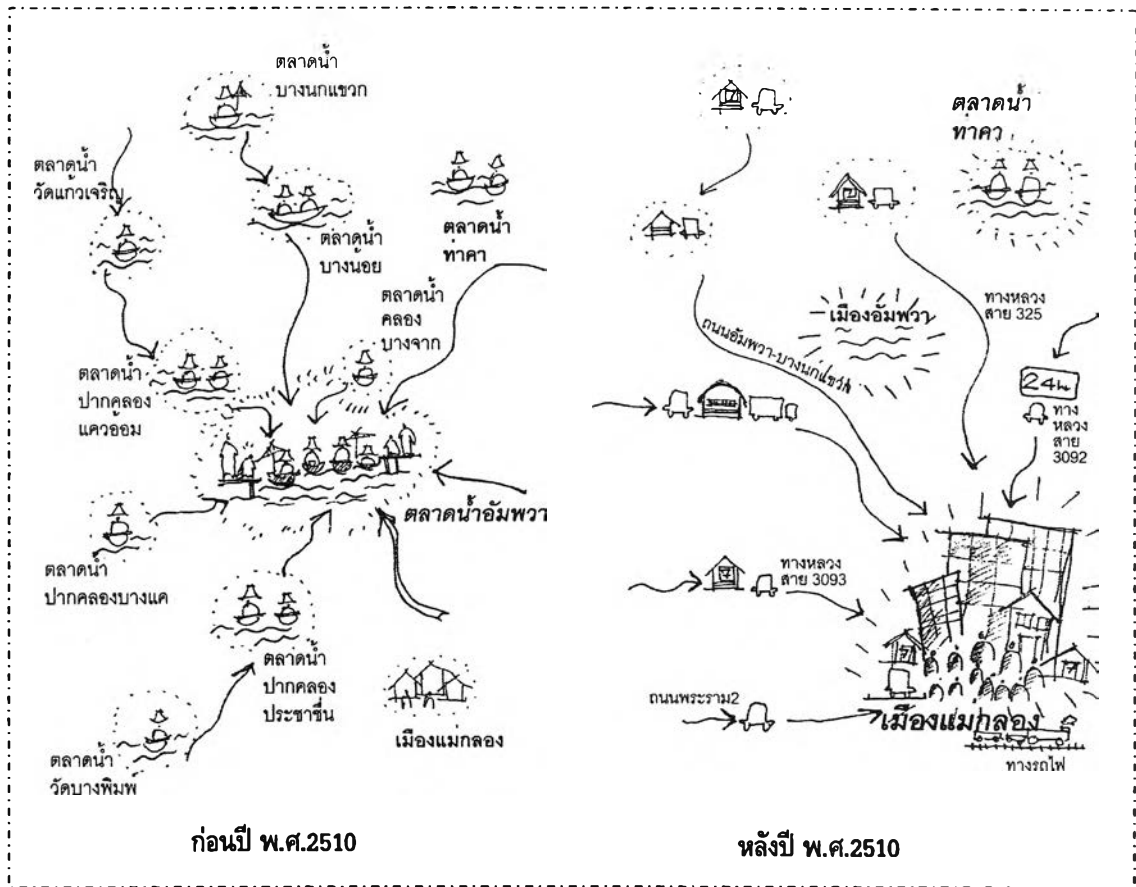

ตลาดน้ำท่าคา

รูปที่ 5-14 การใช้เรือในวิถีชีวิตประจำวันของชาวอัมพวาในรูปแบบต่าง ๆ ปัจจุบัน

(2) การย้ายศูนย์กลางความเจริญของชุมชนจากบริเวณย่านคลองอัมพวาไปอยู่ที่เมืองแม่กลอง ในอดีตศูนย์กลางความเจริญของชุมชนถูกกำหนดโดยระบบเครือข่ายทางน้ำจากการพึ่งพาอาศัยแม่น้ำลำคลองของผู้คนในการสัญจรติดต่อถึงกันเป็นหลัก โดยเฉพาะบริเวณปากคลองหลักสายต่าง ๆ มักเป็นบริเวณที่มีบ้านเรือนตั้งหนาแน่น เป็นย่านชุมชนการค้าที่มีลักษณะเป็นศูนย์กลางความเจริญของชุมชนและเป็นที่ตั้งของตลาดน้ำ โดยในช่วงก่อนปี พ.ศ.2510 บริเวณย่านคลองอัมพวา คือพื้นที่ทั้งบนบกและในน้ำตั้งแต่ปากคลองอัมพวาไปจนถึงวัดปากง่าม เคยเป็นที่ตั้งของศูนย์กลางย่านธุรกิจการค้าขนาดใหญ่และมีความสำคัญกับพื้นที่ในแถบอัมพวาและจังหวัดใกล้เคียง เนื่องจากมีท่าเลที่ตั้งที่สามารถเชื่อมโยงถึงกันทางน้ำไปยังพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ โดยรอบได้สะดวก จึงทำให้มีเรือจากที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้ไกลบรรทุกสินค้ามาแลกเปลี่ยนค้าขายกันที่นี่เป็นประจำทุกวัน ส่วนบ้านเรือนริม 2 ฝั่งคลองเป็นที่ตั้งร้านค้าของชาวจีนที่ค้าขายสินค้าประเภทต่าง ๆ จำนวนมากนับร้อยร้าน ต่อมามีการสร้างถนนสายบางแพ-สมุทรสงคราม ในปี พ.ศ.2508 ถนนสายอัมพวา-บางนกแขวก ในปี พ.ศ.2512 และถนนพระราม 2 กับสะพานพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สร้างเสร็จในปี พ.ศ.2518 นับแต่นั้นถนนสายต่าง ๆ ได้เชื่อมต่อกันเป็นระบบโครงข่ายที่มีความสมบูรณ์มากขึ้นในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม

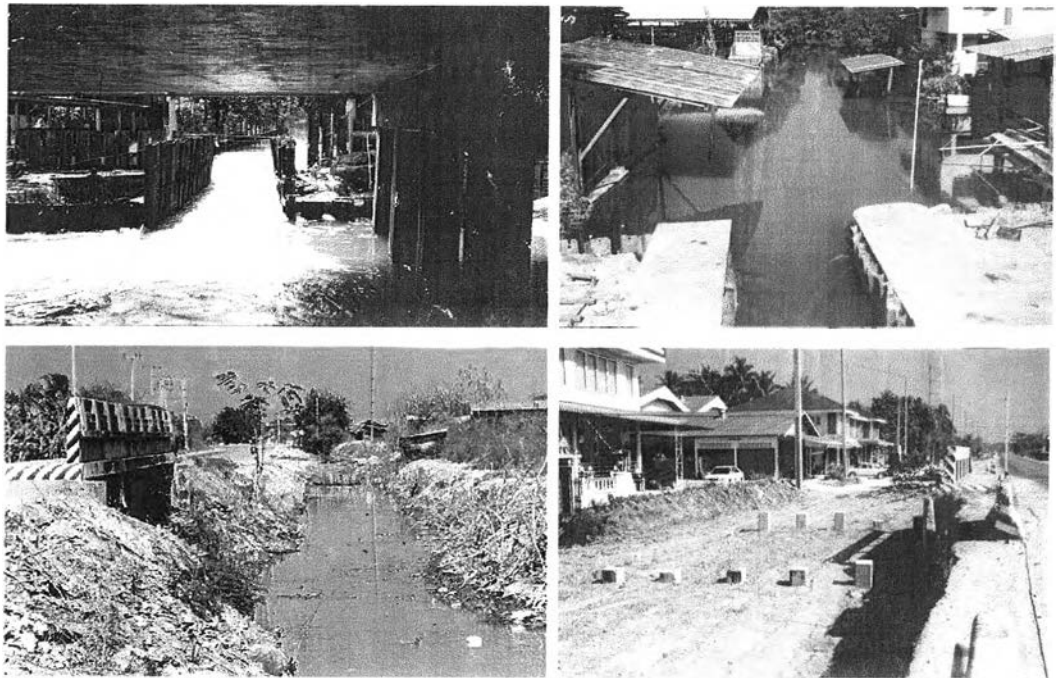
จากการพัฒนาโครงข่ายถนนในจังหวัดสมุทรสงครามที่มีมาโดยตลอด และไม่ได้คำนึงถึงศูนย์กลางความเจริญดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำในพื้นที่แถบอัมพวา มีผลให้ถนนเข้ามามีบทบาทสำคัญแทนแม่น้ำลำคลอง การคมนาคมเปลี่ยนจากทางน้ำเป็นทางบก เนื่องจากการคมนาคมติดต่อระหว่างจังหวัดและพื้นที่ต่าง ๆ ภายในจังหวัดมีความสะดวกมากขึ้น มีผลให้ชุมชนย่านศูนย์กลางความเจริญถูกกำหนดขึ้นใหม่โดยระบบเครือข่ายทางบก ทำให้ความเจริญของชุมชนบริเวณย่านคลองอัมพวาและบริเวณปากคลองหลักต่าง ๆ ย้ายออกไปยังพื้นที่ซึ่งมีเครือข่ายการคมนาคมทางบกที่สมบูรณ์กว่า โดยเฉพาะเมืองแม่กลอง ได้กลายเป็นศูนย์กลางการค้าและบริการที่มีความเจริญอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาไม่นานนัก (รูปที่ 5-15) ผู้คนส่วนมากในชุมชนต่าง ๆ นิยมเดินทางไปซื้อสินค้ากันในเมืองแม่กลองมากขึ้น ไม่แวะเข้ามายังตัวเมืองอัมพวาเหมือนก่อน ทำให้กิจกรรมการค้าที่เคยคึกคักบริเวณย่านปากคลองและพื้นที่ริมน้ำต่าง ๆ ร้านค้าต้องทยอยปิดกิจการ เหลือไว้เพียงร้านค้าดั้งเดิมที่สามารถทำการค้าขายต่อไปได้เพียงไม่กี่แห่ง นอกนั้นก็กลายเป็นบ้านที่อยู่อาศัยที่เงียบเหงา ผู้คนเริ่มออกจากพื้นที่ และระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนรูปแบบจากระบบการค้าที่พึ่งพาภายนอกมาเป็นระบบการค้าที่พึ่งพาตนเองภายในชุมชน นอกจากนี้ ยังมีผลให้เกิดการขยายตัวของการตั้งถิ่นฐานตามแนวถนน หรือเกิดการเติบโตของชุมชนตามแกนเส้นทางถนนสายต่าง ๆ อาคารร้านค้าย้ายจากบริเวณริมน้ำไปตั้งอยู่ริมถนนมากขึ้น จนเกิดเป็นชุมชนใหม่ที่ขยายตัวลึกจากฝั่งคลองเข้าไปมากขึ้น ดังเช่นในชุมชนย่านคลองบางแค บริเวณ 2 ฝั่งของถนนสาธุ-บางยี่รงค์ และถนนวัดจอมรวดี-เหมืองใหม่ อย่างไรก็ตาม ในภาพรวมของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมยังคงรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับแม่น้ำลำคลองอยู่ เพียงแต่บทบาทความสำคัญของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป

รูปที่ 5-15 การเคลื่อนย้ายศูนย์กลางความเจริญจากชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวาไปอยู่ที่เมืองแม่กลอง

(3) ความเสื่อมโทรมของระบบเครือข่ายลำน้ำ จากการออกสำรวจทางน้ำ พบว่า คลองสายหลัก ได้แก่ คลองอัมพวา และคลองบางแค โดยรวมยังมีสภาพที่ดีเรือเครื่องหางยาวสามารถวิ่งสัญจรเข้าออกได้ สภาพลำน้ำมีความคดเคี้ยวแบบธรรมชาติยังไม่ถูกตัดแปลง หรือเปลี่ยนสภาพของการใช้งานไปจากเดิม ทำให้คลองยังมีสภาพที่สมบูรณ์แม้บางช่วงจะมีความคับแคบก็ตาม ยกเว้น คลองบางจากที่มีสภาพตื้นเขินและแคบลงมาก เรือไม่สามารถผ่านเข้าออกไม่สะดวกเหมือนก่อน โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่น้ำลง

ส่วนคลองรอง คลองซอย และลำประโดงหลายสายภายในชุมชนต่าง ๆ โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนย่านอัมพวา พบว่า ส่วนใหญ่ถูกปล่อยทิ้ง ขาดการดูแลบำรุงรักษา เป็นเพียงทางระบายน้ำทิ้งจากชุมชน ประกอบกับผู้คนหันมาใช้ถนนและรถในการเดินทางสัญจรกันมาก มีผลให้เกิดการทับถมของตะกอนในลำน้ำมากขึ้น จนความลึกของร่องน้ำลดลงมากและมีสภาพตื้นเขิน คลองซอยและลำประโดงบางแห่งมีสาหร่ายและต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่น ไม่สามารถใช้สัญจรได้ และไม่มีบทบาทในทางชลประทานที่แผ่กระจายน้ำได้เหมือนเดิม นอกจากนี้ ยังถูกบุกรุกจากการตัดถนนผ่านหรือการถมทับเพื่อเป็นพื้นที่ถนน ทำให้ระบบน้ำไม่สามารถไหลถ่ายเทได้สะดวกเหมือนก่อน

ลักษณะการพัฒนาาระบบถนนที่บุงกรุกและทำลายระบบเครือข่ายลำน้ำภายในชุมชน

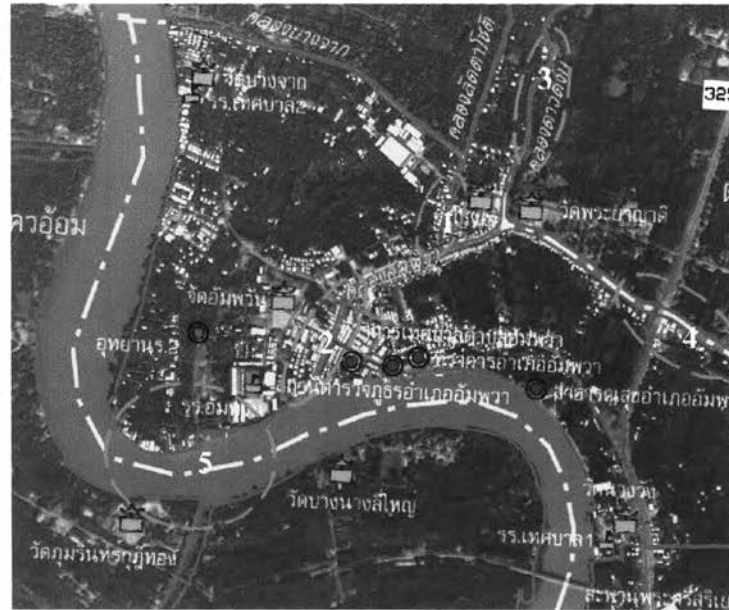

ลักษณะการก่อสร้างประตูกันน้ำเค็มที่มีขนาดแคบกว่าลำคลอง

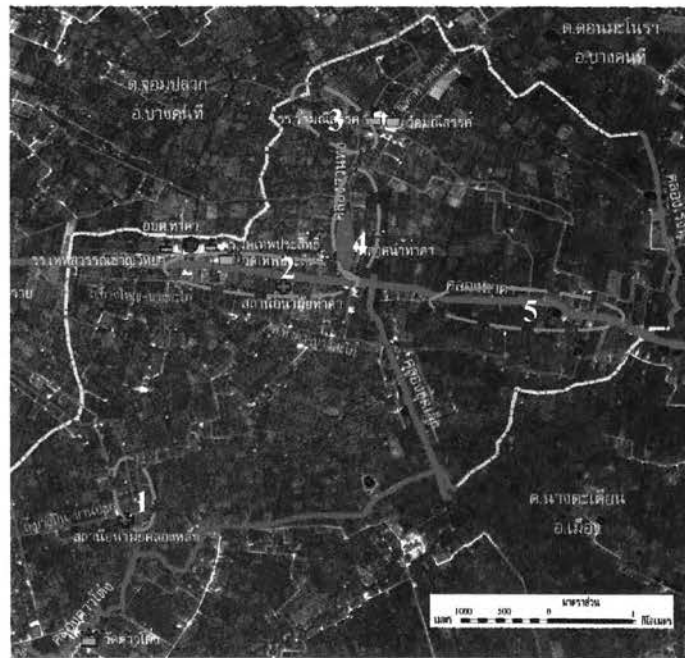

ผลกระทบต่อระบบการไหลเวียนของน้ำ คุณภาพน้ำ และการใช้ประโยชน์จากลำน้ำ

รูปที่ 5-16 ระบบเครือข่ายลำน้ำภายในชุมชนที่บุงกรุกทำลายในรูปแบบต่าง ๆ

รูปที่ 5-17 สภาพปัจจุบันของคลองต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา

รูปที่ 5-19 สภาพปัจจุบันของลำน้ำและคลองต่าง ๆ ในพื้นที่ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา

ขณะที่สภาพคลองย่อยและลำประโดงในพื้นที่ชุมชนย่านท่าคาและชุมชนย่านคลองบางแค ในภาพรวมยังมีสภาพที่สมบูรณ์ใช้การได้ดี เนื่องจากพื้นที่ที่ลึกเข้าไปจากคลองหลักเป็นพื้นที่การเกษตรที่ยังต้องพึ่งพาอาศัยน้ำจากเครือข่ายลำน้ำย่อยอยู่มาก รวมถึงเพื่อการดำรงชีพทั้งการอุปโภคและบริโภค ทำให้สภาพลำน้ำจึงยังได้รับการดูแลมีการขุดลอกเป็นระยะ ระบบน้ำยังแผ่กระจายและไหลถ่ายเทได้ดี ประกอบกับชาวบ้านยังมีการใช้เรือในการสัญจรไปมาภายในชุมชน จึงช่วยไม่ให้คลองตื้นเขินได้ (รายละเอียดคั่งตารางที่ 5-21)

ตารางที่ 5-21 ความคิดเห็นที่มีต่อสภาพคลองย่อยและลำประโดงภายในชุมชน แยกตามพื้นที่ศึกษา

ความคิดเห็น	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) ไม่มีการเปลี่ยนแปลง	-	-	-	-
2) ยังมีความสมบูรณ์ดี	6.45	11.63	14.20	10.76
3) พอใช้ได้ แต่ไม่ดีเท่าที่ควร	35.16	61.79	56.25	51.06
4) ถูกทิ้งปล่อยให้กรำง	19.68	12.76	12.50	14.80
5) ใช้การไม่ได้แล้ว ถูกทับถม	22.58	8.94	9.76	13.76
6) เป็นเพียงทางระบายน้ำ	16.13	4.88	7.29	9.62
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	124	123	96	343

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

5.2.2) การวิเคราะห์ด้านเศรษฐกิจของชุมชน

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมด้านเศรษฐกิจ ในที่นี้อาศัยการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ 3 ตัวแปรหลักในระบบเศรษฐกิจของชุมชนริมน้ำ คือ การผลิต การแลกเปลี่ยน และการบริโภค ซึ่งทำการพิจารณาทั้งในระดับชุมชนและระดับครัวเรือนในแต่ละชุมชนของพื้นที่ศึกษา โดยมีรายละเอียดผลการวิเคราะห์ในแต่ละตัวแปรดังต่อไปนี้

(1) การผลิต (Production)

การผลิตถือเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการของระบบเศรษฐกิจ และเป็นกิจกรรมพื้นฐานที่เกิดจากสมาชิกของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ สามารถนำทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในท้องถิ่นมาสร้างเป็นผลผลิต ด้วยความรู้ และภูมิปัญญาของคนในชุมชน นอกจากนี้ ยังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อให้เกิดเป็นระบบการผลิตที่ตอบสนองต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน และแสดงถึงตัวตนหรือภาพลักษณ์ของความเป็นชุมชนนั้น ๆ โดย

มีประเด็นหลักในการพิจารณา ประกอบด้วย โครงสร้างอาชีพของชุมชน เป้าหมายและวิธีการผลิตหลัก การประกอบอาชีพเสริม รายได้และแหล่งที่มาของรายได้ รวมถึงการรับช่วงต่อของลูกหลานในอนาคต ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1) โครงสร้างอาชีพอาชีพ และการเปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งหนึ่งที่ใช้พิจารณาภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจของชุมชน และแนวโน้มของการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยของชุมชน โดยวิเคราะห์จากความหลากหลายของอาชีพในชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

จากข้อมูลของสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภออัมพวา ปี พ.ศ.2520 และ พ.ศ.2547 เกี่ยวกับอาชีพหลักของครัวเรือนในแต่ละชุมชน พบว่า ชุมชนทั้ง 3 แห่ง มีการประกอบอาชีพหลักที่เหมือนกัน 4 ประเภท คือ เกษตรกร รับจ้างทั่วไป ค้าขาย-บริการ และรับราชการ ในแต่ละชุมชนมีสัดส่วนของแต่ละอาชีพที่แตกต่างกัน อาชีพทำสวนเป็นอาชีพที่มีสัดส่วนมากที่สุดในทุกชุมชน โดยปี พ.ศ. 2520 มีสัดส่วนเฉลี่ยมากถึงร้อยละ 77.69 แต่ในปี พ.ศ.2547 มีสัดส่วนเฉลี่ยลดลงเหลือร้อยละ 46.46 ของครัวเรือนทั้งหมดในทุกชุมชน ชุมชนย่านท่าคามีสัดส่วนของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำสวนมากที่สุด รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านคลองอัมพวา ตามลำดับ ส่วนอาชีพค้าขาย-บริการ ชุมชนย่านคลองอัมพวามีสัดส่วนของครัวเรือนที่ประกอบอาชีพนี้มากที่สุด รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านท่าคา ตามลำดับ ขณะที่อาชีพรับจ้างทั่วไป ครัวเรือนของชุมชนที่ประกอบอาชีพนี้ในสัดส่วนมากที่สุด คือ ชุมชนย่านคลองบางแค รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองอัมพวา และชุมชนย่านท่าคา ตามลำดับ เมื่อพิจารณาสัดส่วนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับอาชีพหลักประเภทต่าง ๆ ภายในชุมชนในช่วงเวลา 27 ปีที่ผ่านมา พบว่า อาชีพรับจ้าง และอาชีพค้าขาย-บริการ มีแนวโน้มสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น โดยอาชีพรับจ้างมีสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นค่อนข้างมากในทุกชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนย่านท่าคา จากเดิมมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 1.75 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 25.53 ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน ขณะที่สัดส่วนของอาชีพทำสวนในทุกชุมชนมีแนวโน้มลดลง โดยเฉพาะในชุมชนย่านคลองอัมพวามีสัดส่วนลดลงมากที่สุด จากเดิมร้อยละ 59.67 ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 27.62 ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน ส่วนอาชีพรับราชการ โดยทั่วไปมีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก (รายละเอียดดังตารางที่ 5-22 และแผนภูมิที่ 5-1) สำหรับสาเหตุหลักของการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพหลักของครัวเรือนในทุกชุมชนของพื้นที่ศึกษา เกิดจากภาวะภัยแล้งและน้ำเค็มรุกเข้าสวนอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. 2520 – 2523 ทำให้สวนมะพร้าว สวนผลไม้ และสวนเตียนจำนวนมากล้มตายและได้รับความเสียหายอย่างหนัก การทำสวนในช่วงเวลานั้นไม่สามารถให้ผลผลิตได้ ทำให้ครัวเรือนชาวสวนจำนวนมากต้องออกไปเป็นแรงงานรับจ้างตามโรงงานอุตสาหกรรมหรือในเขตเมือง และบางส่วนหันมาประกอบอาชีพค้าขายอยู่ภายในชุมชน และนอกชุมชน เช่น ร้านขายของชำ ร้านขายอาหาร ร้านตัดผม ปั่นน้ำมัน หลอด รถขายของเร่ ฯลฯ

รับจ้างภายในชุมชน : อดักามมะพร้าว เขียนลาย-ลงตีเบญจรงค์ และขับเรือรับจ้าง ฯลฯ

การค้าขายทั้งบนบกและทางน้ำ

รูปที่ 5-20 ลักษณะอาชีพที่หลากหลายของคนในชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวาปัจจุบัน

รับจ้างภายในชุมชน : ขึ้นตาล ลอกทองร่องโกยเลน ปอกมะพร้าวตามดั่ง เก็บและคัดผลดีนั้นจ้ ฯลฯ

ทำน้ำตาลมะพร้าว รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรภายในชุมชน และค้าขาย

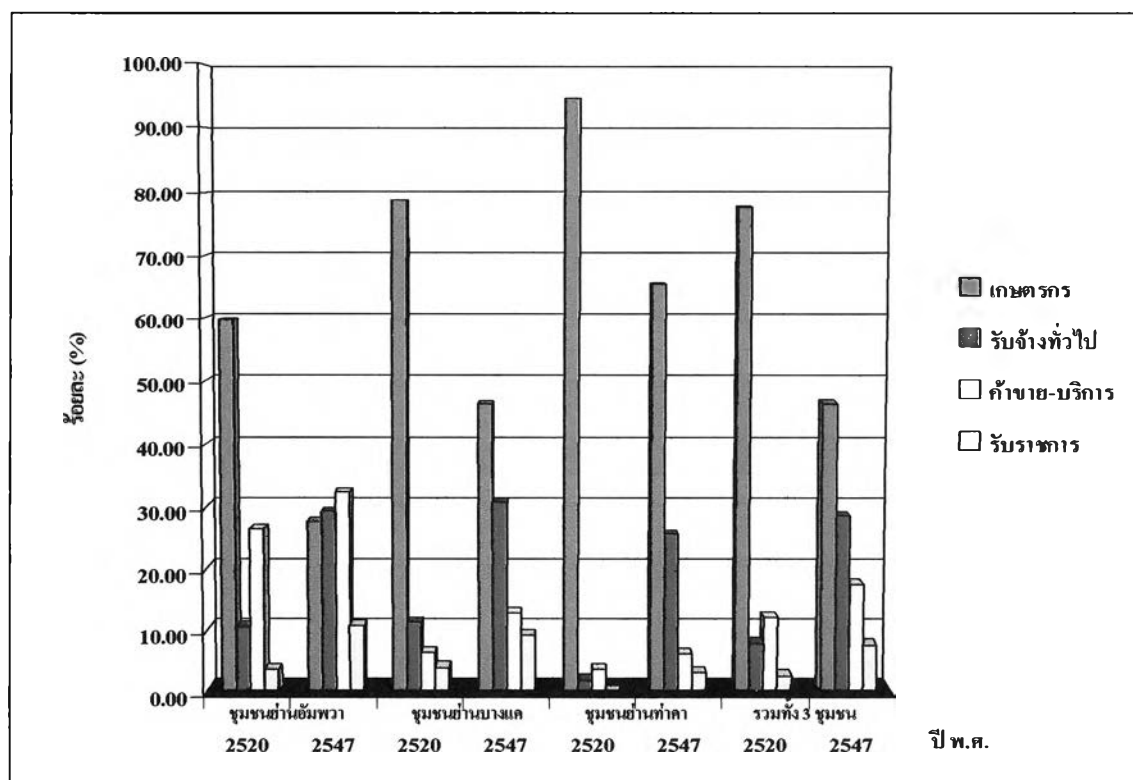
รูปที่ 5-21 ลักษณะอาชีพของคนในชุมชนย่านคลองบางแคและชุมชนย่านท่าคาปัจจุบัน

หากพิจารณาความหลากหลายของอาชีพในแต่ละชุมชน พบว่า ชุมชนย่านคลองอัมพวา มีความหลากหลายในอาชีพมากกว่า จากการมีสัดส่วนของแต่ละอาชีพที่ค่อนข้างกระจายตัว โดยเฉพาะอาชีพค้าขายมีสัดส่วนค่อนข้างมาก ด้วยเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลอัมพวา ในอดีตเคยเป็นย่านธุรกิจการค้าที่สำคัญ และปัจจุบันเป็นที่ตั้งของตลาดสดและร้านค้าต่างๆ ที่ให้บริการคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง รวมถึงเป็นที่ตั้งของส่วนราชการต่าง ๆ ในระดับอำเภอ ขณะที่ในอีก 2 ชุมชนความหลากหลายของอาชีพมีน้อยกว่า ส่วนใหญ่มีสัดส่วนกระจุกตัวอยู่ที่อาชีพการเกษตร

ตารางที่ 5-22 สัดส่วนอาชีพหลักของครัวเรือนแยกตามพื้นที่ศึกษา ปี พ.ศ.2520 และ พ.ศ.2547

อาชีพหลัก	ชุมชนย่านคลองอัมพวา (เทศบาลตำบลอัมพวา)		ชุมชนย่านคลองบางแค (ต.บางแค+ต.บางนางลี่)		ชุมชนย่านท่าคา (ตำบลท่าคา)		รวมเฉลี่ย 3 ชุมชน (ร้อยละ)	
	พ.ศ.2520	พ.ศ.2547	พ.ศ.2520	พ.ศ.2547	พ.ศ.2520	พ.ศ.2547	พ.ศ.2520	พ.ศ.2547
เกษตรกร	59.67	27.62	78.67	46.41	94.73	65.35	77.69	46.46
รับจ้างทั่วไป	10.52	29.27	11.21	30.77	1.75	25.53	7.83	28.52
ค้าขาย-บริการ	26.34	32.44	6.33	12.76	3.52	6.08	12.06	17.43
รับราชการ	3.47	10.67	3.79	9.06	-	3.04	2.42	7.59
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

ที่มา : การจัดทำข้อมูลสถิติเพื่อการพัฒนา อบต. พ.ศ.2547, สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภออัมพวา.

แผนภูมิที่ 5-1 สัดส่วนการประกอบอาชีพหลักของครัวเรือนในชุมชนริมน้ำ แยกตามพื้นที่ศึกษา

1.2) เป้าหมายและวิธีการผลิตหลัก เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงในภาพรวมที่เกิดขึ้นกับระบบการผลิตหลักหรือการทำสวนของชุมชนริมน้ำในพื้นที่แถบอัมพวาในแต่ละช่วงเวลา ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 พบว่า การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตหลักในแต่ละยุคมีปัจจัยเงื่อนไขของการเปลี่ยนผ่านจากระบบการผลิตหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่งที่แตกต่างกัน และเพื่อให้เห็นภาพของระบบการผลิตหลักของชุมชนและครัวเรือนที่ค่อย ๆ มีการปรับเปลี่ยนไปตามปรากฏการณ์จริงที่เกิดขึ้น การนำเสนอผลการวิจัยในประเด็นนี้ แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ซึ่งได้สรุปรายละเอียดของผลการวิเคราะห์จากการประชุมกลุ่มย่อยในแต่ละชุมชน มีสาระสำคัญดังนี้

(1) ช่วงระบบการผลิตแบบยังชีพ (ก่อนปี พ.ศ.2485) เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนริมน้ำชาวสวนทั้ง 3 ในพื้นที่ศึกษาคำรงอยู่ด้วยความสามารถในการผลิตของครัวเรือนและภายในชุมชนเอง ด้วยมีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของชาวสวนหลายอย่าง ได้แก่ ข้อจำกัดของสภาพนิเวศวิทยา เทคโนโลยีหรือปัจจัยการผลิต และวัฒนธรรมของชาวสวนเอง โดยเฉพาะปัจจัยด้านนิเวศวิทยาของพื้นที่ที่มีความสำคัญอย่างมากในการกำหนดวิธีการผลิต ก่อให้เกิดเป็นย่านของสวนที่มีพืชพรรณแตกต่างกัน กล่าวคือ ชุมชนย่านท่าคา ทำสวนเตียนปลูกพืชผักล้มลุกและปลูกข้าวในร่องสวน ส่วนชุมชนย่านคลองบางแคและย่านคลองอัมพวา ทำสวนปลูกพืชแบบผสมผสาน (รายละเอียดดังที่กล่าวไปแล้วในส่วน of พื้นที่การเกษตร) และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่มีมาก นอกจากการบุกเบิกที่ดินบริเวณป่ากร้างแล้ว ชุมชนแทบจะไม่ได้เข้าไปเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของพื้นที่ รวมทั้งความเป็นอิสระจากระบบภายนอกที่มีมาก ทำให้ชุมชนมีอำนาจในการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายการผลิตของตนเอง ส่งผลให้วิธีการผลิตของทุกชุมชนในช่วงเวลานั้นมีลักษณะที่สำคัญ คือ

- การผลิตและการดำรงชีพ อาศัยความรู้ความสามารถและภูมิปัญญาของผู้คนในชุมชน โดยปราศจากเทคโนโลยีและการพึ่งพาจากระบบภายนอก เครื่องมือเกือบทั้งหมดที่ชุมชนผลิตขึ้นใช้ทำจากวัสดุธรรมชาติ และการดำรงชีพด้วยการพึ่งพาธรรมชาติโดยสิ้นเชิง ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติเป็นไปตามเงื่อนไขของธรรมชาติ

- ปัจจัยการผลิต อาศัยแรงงานจากสมาชิกในครัวเรือนเป็นหลักในการผลิต ลักษณะการผลิตเป็นแบบพอเพียงแก่ความต้องการในการบริโภคของครัวเรือน ส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงแจกจ่ายให้แก่ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และทำบุญ หรือนำไปแลกเปลี่ยนกันบ้างในส่วนที่ครัวเรือนไม่สามารถผลิตได้ แต่ไม่ได้มุ่งหวังกำไรหรือการสะสมทุน

- การช่วยเหลือแรงงาน ในเวลานั้นเครื่องมือและเทคโนโลยีในการผลิตยังไม่มีมีความก้าวหน้า แรงงานจึงเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ก่อให้เกิดการช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็น การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยวผลผลิต การปลูกสร้างบ้าน การช่วยเหลืองานบุญในโอกาสต่าง ๆ เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ ฯลฯ การช่วยเหลือแรงงานในสมัยนั้นจะไม่มี

เรียก ร้องใด ๆ จากผู้ช่วยเหลือแรงงาน แต่ถือเป็นหน้าที่ของผู้ที่ร้องขอแรงงาน ที่ควรต้องเลี้ยงอาหาร คาวหวานหรือสุราในครมมือตามระยะเวลาของการลงแรง กิจกรรมที่มีการช่วยเหลือแรงงานกันนั้น มัก เป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถทำได้ลำพังเฉพาะแรงงานในครัวเรือน หรือเป็นแรงงานที่ต้องการเครื่องมือ หรือความรู้พิเศษ หรือเป็นงานที่ต้องรีบเร่งให้เสร็จทันเวลา ทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมของการช่วยเหลือ แรงงาน หรือที่เรียกว่า “แขก” ที่ถือปฏิบัติกันเป็นประเพณีสืบทอดกันมา วัฒนธรรมดังกล่าวสามารถ เดิบโตได้ดีในชุมชนที่มีพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติ

- ผลผลิตหลักของชุมชน ในช่วงเวลานั้นความหลากหลายของผลิตผลทาง การเกษตรมีมาก และชุมชนสามารถผลิตได้เองแทบทั้งสิ้น เพียงแต่มีความเฉพาะของพืชพันธุ์บางชนิด ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น เช่น ชุมชนย่านท่าคามีพืชผักล้มลุกชนิดต่าง ๆ แต่ที่มีชื่อเสียงมาก ได้แก่ พริก หอม กระเทียม และยาจิด รวมถึงมีไม้ผล เช่น มะพร้าว และมะม่วง ส่วนพื้นที่ในชุมชนย่าน คลองอัมพวาและย่านคลองบางแค มีผลไม้ที่หลากหลายชนิดกว่า เช่น มังคุด ทูเรียน มะปราง ชมพู มะม่วง ส้ม หนาม พลู ฯลฯ รวมถึงมีการทำนาปลูกข้าว และทำน้ำตาลมะพร้าว

กล่าวได้ว่า ช่วงเวลานั้นในทุกชุมชนมีเป้าหมายการผลิตเพื่อการบริโภคหรือ การยังชีพของครัวเรือนเป็นหลัก โดยมีวิธีการผลิตแบบพอเพียง มีขนาดของการบริโภคเป็นไปตาม ความสามารถในการผลิต และยังไม่มีการบริโภคเพื่อความสะดวกสบายหรือฟุ่มเฟือย สิ่งของที่บริโภค มาจากการผลิตขึ้นเองและการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนและระหว่างชุมชน หน้าที่ของครัวเรือนจึงเป็น ทั้งหน่วยผลิต หน่วยบริโภค และหน่วยแลกเปลี่ยนในระบบตลาดท้องถิ่นของชุมชน โดยมีความมั่นคง ด้านอาหารการกินและความเป็นอยู่ที่มีความพอเพียงในครัวเรือนของตนเอง

(2) ช่วงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบการผลิตเพื่อการค้า (ปี พ.ศ.2485 – 2520)

เป็นช่วงเวลาที่ครัวเรือนชาวสวนของทั้ง 3 ชุมชนในพื้นที่ศึกษามีการปรับเปลี่ยนเป้าหมายและแบบ แผนการผลิตหลักอย่างมาก ด้วยมีอิทธิพลภายนอกเข้ามาเป็นปัจจัยผลักดันให้ชาวสวนต้องพัฒนาระบบ การผลิตหลักของตน โดยคำนึงถึงข้อจำกัดทางนิเวศวิทยาน้อยลง แล้วค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนแบบแผนใน การดำเนินชีวิตและวิธีการผลิตเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเพื่อการค้ามากขึ้น ปัจจัยประการแรกเกิดขึ้นในช่วง สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2485 – 2495) จากภาวะขาดแคลนสินค้ามีผลสืบเนื่องให้น้ำตาลมะพร้าวมี ราคาสูงขึ้นตามไปด้วย ประกอบกับชาวสวนมีโอกาสพบปะพ่อค้าแม่ค้าในระบบเศรษฐกิจค้าขาย ได้ รับรู้ถึงความต้องการน้ำตาลในตลาด เป็นผลให้ครัวเรือนในทุกชุมชนของพื้นที่ศึกษาเริ่มปรับตัว มีการ เร่งขยายพื้นที่ปลูกมะพร้าวและผลิตน้ำตาลมะพร้าวเพื่อส่งเข้าสู่ตลาดเพิ่มขึ้นเรื่อยมา โดยพื้นที่ชุมชน ย่านคลองบางแคและย่านคลองอัมพวามีอัตราการปรับตัวค่อนข้างเร็วกว่าและมากกว่าพื้นที่ย่านท่าคา ขณะที่ชุมชนท่าคายังมีการทำสวนเดิมกันอยู่มาก เพราะราคาพืชผักในตลาดค่อนข้างดี ส่งผลให้วิธีการ ผลิตของทุกชุมชนในช่วงนี้เริ่มเปลี่ยนผ่านจากการผลิตแบบพอเพียงไปสู่การผลิตเพื่อการค้ามากขึ้น

ประการที่สอง เกิดจากอิทธิพลของรัฐที่ผ่านเข้ามาในรูปของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ จากการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา ทั้งระบบโครงข่ายถนน ไฟฟ้า ประปา การศึกษา อุตสาหกรรม และเกษตรกรรม ฯลฯ โดยเฉพาะการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบกที่เชื่อมโยงถึงกัน มีผลให้ถนนได้เข้ามาช่วยสนับสนุนการกระจายผลผลิตออกสู่ตลาดได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น ทำให้การขายผลผลิตทำได้จนถึงปากประตูสวน นับแต่นั้นมาชาวสวนในทุกชุมชนจึงได้หันมาปลูกมะพร้าวและทำน้ำตาลกันอย่างจริงจัง มีผลให้เป้าหมายการผลิตของชุมชนเข้าสู่การผลิตเพื่อการค้าอย่างเต็มตัว และถูกกำหนดด้วยระบบกลไกตลาด โดยการแลกเปลี่ยนได้เข้ามาเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่ต้องการส่วนเกินจากการผลิตของครัวเรือน ที่ในช่วงเวลานั้นคือ น้ำตาลมะพร้าว ซึ่งเป็นผลผลิตที่ก่อให้เกิดส่วนเกินมากที่สุดในบรรดาผลผลิตของชุมชนทั้งหมด ตลาดน้ำตาลขยายตัวอย่างกว้างขวาง เพราะเป็นสินค้ากำลังที่ต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ.2517 ถือเป็นยุคน้ำตาลแลกทอง ส่งผลให้วิถีการผลิตของทุกชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

- ปัจจัยการผลิต ในระยะแรกยังคงอาศัยแรงงานจากสมาชิกในครัวเรือนเป็นหลักในการผลิต ต่อมาเมื่อความต้องการของตลาดมีมาก และราคาน้ำตาลที่สูงขึ้นมากเป็นปัจจัยในการดึงดูดให้ชาวสวนเพิ่มกำลังการผลิตน้ำตาล เกิดการจ้างแรงงานมาช่วยในการผลิตมากขึ้น โดยมีค่าตอบแทนเป็นตัวเงิน ปัจจัยการผลิตอื่น ๆ มีการซื้อขายกันเกิดขึ้น จากเดิมที่หาและเก็บเอาตามสวน เช่น ฟืน และเชื้อเพลิงต่าง ๆ การผลิตมีลักษณะเป็นเพื่อการค้าอย่างเข้มข้น ไม่มีส่วนที่เหลือเพื่อแจกจ่ายหรือนำไปแลกเปลี่ยนกันเหมือนก่อน แต่เป็นการผลิตที่มุ่งหวังการสะสมทุนเป็นหลัก

- การลดน้อยและหายไปของการช่วยเหลือแรงงาน จากการเข้าสู่ระบบตลาดอย่างเต็มตัวทำให้แต่ละครัวเรือนต่างคนต่างต้องการผลิต มีการใช้แรงงานอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งวันและไม่มีวันหยุด การช่วยเหลือแรงงานจึงไม่สามารถทำได้ เนื่องด้วยต้องใช้แรงงานในลักษณะเดียวกันและในช่วงเวลาเดียวกัน ทำให้วัฒนธรรมของการช่วยเหลือแรงงานเริ่มทยอยหมดไป ยกเว้นการช่วยเหลือแรงงานในช่วงเทศกาลงานบุญที่สำคัญเท่านั้น แต่ก็มีกรว่าจ้างแรงงานมาช่วยด้วย โดยมีค่าตอบแทนเป็นเงินมอบให้ เนื่องด้วยต้องการให้งานเสร็จทันเวลา

- ผลผลิตหลักของชุมชน ในช่วงเวลานี้ความหลากหลายของผลิตผลทางการเกษตรลดน้อยลง เนื่องด้วยชาวสวนหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวคือ มะพร้าว และทำน้ำตาลมะพร้าวกันแทบทุกครัวเรือน ส่วนผลิตผลอย่างอื่นที่เคยมีในชุมชนท้องถิ่นลดน้อยลงไป ผลผลิตส่วนใหญ่ในทุกชุมชนเหมือนกัน จึงไม่มีความหลากหลายที่จะนำมาแลกเปลี่ยนกัน ทำให้การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนหมดความสำคัญลงและสูญหายไปในที่สุด โดยชาวสวนต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นจากการต้องซื้อผลิตผลทางการเกษตรชนิดอื่นจากตลาดแทนการผลิตหรือปลูกเอง

กล่าวได้ว่า ในช่วงเวลานี้ทุกชุมชนมีเป้าหมายการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก และมีวิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่เน้นการผลิตเพื่อสร้างส่วนเกิน ถือเป็นกระบวนการพัฒนาของรัฐที่ต้องการนำประเทศไปสู่ความทันสมัย โดยการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างเศรษฐกิจจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรม การผลิตน้ำตาลมะพร้าวของชาวสวนในแถบอัมพวาถือเป็นผู้ผลิตในครัวเรือน โดยครัวเรือนได้รับการผลักดันให้ไปสู่ความเป็นผู้ชำนาญการในการผลิต หรือถูกกำหนดให้ทำหน้าที่เป็นผู้ผลิตเฉพาะสินค้าเป็นหลัก และปล่อยให้กิจกรรมอื่น ๆ เช่น การแลกเปลี่ยน และการบริโภค เป็นหน้าที่ของคนกลุ่มอื่นที่อยู่ภายนอกชุมชน หรือระบบเศรษฐกิจที่เหนือกว่า นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ในระบบเศรษฐกิจของชุมชนตามมา ได้แก่ การเกิดการจ้างแรงงาน และเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตชุมชนที่มีความต้องการดำรงชีพในระดับที่สูงกว่าการยังชีพ พิจารณาได้จากการขยายตัวอย่างรวดเร็วของสภาพเศรษฐกิจชุมชน นอกจากชาวสวนตาลจะมีเงินทองสะสมเป็นจำนวนมาก ยังก่อให้เกิดการไหลเวียนของเงินสดภายในท้องถิ่นที่ขยายวงไปยังกิจการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำตาล รวมถึงร้านค้าต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในตลาดอัมพวา เช่น ร้านขายทอง ร้านตัดผม ร้านตัดเสื้อผ้า ฯลฯ

(3) ช่วงระบบการผลิตเพื่อการค้า (ปี พ.ศ.2520 - ปัจจุบัน) เป็นช่วงเวลาที่ครัวเรือนชาวสวนของทั้ง 3 ชุมชนในพื้นที่ศึกษามีการปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตหลักครั้งสำคัญ ด้วยมีอิทธิพลจากภายนอกที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศวิทยาของกลุ่มน้ำอย่างรุนแรงในช่วงปี พ.ศ.2520 – 2523 จากการสร้างเขื่อนในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ทำให้น้ำเค็มรุกเข้ามาเป็นบริเวณกว้าง สร้างความเสียหายให้กับพื้นที่ทางการเกษตรนับหมื่นไร่ ส่งผลให้ชาวสวนต้องมีการปรับเปลี่ยนลักษณะการผลิตใหม่กันอีกครั้ง โดยพื้นที่ในชุมชนย่านท่าคา สวนเตียนที่ปลูกพืชผักล้มลุกซึ่งพอมีเหลืออยู่บ้างต้องหมดไปโดยสิ้นเชิง และด้วยข้อจำกัดด้านพื้นที่ของดินและน้ำที่มีความเค็ม ทำให้ไม่สามารถปลูกพืชชนิดอื่นได้ดีเท่ากับมะพร้าว ชาวสวนจึงต้องเปลี่ยนไปทำสวนมะพร้าว รวมทั้งสวนมะพร้าวตาลเดิมที่ได้รับความเสียหายต้องมีการปลูกซ่อมกันใหม่ เนื่องจากดินเก่าไม่สามารถให้น้ำตาลได้มากเหมือนก่อน ขณะที่พื้นที่ในชุมชนย่านคลองอัมพวาและย่านคลองบางแค สวนมะพร้าวกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ชุมชน ทอยเปลี่ยนมาปลูกพืชไม้ผลเศรษฐกิจพวกส้มโอและลิ้นจี่แทน แต่ในช่วงเวลาดังกล่าวสวนส่วนใหญ่ยังไม่สามารถให้ผลผลิตได้ เพราะต้องใช้เวลามากกว่า 3 – 5 ปี ทำให้ชาวสวนไม่มีรายได้มาจุนเจือครอบครัว ขณะที่รายจ่ายในครัวเรือนมีมากขึ้น ด้วยมีภาระกับการลงทุนในด้านการศึกษาของลูกหลาน ซึ่งเป็นค่านิยมของชาวสวนที่มักนิยมส่งลูกหลานให้เรียนสูง ๆ ในช่วงหลัง เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้ครัวเรือนชาวสวนส่วนใหญ่ต้องให้สมาชิกออกไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม หรือเดินทางเข้าสู่เมืองเพื่อหางานทำ และให้สมาชิกที่เหลือซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุหรือพ่อแม่อยู่บ้านดูแลและจัดการสวนต่อไป ส่งผลให้วิธีการผลิตหลักของครัวเรือนและชุมชนมีการปรับเปลี่ยนอีกครั้ง โดยมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

- ลักษณะการผลิต การทำสวนในช่วงเวลานี้อาศัยแรงงานจากสมาชิกส่วนที่เหลืออยู่ในครัวเรือน ความสามารถในการผลิตจึงถูกกำหนดจากความพร้อมของแรงงานในครัวเรือน ซึ่งในขณะนั้นมีอยู่อย่างจำกัด ทั้งนี้ พิจารณาได้จากข้อมูลส่วนต่างของประชากรตามทะเบียนบ้านและที่อยู่อาศัยจริงในแต่ละชุมชนในตารางที่ 5-2 พบว่า ชุมชนย่านอัมพวามีประชากรออกไปอยู่นอกพื้นที่มากถึงร้อยละ 39.52 ชุมชนย่านคลองบางแค ร้อยละ 33.08 ชุมชนย่านท่าคาร้อยละ 31.29 ประชากรดังกล่าวมีทั้งที่ออกไปเรียนหนังสือ และไปทำงานรับจ้างในเขตเมืองหรือนอกภาคการเกษตร ถือว่ามีสัดส่วนที่มาก อีกทั้งยังไม่รวมสมาชิกที่อยู่อาศัยในชุมชนแต่ออกไปเป็นแรงงานรับจ้างตามโรงงานในแถบจังหวัดใกล้เคียงซึ่งมีเป็นจำนวนมาก มีผลให้แรงงานภาคการเกษตรภายในชุมชนขาดแคลน ชาวสวนจึงต้องปรับวิธีการทำงานในสวนให้ลดน้อยลง โดยทำสวนในลักษณะ “ทำได้เท่าที่กำลังมี” ส่งผลให้แนวโน้มของการปลูกไม้ผลเชิงเดี่ยวมีมากขึ้น โดยเฉพาะการปลูกส้มโอและลิ้นจี่ เนื่องด้วยการทำสวนในลักษณะดังกล่าวอาศัยแรงงานคนในการดูแลจัดการสวนไม่มาก ประกอบกับข้อจำกัดของการมีพื้นที่ปลูกที่ไม่กว้างใหญ่ ส่วนมากมีขนาดแปลงที่คืน 5 - 10 ไร่ แรงงานส่วนที่เหลือดังกล่าวพอทำได้ จากโครงสร้างการผลิตของครัวเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นนี้ เป็นผลให้ทั้งอาชีพหลักและรายได้ของครัวเรือนต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยไปขึ้นอยู่กับอาชีพรับจ้างที่สมาชิกส่วนใหญ่ของครัวเรือนออกไปทำกันนอกชุมชน และบางส่วนหันไปประกอบอาชีพค้าขาย เนื่องจากรายได้จากการทำสวนไม่เพียงพอในการเลี้ยงครอบครัวได้อีกต่อไป ส่วนการจ้างแรงงานในการทำสวนมักเกิดขึ้นในบางช่วงเวลาและบางกิจกรรมเท่านั้น เช่น การลอกท้องโกยเลน ตัดแต่งกิ่งไม้ คายหญ้า และการห่อผลผลิต เป็นต้น เนื่องจากค่าจ้างแรงงานภายในท้องถิ่นค่อนข้างสูงและหายาก โดยเฉพาะหน้าลิ้นจี่ (ช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคม) ต้องมีการจ้างแรงงานนอกพื้นที่เข้ามาเพิ่ม เพราะการเก็บเกี่ยวทำได้ระยะสั้น จึงเป็นช่วงที่ค่าจ้างค่าแรงแพงมาก

นอกจากการปรับเปลี่ยนไปทำสวนไม้ผลเศรษฐกิจของชาวสวนในพื้นที่ชุมชนย่านคลองบางแคและย่านคลองอัมพวาแล้ว ยังมีพื้นที่กว่าร้อยละ 35 ของพื้นที่ 2 ชุมชนรวมกันเป็นสวนมะพร้าวดั้งเดิมที่ถูกปล่อยทิ้งไว้ โดยชาวสวนจะเก็บเฉพาะผลแก่ขาย เพราะชาวสวนเห็นว่าการทำสวนไม้ผลลงทุนสูง ต้องดูแลเอาใจใส่ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะลิ้นจี่ แรงงานในครัวเรือนส่วนใหญ่มีอายุมากแล้วทำไม่ไหว และบางส่วนยังเสียดายสวนมะพร้าวที่พ่อแม่ปลูกไว้จึงไม่อยากโค่นทิ้งหรือเปลี่ยนไปทำอย่างอื่น ประกอบกับครัวเรือนส่วนนี้มีรายได้จากสมาชิกในครัวเรือนจากทางอื่น เช่น รับจ้าง หรือค้าขาย มาช่วยจุนเจือครอบครัว ทำให้ไม่คิดที่จะปรับปรุงสวน รายได้ที่มาจากสวนถือเป็นเพียงรายได้เสริม มีผลให้ผลผลิตมะพร้าวส่วนใหญ่ไม่มีคุณภาพ เพราะไม่ได้รับการบำรุงเท่าที่ควร ส่วนชุมชนย่านท่าคารวมสวนมะพร้าวดั้งเดิมที่ถูกปล่อยทิ้งไว้มีจำนวนน้อยกว่า ส่วนมากถูกปรับเปลี่ยนไปปลูกมะพร้าวน้ำหอมแทน เพราะดูแลง่าย ราคาผลผลิตค่อนข้างดี ลำต้นไม่สูงทำให้ไม่ต้องจ้างแรงงานในการปีนเก็บผล นอกจากนี้ ตามพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของทั้งสวนไม้ผลและสวนมะพร้าว ชาวสวนยังนิยม

ปลูกกล้วยแซม ส่วนพื้นที่ตามริมถนน ขอบสวนหรือสวนรอบบ้าน ช่วงก่อนหน้านี้ชาวสวนมักปลูกผักพื้นบ้านและพืชผักสวนครัวเพื่อไว้เป็นอาหารตามฤดูกาล เช่น พริก ตะไคร้ โหระพา สะเดา ฯลฯ แต่ปัจจุบันไม่นิยมปลูกพืชผักดังกล่าวไว้ในบริเวณบ้าน พื้นที่ส่วนใหญ่ถูกนำไปใช้ปลูกไม้ผลที่ทำรายได้ให้มากกว่าแทน เพราะมองว่าเป็นการเสียที่ปลูกไม้ที่ทำเงินได้มากกว่า ทำให้ปัจจุบันครัวเรือนจำนวนมากต้องมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น ในการซื้อหาผลผลิตทางการเกษตรชนิดอื่น ๆ จากตลาดแทนการปลูกเอง รวมทั้งความหลากหลายของพืชพันธุ์ท้องถิ่นในสวนลดน้อยลง และบางชนิดเกือบสูญพันธุ์ไป เช่น ยางจืด พริกบางช้าง และส้มแก้ว เป็นต้น

สำหรับการทำน้ำตาลมะพร้าวของครัวเรือนในแต่ละชุมชนนั้น จากการสำรวจพบว่า ปัจจุบันชุมชนย่านท่าคายังมีการทำกันอยู่ประมาณ 180 ไร่ มีจำนวนลดลงไปกว่าครึ่งก่อนช่วงที่น้ำเค็มรุกเข้าท่วม แต่ก็ถือว่าเป็นชุมชนย่านที่มีการทำน้ำตาลมะพร้าวมากที่สุดของพื้นที่อำเภออัมพวา ส่วนชุมชนย่านคลองบางแคมีการทำน้ำตาลเหลืออยู่เพียง 13 ไร่ และชุมชนย่านคลองอัมพวามีเหลืออยู่เพียง 1 ไร่ เท่านั้นอยู่ที่ชุมชนโรงเจ

- การพึ่งพาเทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตจากภายนอก จากการสำรวจพบว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวจนถึงปัจจุบันการทำสวนของครัวเรือนทั้ง 3 ชุมชน ส่วนใหญ่ยังคงใช้เทคนิควิธีการทำสวนแบบดั้งเดิมที่ได้เรียนรู้และรับการถ่ายทอดมาจากพ่อแม่ ไม่ว่าจะเป็น การจัดการน้ำ ดิน ปุ๋ย การคัดเลือกพันธุ์ และยังคงเป็นระบบสวนแบบขรูง ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาชาวสวนในทุกชุมชนที่ยังคงทำกันมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้การพึ่งพาเทคโนโลยีและการใช้เครื่องจักรกลแทนแรงงานคนนั้นมีน้อย โดยเฉพาะสวนมะพร้าวแทบทุกสวนไม่ต้องใช้เทคโนโลยีหรือเครื่องมือใด ๆ ที่ซับซ้อน รวมถึงการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชแทบไม่ต้องใช้ อาศัยเพียงการลอกเลน โรยเกลือ และใส่ปุ๋ยคอกปีละครั้งก็เพียงพอ ส่วนปัญหาเรื่องโรคแมลงไม่ค่อยมี มีแต่ปัญหาพวกด้วง หนู และกระรอกที่รบกวนทำลายลำต้นและผลผลิต ส่วนสวนไม้ผลเศรษฐกิจพวกส้มโอและลิ้นจี่ ต้องดูแลเอาใจใส่มากกว่าสวนมะพร้าว ต้องมีการตัดแต่งกิ่ง รดน้ำ มีการให้ปุ๋ย ทั้งปุ๋ยเคมี ปุ๋ยคอก ใส่ยาป้องกันโรคและแมลงต่าง ๆ ฯลฯ ปัจจุบันชาวสวนเริ่มมีการใช้เครื่องทุ่นแรงบ้างแล้ว เช่น เครื่องสูบน้ำต่อสายยางเพื่อใช้รดน้ำต้นไม้ ทำให้ประหยัดแรงและทุ่นเวลา และบางสวนเริ่มใช้ระบบสปริงเกลสในการรดน้ำ อย่างไรก็ตาม ชาวสวนส่วนมากยังคงใช้โพงในการรดน้ำต้นไม้ และใช้เครื่องมืออื่น ๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิมในการทำสวนอยู่ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-24)

ส่วนพาหนะที่ใช้บรรทุกและการลำเลียงผลผลิตทางการเกษตร ในอดีตชาวสวนใช้เรือเป็นพาหนะทั้งใช้เข้าไปในสวน บรรทุก และลำเลียงผลผลิตออกจากสวนเพื่อไปจำหน่าย และยังใช้วิธีการกักเก็บน้ำในร่องสวนแล้วรอให้น้ำในลำประโดงและคลองขึ้น เพื่อใช้ล่องหรือพ่วงผลมะพร้าวออกจากสวนค้ำในไปยังที่เก็บมะพร้าว แต่ปัจจุบันถนนได้เข้ามาบิบบบาท

แทนคลองมากขึ้น รถยนต์จึงถูกนำมาใช้แทนเรือในการทำน้ำที่ดังกล่าว เนื่องจากความสะดวก ประหยัดทั้งเวลาและแรงงานมากกว่า แต่ก็ยังมีชาวสวนจำนวนมากไม่น้อยในชุมชนย่านท่าคา และชุมชนย่านคลองบางแคที่ยังคงใช้เรือในการบรรทุกและลำเลียงผลผลิตออกจากสวนเพื่อไปยังบ้านและไปค้าขายที่ตลาดน้ำ เนื่องด้วยพื้นที่บางส่วนของชุมชนรถยนต์ยังไม่สามารถเข้าถึง

ตารางที่ 5-24 เครื่องมือเครื่องใช้ที่ใช้ในการทำสวนโดยทั่วไปของชาวสวน

ประเภทเครื่องมือเครื่องใช้	การใช้ประโยชน์
พาหนะ : - เรือ รถเข็น รถยนต์	บรรทุก ขนถ่าย และลำเลียงผลผลิตออกจากสวน
เครื่องมือ และอุปกรณ์ต่าง ๆ : - อีโต้ ขวาน พร้า - เสียม จอบ พลั่ว ชะแลง - ตะขอ - เลื่อย - กรรไกรตัดแต่งกิ่ง - บันได - เข่ง สาแหรก หรือหลัว - ตะกร้อ ไม้จ้ำปา - ถุงพลาสติก ถุงห่อผลไม้ - โพง - เครื่องสูบน้ำ - เครื่องพ่นยาทางเรือ หรือแบบคันโยก - รองเท้าบูท ถุงมือ	พินกิ่งไม้ ปอกมะพร้าว ผูกมะพร้าวรวมกัน ขุดดิน พรวนดิน คายหญ้า ปรับพื้นที่ สอยมะพร้าว และเก็บเกี่ยวทางมะพร้าว ตัดแต่งกิ่งไม้ ตัดแต่งกิ่งไม้ เก็บผลไม้เพื่อป้องกันไม่ให้ชำ ป็นต้นไม้ เก็บรวบรวม ขนถ่ายผลผลิตออกจากสวน สอยผลไม้ ห่อผลไม้กันโรค และแมลง ตัดครกน้ำคั้นไม้ สูบน้ำใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น รดน้ำในสวน น้ำใช้ในครัวเรือน พ่นยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ปุย ใส่เพื่อปกป้องร่างกายในการให้ยาให้ปุ๋ยต้นไม้

ที่มา : คัดแปลงมาจากอาภรณ์, 2541 หน้า 173 และ 188.

- การช่วยเหลือแรงงาน ปัจจุบันการช่วยเหลือแรงงานกันในทุกชุมชนไม่มีแล้ว เนื่องจากแรงงานส่วนใหญ่วัยหนุ่มสาวหรือวัยแรงงานออกไปทำงานนอกพื้นที่ ทุกชุมชนมีประชากรลดลง เหลือแต่แรงงานสูงอายุ การช่วยเหลือแรงงานเปลี่ยนไปเป็นระบบการจ้างแรงงาน แม้กระทั่งในงานบุญประเพณีต่าง ๆ ผู้คนที่มาช่วยในวันก่อนมีงานลดน้อยลง ส่วนใหญ่จะมากันเฉพาะช่วงที่มีงานพิธีการเท่านั้น ทำให้ต้องมีการจ้างแรงงานในการช่วยทำ

- ผลผลิตหลักของชุมชน ในช่วงเวลานี้ผลผลิตหลักของชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านคลองอัมพวาได้เปลี่ยนไปเป็นไม้ผลเศรษฐกิจพวกส้มโอและลิ้นจี่เป็นหลัก ซึ่งเป็นการปลูกในลักษณะพืชเชิงเดี่ยว โดยลิ้นจี่พันธุ์ที่นิยมปลูกกันมาก คือ พันธุ์ค่อม สำเภแก้ว ส่วนส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ สำหรับชุมชนย่านท่าคาผลผลิตหลักยังคงเป็นน้ำตาลมะพร้าว เพียงแต่ทำกันในปริมาณที่น้อยลงกว่าเดิม รองลงมาคือ น้ำตาลสด และมะพร้าวผล มีทั้งมะพร้าวผลแก่ และมะพร้าวอ่อน

ชุมชนย่านท่าคา

อดีต : พริก หอม กระเทียมบางช้าง

ปัจจุบัน : น้ำตาลมะพร้าว และ
มะพร้าวอ่อน

ชุมชนย่านคลองบางเต และชุมชนย่านคลองอัมพวา : ลิ้นจี่ และส้มโอ

รูปที่ 5-22 สินค้าหรือผลผลิตหลักที่สร้างรายได้และชื่อเสียงให้กับชุมชนริมน้ำทั้ง 3 ในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ชุมชนในแต่ละย่านยังมีสินค้าหรือผลิตภัณฑ์อื่น ๆ ที่แม้ไม่ได้สร้างรายได้ให้กับผู้คนในชุมชนเป็นหลัก แต่เป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา โดยมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป และสร้างความภูมิใจให้คนในชุมชน รายละเอียดของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของแต่ละชุมชนแสดงดังตารางที่ 5-25

ตารางที่ 5-25 ผลผลิตหลัก และผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่ผลิตได้ในแต่ละชุมชน

ผลผลิต	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา		
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา
ผลผลิตที่สร้างรายได้หลัก			
ช่วงที่ 1 : ก่อนปี พ.ศ.2485	ผลไม้หลากหลายชนิด เช่น ทุเรียน มังคุด ส้มโอ ลิ้นจี่ หมาก พลู ฯลฯ	ผลไม้หลากหลายชนิด เช่น ทุเรียน มังคุด ส้มโอ ลิ้นจี่ มะพร้าว น้ำตาลมะพร้าว ฯลฯ	พืชผักล้มลุก เช่น หอม พริก กระเทียม ถั่วลิสง ขาจืด มะพร้าว มะม่วง ฯลฯ
ช่วงที่ 2 : พ.ศ.2485 - 2520	- น้ำตาลมะพร้าว / น้ำตาลปีบ - มะพร้าวผลแก่	- น้ำตาลมะพร้าว / น้ำตาลปีบ - มะพร้าวผลแก่	- น้ำตาลมะพร้าว / น้ำตาลปีบ - มะพร้าวผลแก่
ช่วงที่ 3 : พ.ศ.250 - ปัจจุบัน	- ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ - ลิ้นจี่ - มะพร้าวผลแก่	- ส้มโอพันธุ์ขาวใหญ่ - ลิ้นจี่ - มะพร้าวผลแก่	- น้ำตาลมะพร้าว / น้ำตาลปีบ - น้ำตาลสด - มะพร้าวผลแก่ - มะพร้าวอ่อน
ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น	- การทำเบญจรงค์ - บ้านทรงไทยจำลอง - ขนมและอาหารไทย - วงปีพาศูนย์คนตรีไทย - ผลิตภัณฑ์จากมะพร้าว	- ผลิตภัณฑ์จากกะลามะพร้าว - การจักสานจากก้านมะพร้าว - การทำว่าวจุฬา ว่าวไทย - การทำเป็กรำ	- การจักสานจากก้านมะพร้าว - ถ่านไร่ควินจากกะลามะพร้าว

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

กล่าวได้ว่า ในช่วงเวลานี้ทั้ง 3 ชุมชนในการผลิตระดับชุมชนแม้มีเป้าหมายการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก และมีวิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่ถูกกำหนดจากอิทธิพลของตลาด แต่ในรายละเอียดของการผลิตในระดับครัวเรือนแล้วมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมาก ทั้งชนิดของพืชพันธุ์ที่ปลูก วิธีการผลิตหรือการทำสวนที่ไม่เข้มข้นเหมือนช่วงที่ผ่านมา การใช้แรงงานครัวเรือนในการผลิต การแบ่งงานกันทำตามความชำนาญของสมาชิก รวมถึงการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก เช่น ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช เป็นต้น ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะที่เงินมีความสำคัญมากขึ้น โดยเป็นปัจจัยที่ทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนเข้าสู่ระบบการจ้างงานหรือเป็นแรงงานรับจ้าง เพราะครัวเรือนต้องการดำรงชีพในระดับที่มั่นคงและมีความสะดวกสบายมากขึ้นตามกระแสการพัฒนาที่เข้ามาสู่ชุมชน มีผลให้วัฒนธรรมการช่วยเหลือแรงงานกันของคนภายในชุมชนหมดไปเปลี่ยนไปสู่การจ้างแรงงานแทน และความเป็นอิสระของระบบเศรษฐกิจครัวเรือนถูกกำหนดจากระบบภายนอกหรือระบบเศรษฐกิจที่เหนือกว่า

1.3) การประกอบอาชีพเสริม ที่ผ่านมาก่อนปี พ.ศ.2520 การประกอบอาชีพเสริมของคนในชุมชนต่าง ๆ ของพื้นที่ศึกษายังมีไม่มาก เนื่องด้วยครัวเรือนส่วนใหญ่มีวิธีการผลิตที่เข้มข้นดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ต่อมาเมื่อวิธีการผลิตหลักของครัวเรือนเปลี่ยนไป ทำให้สมาชิกในครัวเรือนที่อยู่อาศัยและมีอาชีพหลักทำกันอยู่แล้วในชุมชน สามารถประกอบอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้กับครัวเรือนอีกด้วย จากการสำรวจพบว่า ครัวเรือนในทุกชุมชนเฉลี่ยร้อยละ 41.67 มีอาชีพเสริมทำกัน โดยชุมชนย่านคลองบางแคมีสัดส่วนการมีอาชีพเสริมทำกันมากที่สุดร้อยละ 57.50 ของครัวเรือนในชุมชน เพราะครัวเรือนส่วนใหญ่ทำสวน ไม้ผลพวกส้มโอและลิ้นจี่ ไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมาก และไม่ต้องทำงานอย่างต่อเนื่องเหมือนสมัยที่ทำสวนมะพร้าวตาล ชาวสวนจึงมีเวลาว่างมากขึ้นและสามารถออกไปทำงานอย่างอื่นเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน ส่วนมากนิยมมีอาชีพรับจ้างทำกันภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็น คายหญ้า ลอกท้องร่อง ปอกและทิวผิวมะพร้าวตามลั้ง รวมถึงขับเรือรับจ้างพานักท่องเที่ยวชมสภาพบ้านเรือนริมน้ำและคูหึ่งห้อยยามค่ำคืน ซึ่งปัจจุบันเป็นอาชีพที่กำลังได้รับความนิยมสนใจอย่างมาก ส่วนชุมชนย่านท่าคามีอาชีพเสริมทำกันเพียงร้อยละ 36.25 เนื่องด้วยส่วนใหญ่ยังมีอาชีพทำสวนมะพร้าวตาลกันอยู่จึงไม่มีเวลาไปทำอย่างอื่น มีเพียงบางส่วนที่ทำสวนมะพร้าวผลจึงมีเวลาออกไปรับจ้างตามสวนอื่น ๆ เช่น คายหญ้า โกยเลน หรือเปิดร้านค้าเล็ก ๆ ในชุมชน ขณะที่ชุมชนย่านคลองอัมพวามีอาชีพเสริมทำกันร้อยละ 31.25 ส่วนใหญ่มีอาชีพทำสวนผลไม้และค้าขายเป็นหลักอยู่แล้ว แต่อาชีพเสริมที่เข้ามาบทบาทมากขึ้นในระยะหลังของชุมชนย่านนี้ คือ การทำ Home stay ขับเรือรับจ้าง ทำขนม อาหาร และผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ออกมาขายนักท่องเที่ยวที่ตลาดน้ำ เพราะกิจกรรมท่องเที่ยวที่เติบโตขึ้นมากเมื่อมีตลาดน้ำเกิดขึ้นในคลองอัมพวา และถือเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของคนในชุมชนย่านอัมพวาและชุมชนใกล้เคียงในช่วงที่ผ่านมา (รายละเอียดดังตารางที่ 5-26)

ตารางที่ 5-26 การประกอบอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ แยกตามพื้นที่ศึกษา

อาชีพเสริม	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
การมีอาชีพเสริมทำ :				
1) ไม่มีอาชีพเสริมทำ	63.75	42.50	68.75	58.33
2) มีอาชีพเสริมทำ	31.25	57.50	36.25	41.67
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240
ประเภทของอาชีพเสริมที่ทำกัน :				
1) ทำสวน	16.00	15.22	13.79	15.00
2) รับจ้างทั่วไป	16.00	65.22	72.00	51.07
3) ค้าขาย / บริการ	68.00	19.56	14.21	36.93
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวนของผู้มีอาชีพเสริมทำ)	25	46	29	100

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

1.4) แหล่งที่มาของรายได้ในครัวเรือน ในช่วงก่อนปี พ.ศ.2520 รายได้ของครัวเรือนในทุกชุมชนส่วนใหญ่มาจากแหล่งเดียว คือ จากการประกอบอาชีพหลักของครัวเรือนนั้น ๆ เช่น การทำสวน ค้าขาย หรือรับจ้าง ต่อมาเมื่อวิถีการผลิตของครัวเรือนเกิดการเปลี่ยนแปลงในส่วนของการผลิตสมาชิกในครัวเรือนต้องออกไปทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น เพราะค่าใช้จ่ายในครัวเรือนมีมากขึ้น มีผลให้แหล่งที่มาของรายได้ในครัวเรือนเปลี่ยนไปด้วย จากการสำรวจพบว่า ในทุกชุมชนครัวเรือนส่วนใหญ่มีแหล่งรายได้มากกว่า 1 แหล่ง มีสัดส่วนเฉลี่ยร้อยละ 73.75 ของครัวเรือนทั้งหมด มีเพียงร้อยละ 26.25 ที่ครัวเรือนมีรายได้จากแหล่งเดียว สำหรับที่มาของรายได้จากแหล่งอื่นที่สำคัญของครัวเรือนได้แก่ จากสมาชิกส่วนหนึ่งในครัวเรือนที่ออกไปทำงานรับจ้างตามโรงงานในแถบจังหวัดใกล้เคียง มีสัดส่วนมากที่สุดเฉลี่ยร้อยละ 49.85 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยชุมชนย่านท่าคามีมากถึงร้อยละ 60.71 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค ร้อยละ 58.07 และชุมชนย่านคลองอัมพวา ร้อยละ 30.76 ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน เนื่องด้วยครัวเรือนส่วนใหญ่ในชุมชนย่านท่าคาเลิกเที่ยวตลาดไปหลายครัวเรือน แต่ยังคงทำสวนอยู่เป็นมะพร้าวผลและมะพร้าวน้ำหอม ส่วนครัวเรือนในชุมชนย่านคลองบางแคส่วนใหญ่ทำสวนไม้ผลเศรษฐกิจ สมาชิกในครัวเรือนเพียง 1 - 2 คน ก็สามารถดูแลและจัดการสวนได้ ทำให้มีแรงงานส่วนเกินเกิดขึ้นในครัวเรือน มีผลให้สมาชิกส่วนหนึ่งของครัวเรือนต้องออกไปรับจ้างตามโรงงาน เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว

ตารางที่ 5-27 แหล่งที่มาของรายได้ในครัวเรือนปัจจุบัน แยกตามพื้นที่ศึกษา

แหล่งที่มาของรายได้	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
แหล่งที่มาของรายได้ :				
1) ครัวเรือนที่มีรายได้เพียง 1 แหล่งเป็นหลัก	26.25	22.50	30.00	26.25
2) ครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้มาก 1 แหล่ง	73.75	77.50	70.00	73.75
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240
แหล่งที่มาของรายได้อื่น ๆ : (ครัวเรือนที่มีแหล่งรายได้มาก 1 แหล่ง)				
1) สมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานโรงงาน	30.76	58.07	60.71	49.85
2) ลูกหลานส่งเงินมาให้ใช้	58.46	37.09	33.94	43.16
3) เงินบำนาญข้าราชการ	10.78	4.84	5.35	6.99
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	65	62	56	157

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

นอกจากนี้ ยังมีรายได้จากลูกหลานที่ออกไปอาศัยและทำงานอยู่นอกชุมชน ส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่หรือครอบครัวใช้ คิดเป็นร้อยละ 43.16 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยเฉพาะชุมชนย่านคลองอัมพวามีรายได้จากสมาชิกในครัวเรือนที่ออกไปอาศัยและทำงานอยู่นอกชุมชนมีสัดส่วนมาก ถึงร้อยละ 58.46 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค ร้อยละ 37.09 และชุมชนย่านท่าคร้อร้อยละ 33.94 ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน ตามลำดับ แรงงานส่วนนี้ครึ่งหนึ่งเป็นแรงงานที่เข้ามาทำงานในกรุงเทพมหานคร มีทั้งเป็นแรงงานรับจ้างทั่วไป พนักงานบริษัท และข้าราชการ อีกครึ่งหนึ่งทำงานอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ ส่วนรายได้ที่มาจากเงินบำนาญที่ได้รับเป็นประจำทุกเดือนมีสัดส่วนไม่มากเฉลี่ยร้อยละ 6.99 ของครัวเรือนทั้งหมด โดยมาจากสมาชิกในครัวเรือนส่วนหนึ่งที่เป็นข้าราชการเกษียณอายุหรือลาออกแล้วกลับมาอยู่บ้านมาทำสวนหรือค้าขาย (รายละเอียดดังตารางที่ 5-27)

1.5) แนวโน้มของอาชีพหลัก และความเป็นไปได้ในการรับช่วงต่อของลูกหลานในอนาคต จากการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวโน้มในอนาคตของอาชีพการทำสวนและการทำน้ำตาลมะพร้าวที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน พบว่า ทุกชุมชนเฉลี่ยร้อยละ 89.58 เห็นพ้องกันว่า อาชีพการทำสวนที่ทำกันอยู่ในชุมชนมีแนวโน้มที่จะลดลง โดยส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าหากคนรุ่นเก่าที่ทำกันอยู่ในปัจจุบันหมดไป จะไม่มีคนรุ่นใหม่หรือรุ่นถัดไปมารับช่วงต่อ เพราะคนรุ่นใหม่มีการศึกษาสูงขึ้น นิยมออกไปทำงานนอกบ้าน ไม่นิยมทำสวนเพราะเป็นอาชีพที่เหนื่อย ลำบาก และไม่มีเกียรติ ถึงแม้คนรุ่นใหม่ได้มรดกเป็นที่ดินมา ก็มักให้คนเช่าหรือปล่อยทิ้งไว้ และตัวเองไปทำงานข้างนอก ส่วนความเห็นที่ว่าอาชีพการทำสวนในชุมชนมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นนั้นไม่มี

สำหรับอนาคตของอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวในแต่ละชุมชน พบว่า ทุกชุมชนเฉลี่ยร้อยละ 92.92 เห็นว่า อาชีพการทำน้ำตาลภายในชุมชนมีแนวโน้มที่ลดลงเช่นกัน โดยชุมชนย่านคลองบางแคและชุมชนย่านคลองอัมพวา ทั้งหมดเห็นพ้องกันว่า อาชีพนี้ทั้งหมดไปจากชุมชนทั้ง 2 แห่งในไม่ช้านี้ เนื่องจากเป็นอาชีพที่เสี่ยงอันตราย คนที่ทำล้วนเป็นกลุ่มคนที่มีอายุมาก และคิดที่ว่าการเปลี่ยนจากสวนมะพร้าวตาลไปทำสวนไม้ผลปลูกส้มโอและพืชอื่น ๆ แทนจะคุ้มกว่า ส่วนชุมชนย่านท่าคร้อร้อยละ 78.75 เห็นว่ามีแนวโน้มลดลง ด้วยเหตุผลขาดคนสืบทอด คนรุ่นใหม่ขึ้นตาลไม่เป็น และเห็นว่าเป็นงานที่ลำบากและเสี่ยงอันตราย การออกไปทำงานข้างนอกจะดีกว่า ส่วนร้อยละ 21.25 เห็นว่าการทำน้ำตาลน่าจะมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น เนื่องจากปัจจุบันมีมะพร้าวพันธุ์ใหม่เป็นพันธุ์เดียวที่สามารถให้น้ำตาลได้ดีและมีลำต้นไม่สูง การเก็บน้ำตาลสดทำได้ง่าย รวมถึงราคาน้ำตาลเริ่มขยับตัวสูงขึ้น จึงนำที่ชาวสวนจะหันมาทำน้ำตาลกันมากขึ้น (รายละเอียดดังตารางที่ 5-28)

ตารางที่ 5-28 ความคิดเห็นที่มีต่ออนาคตของอาชีพการทำสวนและการทำน้ำคาลมะพร้าว แยกตามพื้นที่ศึกษา

ความคิดเห็น	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
อาชีพการทำสวน :				
1) มีสภาพเหมือนเดิม	2.50	20.00	8.75	10.42
2) มีจำนวนเพิ่มขึ้น	-	-	-	-
3) มีจำนวนลดลง	97.5	80.00	91.25	89.58
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240
อาชีพการทำน้ำคาลมะพร้าว :				
1) มีจำนวนเพิ่มขึ้น	-	-	21.25	7.08
2) มีจำนวนลดลง	100.00	100	78.75	92.92
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

ในส่วนของการรับช่วงต่อในอาชีพต่าง ๆ ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่บ่งชี้ถึงการสืบเนื่องต่อไปได้ของอาชีพนั้นภายในชุมชน จากสำรวจพบว่า คราวเรือนในทุกชุมชนเฉลี่ยร้อยละ 43.42 เห็นว่า ลูกหลานไม่รับช่วงอาชีพการทำสวนนี้ต่ออย่างแน่นอน โดยชุมชนย่านคลองอัมพวามีสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 58.49 รองลงมา คือ ชุมชนย่านคลองบางแคและชุมชนย่านท่าคา ร้อยละ 45.31 และร้อยละ 26.47 ของคราวเรือนในแต่ละชุมชน ตามลำดับ ส่วนใหญ่มีเหตุผลตรงว่า ลูกหลานมีการทำงานที่มั่นคง มีครอบครัว และมีบ้านอยู่อาศัยที่เป็นหลักเป็นฐานแล้วในต่างจังหวัด รองลงมาเห็นว่า ที่ดินมีจำนวนน้อยต้องแบ่งให้ลูกหลายคน หากทำสวนเป็นอาชีพหลักคงไม่พอเลี้ยงครอบครัว จึงให้คนอื่นเข้าทำสวนแทน ส่วนคราวเรือนที่เห็นว่ามีลูกหลานสานต่อในอาชีพทำสวนมีสัดส่วนเฉลี่ยร้อยละ 47.10 ของคราวเรือนทั้งหมด โดยลูกคนที่อยู่ดูแลบ้านในปัจจุบันจะเป็นผู้รับช่วงดูแลสวนต่อ และอีกส่วนคิดว่าลูกหลานที่ออกไปอยู่ที่อื่นจะกลับมาอยู่บ้านและทำสวนก็ต่อเมื่อเกษียณอายุหรือออกจากงานแล้ว

ส่วนการสานต่อในอาชีพค้าขายของครอบครัวนั้น คราวเรือนในทุกชุมชนเฉลี่ยร้อยละ 50 เห็นว่าลูกหลานคงไม่สานต่อในอาชีพนี้อย่างแน่นอน โดยคราวเรือนทั้งหมดที่ประกอบอาชีพค้าขายในชุมชนย่านท่าคาจะไม่มีคนสานต่อ รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค และย่านคลองอัมพวา ร้อยละ 87.56 และ 26.32 ตามลำดับ ทั้งหมดมีความเห็นคล้ายกับอาชีพการทำสวนคือ ลูกหลานมีอาชีพที่มั่นคงอยู่แล้ว และการค้าขายที่บ้านเป็นกิจการเล็ก ๆ ที่ไม่มีความมั่นคง ส่วนคราวเรือนที่เห็นว่ามีลูกหลานจะสานต่อในอาชีพค้าขายเฉลี่ยร้อยละ 50 ชุมชนย่านคลองอัมพวามีสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 73.68 เนื่องด้วยคราวเรือนในชุมชนนี้ประกอบอาชีพค้าขายกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษ มีกิจการร้านค้าที่

ค่อนข้างมั่นคง ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในชุมชนตลาดอัมพวา เช่น ร้านขายยา ขายอาหาร และขายหนังสือ ฯลฯ ซึ่งมีสมาชิกบางคนในครอบครัวสนใจที่จะรับช่วงต่อกิจการ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-29)

ตารางที่ 5-29 การรับช่วงต่อของลูกหลานในอาชีพการทำสวนและอาชีพค้าขาย แยกตามพื้นที่ศึกษา

ความคิดเห็น	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
อาชีพการทำสวน :				
1) ทำต่อ	29.88	43.75	67.65	47.10
2) ไม่ทำต่อ	58.49	45.31	26.47	43.42
3) ไม่แน่ใจ	11.63	10.94	5.88	9.48
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	43	64	68	211
อาชีพค้าขาย :				
1) ทำต่อ/สานต่อ	73.68	12.50	-	50.00
2) ไม่ทำต่อ/ไม่สานต่อ	26.32	87.50	100.00	50.00
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	19	8	5	32

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

นอกจากนี้ จากการสอบถามผู้ที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทำเบญจรงค์ ว่าจูปา บ้านเรือนไทยจิ๋ว ผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวและกะลา รวมถึงวงปี่พาทย์ดนตรีไทย และการแสดงหุ่นกระบอก พบว่า อาชีพดังกล่าวแทบไม่มีลูกหลานรับช่วงต่อ เนื่องจากเป็นอาชีพที่ต้องอาศัยความสนใจและความชำนาญเป็นพิเศษ ซึ่งคนรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจด้วยเห็นว่ารายได้น้อย ยกเว้น อาชีพการทำเบญจรงค์ และวงปี่พาทย์ดนตรีไทย ที่มีลูกหลานสนใจสืบทอดกิจการต่อ จึงเป็นไปได้ที่บางอาชีพซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในพื้นที่แถบนี้จะมีโอกาสหมดไปในอนาคต

(2) การแลกเปลี่ยน (Exchange)

การแลกเปลี่ยนเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน ที่เกิดจากผู้คนในชุมชนนำผลผลิตหรือสินค้าและบริการมาแลกเปลี่ยนกัน ทั้งในรูปของการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันหรือการแลกเปลี่ยนในระบบตลาดโดยมีเงินตราเป็นสื่อกลาง และมีสถานที่รองรับการทำกิจกรรมที่เรียกว่า “ตลาด” กิจกรรมการแลกเปลี่ยนของชุมชนในพื้นที่แถบอัมพวา ในอดีตมีลักษณะที่โดดเด่นถือเป็นภาพลักษณ์ของชุมชนริมน้ำ ต่อมาได้มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ในอดีตก่อนปี พ.ศ.2510 ตลาดของชุมชนชาวสวนในพื้นที่แถบอัมพวาอยู่ในรูปของ “ตลาดน้ำ” เป็นแหล่งพบปะสังสรรค์กันทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนในชุมชนและนอกชุมชน ที่

มักมีที่ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัด หรือบริเวณปากคลองหลักสายต่าง ๆ เช่น ปากคลองอัมพวา ปากคลองบาง
 แคน ปากคลองบางจาก เป็นต้น ลักษณะของตลาดนัดทางน้ำในแต่ละแห่งจะมีสินค้าหรือผลผลิตทาง
 การเกษตรที่นำมาค้าขายแตกต่างกันไปตามแต่ละชุมชนท้องถิ่นนั้นจะผลิตได้ ยกเว้น ตลาดน้ำอัมพวา
 (ปากง่าม) ซึ่งมีทั้งตลาดบกและตลาดน้ำ เป็นย่านศูนย์กลางการค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญของพื้นที่ใน
 แถบอัมพวา จะมีสินค้าที่หลากหลายชนิดเนื่องด้วยมีเรือจากที่ต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกลนำสินค้ามาซื้อขาย
 แลกเปลี่ยนกัน ส่วนบริเวณปากคลองสายหลักมักมีเรือต่อใหญ่ นำสินค้าจากแหล่งต่าง ๆ มาจอดขาย
 เช่น เรือพื้น เรือข้าวสาร ฯลฯ รวมถึงมาจอดรอรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรของพื้นที่ในแถบนี้ เพื่อ
 นำไปขายในตลาดที่กรุงเทพฯ อีกที เช่น มะพร้าว และน้ำตาลปีบ ในช่วงเวลานั้นตลาดน้ำถือเป็นตลาด
 กลางที่มีการกำหนดราคาสินค้าอย่างมีระบบและเปิดเผย เพราะราคาถูกกำหนดขึ้น โดยผู้ซื้อและผู้ขายมา
 กราย ที่เข้ามาซื้อขายกันในกลไกตลาด ทำให้เกิดความโปร่งใสร่วมทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย รวมทั้งยังทำหน้าที่
 เป็นแหล่งข้อมูลข่าวสารของชุมชน นอกจากนี้ ยังมีตลาดตามชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ในรูปของร้านค้า
 เดี่ยวริมน้ำที่ตั้งกระจายอยู่ตามคลองต่าง ๆ ในบริเวณที่ไกลจากศูนย์กลางชุมชนออกไป รวมถึงเรือ
 ค้าขายสินค้าประเภทต่าง ๆ ตามคลองที่พายเข้าไปขายของกันถึงในสวนหรือหน้าบ้าน

ต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 เป็นต้นมา เมื่อถนนเริ่มตัดเข้ามายังพื้นที่ในชุมชนต่าง ๆ มาก
 ขึ้น โดยถนนเข้ามาทำหน้าที่แทนแม่น้ำลำคลอง มีผลให้การค้าขายในรูปของตลาดน้ำและเรือต่อใหญ่
 เริ่มซบเซาและทยอยเลิกไปเกือบหมด ปัจจุบันมีตลาดน้ำเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิม
 นั่นคือ ตลาดน้ำท่าคา โดยเป็นตลาดท้องถิ่นที่ส่วนใหญ่ชาวสวนจะนำผลผลิตจากในสวนของตนมา
 ค้าขายกัน เช่นเดียวกับร้านค้าห้องแถวริมน้ำในคลองต่าง ๆ โดยเฉพาะบริเวณสองฝั่งคลองอัมพวาทยอย
 ปิดกิจการลง และบางส่วนย้ายบ้านมาปลูกสร้างและเปิดร้านใหม่อยู่ริมถนนแทน ประกอบกับเมื่อมี
 บริการรถโดยสารประจำทางเกิดขึ้น และมีร้านค้ามากมายรวมทั้งศูนย์การค้าเกิดขึ้นในเมืองแม่กลอง
 ผู้คนจึงนิยมไปซื้อของจากตลาดในเมืองแม่กลองมากขึ้น เนื่องจากมีสินค้าหลากหลายให้เลือกซื้อ
 อย่างไม่จำกัด ยังคงมีร้านค้าริมน้ำตามคลองต่าง ๆ เหลืออยู่บ้าง เพื่อรองรับผู้คนในละแวกใกล้เคียงนั้น

นอกจากนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา ได้มีตลาดรูปแบบใหม่เกิดขึ้นนั่นคือ “ตลาด
 นัดบก” ที่มีกาศัยลานโล่งของวัดในชุมชนต่าง ๆ เป็นที่ตั้งของตลาด มีการกำหนดวันและเวลานัดขึ้น
 ในแต่ละแห่งที่ไม่ตรงกัน รายละเอียดของตลาดนัดในแต่ละชุมชนแสดงดังตารางที่ 5-30 ลักษณะของ
 ตลาดเป็นการค้าเร็ว พ่อค้าแม่ค้ามักนำสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวันใส่รถ
 มาตั้งขายกันที่ตลาด ทำให้ชาวบ้านมีความสะดวกในการจับจ่ายมากขึ้น รวมถึงมีรถขายของเร่ที่นำ
 สินค้าใส่รถวิ่งเข้าไปขายตามชุมชนต่าง ๆ ถึงหน้าบ้าน เช่น รถกับข้าว รถกาแฟ ฯลฯ ส่วนเรือเร่ขาย
 สินค้าตามคลองมีจำนวนลดลงมาก ปัจจุบันยังพบเห็นได้ตามคลองต่าง ๆ แต่เริ่มมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น
 โดยเฉพาะในชุมชนย่านคลองอัมพวา จากการมีตลาดน้ำยามเย็นเกิดขึ้นในคลองอัมพวา ส่วนการซื้อขาย
 ผลผลิตทางการเกษตร เช่น ส้มโอ ลิ้นจี่ มะพร้าวผล และน้ำตาลปีบ ส่วนใหญ่ในทุกชุมชนจะมี

พ่อค้าคนกลางที่มีทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชนนำรถ หรือเรือในกรณีในพื้นที่บางแห่งรถยังไม่สามารถเข้าถึง เข้าไปรับซื้อผลผลิตถึงปากประตูสวน โดยพ่อค้าจะเป็นผู้กำหนดราคาผลผลิตตามระบบกลไกตลาด แต่มักให้ราคาต่ำหรือกดราคา มีผลให้ชาวสวนส่วนหนึ่งต้องนำผลผลิตใส่รถออกไปขายเองที่ตลาดในเมืองแม่กลอง หรือไปส่งขายตามตลาดต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดอื่นๆ เช่น กรุงเทพฯ นครปฐม ฯลฯ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-31)

ตารางที่ 5-30 ตลาดหรือแหล่งจับจ่ายสินค้าในอดีตและปัจจุบัน แยกตามพื้นที่ศึกษา

ตลาด	ชุมชนย่านคลองอัมพวา	ชุมชนย่านคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา
อดีต	- ตลาดน้ำอัมพวา (ปากงาม) (มีทุกวัน) - ตลาดน้ำปากคลองบางจาก (มีทุกวัน)	- ตลาดน้ำปากคลองบางแค (มีทุกวัน)	- ตลาดน้ำท่าคา (ทุกวันขึ้น-แรม 2, 7 12 ค่ำ)
ปัจจุบัน	- ตลาดสดเทศบาลอัมพวา (มีทุกวัน) - ตลาดน้ำยามเย็นอัมพวา (ทุกเย็นวันศุกร์-อาทิตย์) - ตลาดนัดอัมพวา (เย็นวันพฤหัสบดี) - ตลาดนัดวัดปากงาม (เช้าวันเสาร์)	- ตลาดนัดวัดปรก (เย็นวันศุกร์) - ตลาดนัดวัดสารุขาราม (เย็นวันจันทร์ และพฤหัสบดี)	- ตลาดน้ำท่าคา (ทุกวันขึ้น-แรม 2, 7 12 ค่ำ) - ตลาดนัดวัดเทพฯ (เย็นวันอังคาร) - ตลาดนัดวัดฉิมสรณ์ (เย็นวันพฤหัสบดี และอาทิตย์) - ตลาดนัดหน้าสำนักฯ (เย็นวันเสาร์)

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

ตารางที่ 5-31 ลักษณะการกระจายผลผลิตทางการเกษตรของชาวสวน แยกตามพื้นที่ศึกษา

การกระจายผลผลิต	ชุมชนริมแม่น้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) นำไปขายเอง	32.00	18.82	13.58	21.17
2) มีพ่อค้ามารับซื้อ	56.00	68.24	82.72	69.29
3) อื่น ๆ	12.00	12.94	3.70	9.54
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	75	85	81	241

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

กล่าวได้ว่า บทบาทหน้าที่ของตลาดและการกระจายผลผลิตทางการเกษตรของชาวสวนในปัจจุบันมีลักษณะที่แตกต่างไปจากอดีตเป็นอย่างมาก แม้ตลาดนัดบกจะยังทำหน้าที่เป็นที่จุดนัดพบของผู้คนในชุมชนท้องถิ่น แต่สินค้าที่ขายมีลักษณะคล้ายกับสินค้าที่มีขายทั่วไปในท้องตลาด ไม่มีเอกลักษณ์เป็นของท้องถิ่น และผู้คนในชุมชนเป็นฝ่ายมาซื้อสินค้ามากกว่าที่จะเป็นผู้ค้าด้วยตนเองเหมือนในอดีต ส่วนสินค้าทางการเกษตรมักมีพ่อค้าแม่ค้ามารับซื้อถึงในสวน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นอกจากสะท้อนให้เห็นถึงการเข้ามาของระบบกลไกตลาดที่ผ่านมาจากพ่อค้าแม่ค้า ยังสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่มีความสะดวกสบายขึ้น โดยตลาดทำหน้าที่เข้ามาบริการเสนอขายสินค้าจนถึงที่ แสดงถึงวัฒนธรรมการบริโภคสมัยใหม่ที่เข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น

(3) การบริโภค (Consumption)

การบริโภคของครัวเรือนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมและค่านิยมในการดำเนินชีวิตของผู้คนในชุมชนในช่วงเวลานั้น อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตของครัวเรือน และความทันสมัยในด้านต่าง ๆ ที่เข้ามายังพื้นที่ชุมชน ในที่นี้มีประเด็นการพิจารณา ประกอบด้วย ลักษณะการจับจ่ายใช้สอยในครัวเรือน และการมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้ในครัวเรือน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.1) ลักษณะการจับจ่ายใช้สอยในครัวเรือน ที่ผ่านมาจากจนถึงปัจจุบันนอกจากวิถีการผลิตหลักของครัวเรือนที่มีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่าง ๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชนแล้ว ยังมีผลให้ลักษณะการบริโภคของครัวเรือนมีการปรับเปลี่ยนตามไปด้วย กล่าวคือ ในอดีตครัวเรือนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนสามารถผลิตอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน และการบริโภคเป็นลักษณะพอเพียงเพื่อยังชีพ ต่อมาเมื่อครัวเรือนมีความสามารถในการผลิตส่วนเกินมากขึ้น โดยเป็นการผลิตตามความชำนาญเฉพาะทาง เช่น ทำน้ำตาลมะพร้าว ปลูกไม้ผลเศรษฐกิจ ประกอบกับการที่ครัวเรือนมีรายได้ที่แน่นอนและหลายช่องทาง มีผลให้การบริโภคของครัวเรือนหันไปพึ่งพิงตลาดหรือปัจจัยในการดำรงชีพจากภายนอกมากกว่าการผลิตขึ้นเอง และมีความต้องการบริโภคเพื่อความสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

จากการสำรวจพฤติกรรมการจับจ่ายซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคของครัวเรือน 8 ประเภท โดยใช้วิธีการประมาณค่าตัวแปรเป็นสัดส่วนร้อยละของการซื้อสินค้าจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ ซื้อจากร้านค้าภายในชุมชน ซื้อในเมืองตามร้านค้าทั่วไป และซื้อในเมืองตามซูเปอร์มาร์เก็ตและห้างสรรพสินค้า พบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนมีรูปแบบการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคประเภทอาหารสด อาหารแห้ง ของใช้ในครัวเรือน และของใช้ส่วนตัว นิยมซื้อจากตลาดนัด รถเร่ขายของ และร้านค้าที่ตั้งอยู่ในชุมชน แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนในทุกชุมชนส่วนใหญ่ยังมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับท้องถิ่นอยู่มาก โดยเฉพาะครัวเรือนในชุมชนท่าคามีสัดส่วนที่นิยมซื้อสินค้าดังกล่าวจากร้านค้าภายในชุมชนมากกว่าชุมชนอื่น ส่วนสินค้าประเภทเสื้อผ้า เครื่องใช้ไฟฟ้า หนังสือ ป้ายและสารเคมี ครัวเรือนในทุกชุมชนนิยมซื้อจากร้านค้าที่อยู่ในเมืองแม่กลอง และบางส่วนซื้อในซูเปอร์มาร์เก็ต โดยเฉพาะชุมชนย่านอัมพวา มีสัดส่วนที่มากกว่าชุมชนอื่น แม้ว่าภายในชุมชนจะมีร้านค้าที่ขายสินค้าดังกล่าวตั้งอยู่ แต่มีครัวเรือนเป็นจำนวนมากที่นิยมไปซื้อสินค้าดังกล่าวกันในเมือง แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนในชุมชนคลองอัมพวาส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่เข้าสู่ความทันสมัยมากขึ้น ส่วนชุมชนย่านคลองบางแคและย่านท่าคายังค่อนข้างมีวิถีชีวิตในแบบเดิม เนื่องจากในชุมชนทั้ง 2 แห่งยังไม่มีร้านค้าที่ขายสินค้าดังกล่าวตั้งอยู่ ทำให้ต้องเดินทางเข้าไปซื้อหาสินค้าดังกล่าวกันในเมือง แต่มีปริมาณและความต้องการซื้อที่ยังมีไม่มากนัก

เรือเร่ และรถเร่ที่นำสินค้าเข้ามาขายถึงหน้าบ้าน

รูปที่ 5-23 ลักษณะตลาดและแหล่งจำหน่ายซื้อสินค้าโดยทั่วไปของคนในชุมชนริมน้ำทั้ง 3 แห่ง

ตารางที่ 5-32 การจับจ่ายซื้อสินค้าของคนในชุมชนริมน้ำ แยกตามสถานที่ซื้อสินค้า

ประเภทสินค้า N = 240	แหล่งจับจ่ายซื้อสินค้าของคนในชุมชน (ร้อยละ)			
	ซื้อในชุมชน	ซื้อในเมืองตามร้านทั่วไป	ซื้อในเมืองตามซูเปอร์มาร์เก็ต	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) อาหารสด	71.48	27.40	1.12	100.00
2) อาหารแห้ง	64.73	29.45	5.82	100.00
3) เสื้อผ้า	34.45	44.20	21.35	100.00
4) ของใช้ในครัวเรือน	50.18	31.80	18.01	100.00
5) ของใช้ส่วนตัว	41.08	33.67	25.25	100.00
6) เครื่องใช้ไฟฟ้า	5.91	72.73	21.36	100.00
7) หนังสือพิมพ์/หนังสือ	38.35	49.62	12.03	100.00
8) ปุ๋ย/สารเคมี	41.86	58.14	-	100.00

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

3.2) สิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้ในครัวเรือน เป็นการพิจารณาจากการมีสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ใช้ในครัวเรือน จากการสำรวจพบว่า สิ่งอำนวยความสะดวกประเภทตู้เย็น วิทยุ โทรทัศน์ และโทรทัศน์ ครัวเรือนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนมีใช้กัน แสดงให้เห็นว่า ผู้คนส่วนใหญ่ยอมรับวิถีชีวิตที่ทันสมัย แต่ด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกดังกล่าวในปัจจุบันถือเป็นของใช้พื้นฐานในครัวเรือน ขณะที่อุปกรณ์ประเภทเครื่องปรับอากาศ เครื่องซักผ้า เครื่องทำน้ำอุ่น ไมโครเวฟ คอมพิวเตอร์ จักรยาน และรถยนต์ ในภาพรวมครัวเรือนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนยังมีใช้กันไม่มาก ยกเว้นในชุมชนย่านคลองอัมพวาที่มีใช้กันมากกว่า และส่วนมากยังไม่มีการที่จะซื้อใช้ในอนาคต แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ยังยึดวิถีชีวิตที่เรียบง่ายแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะในชุมชนย่านท่าคา ยกเว้น รถมอเตอร์ไซด์ ที่ครัวเรือนในทุกชุมชนเฉลี่ยกว่าร้อยละ 55 มีใช้กัน และมีครัวเรือนจำนวนมากมีแผนการที่จะซื้อใช้ในอนาคต โดยเฉพาะในชุมชนย่านคลองบางแคและย่านท่าคาที่มีความต้องการซื้อมากที่สุด แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่ยอมรับวิถีชีวิตที่ทันสมัยและต้องการความสะดวกสบายในการเดินทางมากขึ้น ขณะที่รถยนต์และเรือพายแม้ครัวเรือนส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะไม่ใช้เรือในการสัญจรกันแล้ว แต่ก็มีแผนจะซื้อไว้ใช้งานในอนาคต เพื่อไว้รับจ้างและค้าขายทางน้ำ โดยเฉพาะในชุมชนย่านคลองอัมพวา และย่านคลองบางแค แสดงให้เห็นว่า ครัวเรือนในชุมชนทั้ง 2 เริ่มมีการปรับตัวเพื่อตอบสนองต่อกระแสของการท่องเที่ยวที่เข้ามามากกว่าการอยากกลับไปใช้วิถีชีวิตในรูปแบบเดิม (รายละเอียดดังตารางที่ 5-33)

ตารางที่ 5-33 สิ่งอำนวยความสะดวกภายในครัวเรือนของทั้ง 3 ชุมชน

สิ่งอำนวยความสะดวก N = 240	สิ่งอำนวยความสะดวกภายในครัวเรือน (ร้อยละ)			
	มีใช้	ไม่มีใช้	ไม่มีใช้และตั้งใจจะซื้อ	รวม 3 ชุมชน
1) ตู้เย็น	68.51	27.26	4.23	100.00
2) วิทยุ / เครื่องเสียง	87.66	8.51	3.83	100.00
3) โทรศัพท์บ้าน / โทรศัพท์มือถือ	87.70	5.49	6.81	100.00
4) โทรทัศน์	88.51	9.36	2.13	100.00
5) เครื่องซักผ้า	8.51	87.23	4.26	100.00
6) เครื่องทำน้ำอุ่น	12.7	80.85	6.38	100.00
7) เตาย่างโครเวฟ	10.64	82.98	6.38	100.00
8) เครื่องปรับอากาศ	12.34	84.68	2.98	100.00
9) เครื่องคอมพิวเตอร์	25.11	67.55	7.34	100.00
10) รถมอเตอร์ไซด์	55.32	30.17	14.51	100.00
11) รถยนต์ส่วนตัว	24.26	74.04	1.70	100.00
12) จักรยาน	20.43	75.75	3.83	100.00
13) เรือยนต์	18.30	65.32	16.38	100.00
14) เรือพาย	30.64	50.72	18.64	100.00

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

5.2.3) การวิเคราะห์ด้านสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมด้านสังคมและวัฒนธรรม ในที่นี้อาศัยการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับ 3 ตัวแปรหลัก ประกอบด้วย วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ สภาพสังคมและความผูกพันของคนในชุมชน วัฒนธรรมและชนบประเพณี ซึ่งรายละเอียดของผลการวิเคราะห์ในแต่ละตัวแปรหลักมีดังนี้

(1) วิถีชีวิต และความเป็นอยู่ของคนในชุมชน

จากการสำรวจในประเด็นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในแต่ละชุมชนของพื้นที่ศึกษา พบว่า มีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

1.1) โครงสร้างประชากรของชุมชน เป็นสิ่งหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการอธิบายภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของแต่ละชุมชนในพื้นที่ศึกษา รวมถึงแนวโน้มของการดำรงอยู่ของชุมชน จากการสำรวจกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในทุกชุมชนของพื้นที่ศึกษา พบว่า กลุ่มคนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนเฉลี่ยร้อยละ 92.08 ของครัวเรือนทั้งหมด เป็นคนพื้นถิ่นที่อาศัยอยู่ที่นั่นมาตั้งแต่เกิด มีเพียงส่วนน้อยร้อยละ 7.92 ที่ย้ายมาจากที่อื่น (รายละเอียดดังตารางที่ 5-34) โดยมาจากการ

แต่งงานและเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน ซึ่งส่วนมากได้ย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเป็นเวลานานกว่า 20 ปี ส่วนคนต่างถิ่นที่ย้ายเข้ามาเพื่อหางานทำในชุมชนมีน้อยมาก เนื่องจากพื้นที่ในแถบนี้ไม่ใช่แหล่งงานที่สำคัญมีแต่พื้นที่สวนเป็นส่วนใหญ่ ยกเว้นในชุมชนย่านคลองอัมพวาที่มีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ 2 แห่งผลิตทอผ้าและผลิตภัณฑ์พลาสติก มีคนงานประมาณ 300 คน ส่วนใหญ่เป็นการจ้างแรงงานในท้องถิ่น

ตารางที่ 5-34 ลักษณะของผู้คนที่อยู่อาศัยในชุมชน แยกตามพื้นที่ศึกษา

ลักษณะผู้คน	ชุมชนรมนำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) อยู่ที่นี่มาตั้งแต่เกิด / คนพื้นถิ่น	90.00	95.00	91.25	92.08
2) ไม่ได้มาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่เกิด	10.00	5.00	8.75	7.92
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

เมื่อพิจารณาข้อมูลประชากรของแต่ละชุมชนในปัจจุบันจากตารางที่ 5-2 พบว่าในแต่ละชุมชนของพื้นที่ศึกษามีประชากรที่อาศัยอยู่จริงในสัดส่วนเฉลี่ยเพียงร้อยละ 65.37 ของประชากรทั้งหมดตามทะเบียน โดยชุมชนย่านท่าคามีสัดส่วนประชากรที่อยู่อาศัยจริงมากที่สุด 3,682 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 68.71 รองลงมา คือ ชุมชนย่านคลองบางแคมี 5,056 คน คิดเป็นร้อยละ 66.92 และชุมชนย่านคลองอัมพวามี 3,546 คน คิดเป็นร้อยละ 60.47 ของประชากรทั้งหมดในชุมชนตามทะเบียนราษฎร ตามลำดับ แสดงให้เห็นว่า ในแต่ละชุมชนมีประชากรที่อพยพออกไปอยู่อาศัยนอกพื้นที่ในสัดส่วนที่มาก ส่วนประชากรที่อาศัยอยู่จริงในชุมชนแม้ส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มประชากรวัยแรงงาน แต่ส่วนมากมีอายุมากกว่า 40 ปีขึ้นไป รวมถึงมีกลุ่มประชากรผู้สูงอายุ (มีอายุมากกว่า 60 ปีขึ้นไป) มีสัดส่วนเฉลี่ยมากถึงร้อยละ 21.58 ของประชากรที่อาศัยอยู่จริงทั้งหมด จากการประชุมกลุ่มย่อยในทุกชุมชนกล่าวตรงกันกัน ช่วงที่ผู้คนในชุมชนเริ่มอพยพย้ายถิ่นออกไปอยู่อาศัยและทำงานนอกพื้นที่กันมาก คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 เป็นต้นมา จากนั้นเริ่มรุกเข้าสวนอย่างรุนแรง ชาวสวนไม่มีรายได้จากสวนมาเลี้ยงครอบครัว หลายครัวเรือนต้องละทิ้งบ้านเรือนอพยพย้ายถิ่นไปอยู่อาศัยและทำมาหากินในที่อื่น และมีครัวเรือนจำนวนมากต้องให้สมาชิกส่วนหนึ่งออกไปหางานทำโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว มีผลให้ประชากรที่อาศัยอยู่ในแต่ละชุมชนมีจำนวนลดลงมาโดยตลอด และเป็นผลสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน พิจารณาได้จากโรงเรียนระดับประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรสงครามจำนวนกว่า 20 แห่ง ต้องทยอยยุบเลิกไปตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 (สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรสงคราม, 2547) เนื่องด้วยกลุ่มประชากรวัยเด็ก (อายุ 5 – 14 ปี) มีจำนวนลดลงอย่างมาก ปัจจุบันทุกชุมชนมีสัดส่วนเฉลี่ยของประชากรวัยเด็กเหลือเพียงร้อยละ 12.69 ของประชากรที่อาศัยอยู่จริงทั้งหมด สภาพชุมชนทั่วไปจึงเงียบเหงา ไม่ค่อยพบเห็นผู้คนอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงเวลากลางวัน

1.2) ลักษณะโครงสร้างของครอบครัว โครงสร้างของครอบครัวเป็นสิ่งที่ใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของผู้คนและสภาพสังคมของชุมชน พิจารณาได้จากขนาดและโครงสร้างของครอบครัว ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว และบทบาทหน้าที่ของผู้นำครอบครัว จากการสำรวจพบว่า ในอดีตครอบครัวส่วนใหญ่มีลักษณะครอบครัวเป็นครอบครัวใหญ่หรือครอบครัวขยาย นิยมมีลูกหลายคนไว้ช่วยเหลือกิจการงานในบ้าน สมาชิกในครอบครัวมักอยู่รวมกันอย่างพร้อมหน้า มีตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ จนมาถึงรุ่นลูกหลาน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ช่วยกันทำงานภายในบ้านหรือละแวกบ้าน และมักสืบทอดอาชีพต่อจากพ่อแม่ เนื่องจากคนรุ่นก่อนไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากนัก และพ่อแม่มีบทบาทสำคัญในการชี้แนะหรืออบรมสั่งสอนลูกหลาน รวมถึงลักษณะการตั้งบ้านเรือนมักนิยมสร้างบ้านอยู่ในที่ดินผืนเดียวกันหรือในละแวกใกล้เคียงกันกับญาติพี่น้อง มีการไปมาหาสู่ช่วยเหลือดูแลลูกหลานแทนกัน ทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนส่วนใหญ่เป็นแบบเครือญาติ

ปัจจุบันทุกชุมชนในพื้นที่ศึกษามีลักษณะ โครงสร้างครอบครัวเปลี่ยนไป ครอบครัวเดี่ยวมีจำนวนมากขึ้น และขนาดของครอบครัวเล็กลง โดยเฉพาะมีสมาชิกที่อาศัยอยู่ในบ้านเพียง 3 – 4 คน เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจของชุมชนที่ซบเซา และรายได้หลักของครัวเรือนเพียงแหล่งเดียวไม่เพียงพอเลี้ยงครอบครัว ขณะที่ครัวเรือนมีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้นและทุกสิ่งทุกอย่างต้องซื้อแทบทั้งสิ้น มีผลให้สมาชิกส่วนหนึ่งในครอบครัวต้องออกไปหางานทำในเขตเมืองหรือเป็นแรงงานรับจ้างตามโรงงานในจังหวัดใกล้เคียง และบางส่วนต้องออกไปทำงานและอยู่อาศัยนอกพื้นที่ ขณะเดียวกันครัวเรือนจำนวนมากมีค่านิยมที่อยากให้ลูกหลานได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น จึงส่งให้ไปเรียนหนังสือนอกพื้นที่โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ เมื่อคนกลุ่มดังกล่าวมีการศึกษาสูงขึ้น ทำให้มีโอกาสในการเลือกประกอบอาชีพมากขึ้น ทางเลือกหนึ่งที่มีผู้มีการศึกษามากเลือกกันคือ การเลือกทำงานตามที่ตนเองถนัดหรือเรียนมา ซึ่งต้องออกไปทำงานนอกชุมชนตามจังหวัดต่าง ๆ เนื่องจากชุมชนหรือพื้นที่ใกล้เคียงไม่มีงานในลักษณะที่เรียนมารองรับ มีผลให้ครัวเรือนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนมีสมาชิกอยู่กันไม่ครบ สมาชิกที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่เป็นพ่อแม่ที่มีอายุมาก และลูกหลาน 1-2 คน และส่วนมากลูกหลานก็มักออกไปทำงานกันตามโรงงานในแถบจังหวัดใกล้เคียงแบบเช้าไปเย็นกลับ เพื่อหารายได้มาช่วยครอบครัวอีกทาง ทำให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวไม่มีใกล้ชิดสนิทสนมกัน เพราะต่างคนต่างต้องทำมาหากิน และพ่อบ้านหรือหัวหน้าครอบครัวไม่ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ชี้แนะครอบครัวเหมือนก่อน และมีครัวเรือนจำนวนไม่น้อยที่มีสมาชิกเหลืออยู่เพียงพ่อและแม่ที่อยู่ดูแลบ้านและสวนตามลำพัง

จากผลการสำรวจพบว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีสมาชิกอยู่กันไม่ครบมีสัดส่วนเฉลี่ยมากถึงร้อยละ 61.67 ของครัวเรือนทั้งหมดในทุกชุมชน ชุมชนย่านคลองอัมพวามีครัวเรือนที่สมาชิกอยู่กันไม่ครบมากที่สุดร้อยละ 68.75 รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านท่าคา ร้อยละ 63.75 และร้อยละ 52.50 ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน ตามลำดับ โดยชุมชนย่านคลองบางแคมี

ครัวเรือนที่สมาชิกที่ออกไปทำงานนอกพื้นที่แบบเช้าไปเย็นกลับ มีทั้งไปทำงานในเขตเมืองแม่กลองหรือไปเป็นแรงงานรับจ้างตามโรงงานในแถบจังหวัดใกล้เคียงมีสัดส่วนมากที่สุดคือ ร้อยละ 52.50 ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน รองลงมาคือ ชุมชนย่านท่าคาและชุมชนย่านคลองอัมพวา ร้อยละ 41.25 และร้อยละ 23.75 ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน ตามลำดับ ส่วนชุมชนย่านคลองอัมพวามีครัวเรือนที่สมาชิกออกไปทำงานและอยู่อาศัยนอกพื้นที่ที่มีสัดส่วนมากที่สุดร้อยละ 57.50 ขณะเดียวกันก็มีสมาชิกที่ออกไปเรียนหนังสือและอาศัยอยู่นอกชุมชนมากที่สุดเช่นกัน รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านท่าคา ตามลำดับ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-35)

ตารางที่ 5-35 ลักษณะของครอบครัวและสมาชิกในครัวเรือน แยกตามพื้นที่ศึกษา

ลักษณะครัวเรือน	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
ลักษณะครอบครัว :				
1) ครอบครัวที่สมาชิกอยู่กันครบ	31.25	36.25	47.50	38.33
2) ครอบครัวที่สมาชิกอยู่กันไม่ครบ	68.75	63.75	52.50	61.67
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240
ลักษณะสมาชิกในครัวเรือน : (ร้อยละของครัวเรือนทั้งหมดในแต่ละชุมชน)				
1) สมาชิกออกไปทำงานนอกพื้นที่ (แบบเช้าไป-เย็นกลับ)	23.75	52.50	41.25	39.17
2) สมาชิกออกไปทำงานและอยู่อาศัยนอกพื้นที่	57.50	41.25	32.50	43.75
3) สมาชิกออกไปเรียนหนังสือและอยู่อาศัยนอกพื้นที่	31.25	23.75	20.00	24.17

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

1.3) ระดับการศึกษา เป็นสิ่งหนึ่งช่วยที่ใช้อธิบายการให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของผู้คนที่มีความทันสมัยมากขึ้น ซึ่งสามารถพิจารณาจากการเพิ่มขึ้นของอัตราการรู้หนังสือหรือการมีระดับการศึกษาที่สูงขึ้นของคนในชุมชน รวมถึงทัศนคติที่มีต่อการยอมรับและเห็นความสำคัญของการศึกษา จากการสำรวจพบว่า การรู้หนังสือของคนในทุกชุมชนของพื้นที่ศึกษามีอัตราที่เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ กล่าวคือ ระดับการศึกษาของคนในสมัยก่อนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนมีการศึกษาระดับประถมศึกษาคิดเป็นสัดส่วนเฉลี่ยร้อยละ 37.32 รองลงมา คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 27.71 และร้อยละ 20.77 ของประชากรที่อยู่อาศัยในแต่ละชุมชนตามลำดับ (รายละเอียดดังตารางที่ 5-2) แต่ปัจจุบันเกือบทุกครัวเรือนในทุกชุมชนสมาชิกรุ่นถัดมามีได้รับการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น จากการสอบถามเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภออัมพวา (สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2548) กล่าวว่า ในทุกชุมชนประชากรวัยเรียนที่มีอายุ 5 - 18 ปี จะได้รับการศึกษาในระดับชั้น

ตามอายุโดยเฉลี่ยในสัดส่วนร้อยละ 80 ขณะเดียวกันพบว่า ครั้วเรือนในทุกชุมชนมีทัศนคติในการยอมรับและเห็นความสำคัญของการศึกษามากขึ้น โดยอยากให้ลูกหลานได้เรียนในระดับมหาวิทยาลัย เฉลี่ยมากที่สุดร้อยละ 51.75 รองลงมาคือ ระดับวิชาชีพร้อยละ 43.28 ของครั้วเรือนทั้งหมด และไม่มีครั้วเรือนใดที่ไม่ต้องการให้ลูกหลานไม่ได้รับการศึกษาหรือมีการศึกษาในระดับที่พออ่านออกเขียน ทั้งนี้ ครั้วเรือนส่วนใหญ่ต่างให้ความเห็นว่า ต้องการให้ลูกหลานได้มีความรู้เพื่อไปสู่การประกอบอาชีพอื่นที่ดีกว่าการทำสวน ซึ่งเป็นอาชีพที่เหนื่อย ลำบาก และไม่มีเกียรติ ส่วนมากครั้วเรือนในทุกชุมชนอยากให้ลูกหลานประกอบอาชีพค้าขายหรือมีกิจการเป็นของตนเองมากถึงร้อยละ 52.01 รองลงมา คือ รับราชการร้อยละ 24.46 และพนักงานบริษัทร้อยละ 8.98 ของความคิดเห็นทั้งหมด ขณะที่อาชีพการทำสวนมีเพียงร้อยละ 6.19 แสดงให้เห็นถึงการสานต่อในอาชีพการทำสวนของลูกหลานชาวสวนในอนาคตที่ลดน้อยลง (รายละเอียดคั่งตารางที่ 5-36 และ 5-37)

ตารางที่ 5-36 ความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการศึกษาสูงสุดของลูกหลาน แยกตามพื้นที่ศึกษา

วุฒิการศึกษาสูงสุด	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) ไม่ได้จำเป็นต้องเรียน	-	-	-	-
2) พออ่านออกเขียนได้	-	-	-	-
3) ระดับภาคบังคับ	-	-	2.35	0.88
4) ระดับวิชาชีพ	44.86	45.79	39.84	43.28
5) ระดับมหาวิทยาลัย	52.34	48.60	53.90	51.75
6) ไม่ทราบ	2.80	5.61	3.91	4.09
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	107	107	128	342

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

ตารางที่ 5-37 ความคิดเห็นเกี่ยวกับอาชีพที่อยากให้ลูกหลานได้ทำในอนาคต แยกตามพื้นที่ศึกษา

อาชีพ	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) ไม่มีความเห็น	4.96	8.26	12.90	8.36
2) เกษตรกร/ทำสวน	2.47	5.50	11.83	6.19
3) ค้าขาย / ธุรกิจส่วนตัว	50.41	55.96	49.46	52.01
4) พนักงานบริษัท	11.57	8.26	6.45	8.98
5) ข้าราชการ	30.59	5.61	19.36	24.46
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	121	109	93	323

ที่มา : จากการสำรวจโดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

กล่าวได้ว่า คนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนเริ่มมีโลกทัศน์และความคิดที่เห็นคุณค่าของการศึกษาหรือยอมรับความทันสมัยที่มาจากการได้รับการศึกษามากขึ้น โดยอยากให้ลูกหลานมีชีวิตและมีงานทำอย่างคนเมือง จึงพยายามส่งให้ลูกได้เรียนสูง ๆ เรียนในโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในเขตเมืองแม่ฮ่องสอนหรือในกรุงเทพฯ ทำให้ประชากรในชุมชนลดจำนวนลงมาก โรงเรียนระดับประถมศึกษาจำนวนมากถูกยุบ รวมถึงโรงเรียนระดับมัธยมในแต่ละชุมชนของพื้นที่ศึกษามีจำนวนนักเรียนในแต่ละชั้นเรียนน้อยกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้กว่าร้อยละ 40 ยกเว้น โรงเรียนอัมพวันวิทยาลัย ที่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลอัมพวา มีจำนวนนักเรียนที่ค่อนข้างมาก ด้วยมีเด็กจากชุมชนย่านอื่นนิยมมาเรียน เพราะเป็นโรงเรียนระดับอำเภอที่มีชื่อเสียง (เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภออัมพวา, สัมภาษณ์ 17 มิถุนายน 2548)

1.4) **ความเป็นอยู่/วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน** จากการศึกษาพบว่า คนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนยังมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำลำคลองและการทำเกษตรอยู่มาก แต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงลดน้อยลงไปในบางพื้นที่ เนื่องด้วยสภาพสังคมและลักษณะการทำมาหากินที่เปลี่ยนไป รวมถึงการพัฒนาถนนและสิ่งอำนวยความสะดวกจากสาธารณูปโภค - สาธารณูปการในการดำเนินชีวิตที่เข้ามาสู่ชุมชนมากขึ้น สาเหตุที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ยังมีวิถีการดำเนินชีวิตแบบเดิม เนื่องด้วยกลุ่มคนดังกล่าวเป็นคนดั้งเดิมที่เกิดและอยู่อาศัยในพื้นที่แห่งนี้มานาน และยังประกอบอาชีพทำการเกษตรที่ต้องพึ่งพาอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลองเป็นหลัก รวมถึงมีบ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ริมน้ำ มีส่วนเปิดโล่งที่เป็นชาน ศาลาทำน้ำ และบันไดทำน้ำ ซึ่งเอื้อต่อการใช้น้ำในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการประกอบกิจวัตรประจำวัน พักผ่อนและเดินทางสัญจร ขณะที่คนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษามากไม่นิยมทำสวนหรือสานต่อกิจการของครัวเรือนนิยมออกไปทำงานนอกพื้นที่ ขณะที่คนต่างถิ่นที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่แถบนี้มีจำนวนน้อยมาก โดยเฉพาะในชุมชนย่านท่าคาและย่านคลองบางแค เนื่องจากไม่มีแหล่งงานสำคัญตั้งอยู่ในชุมชน

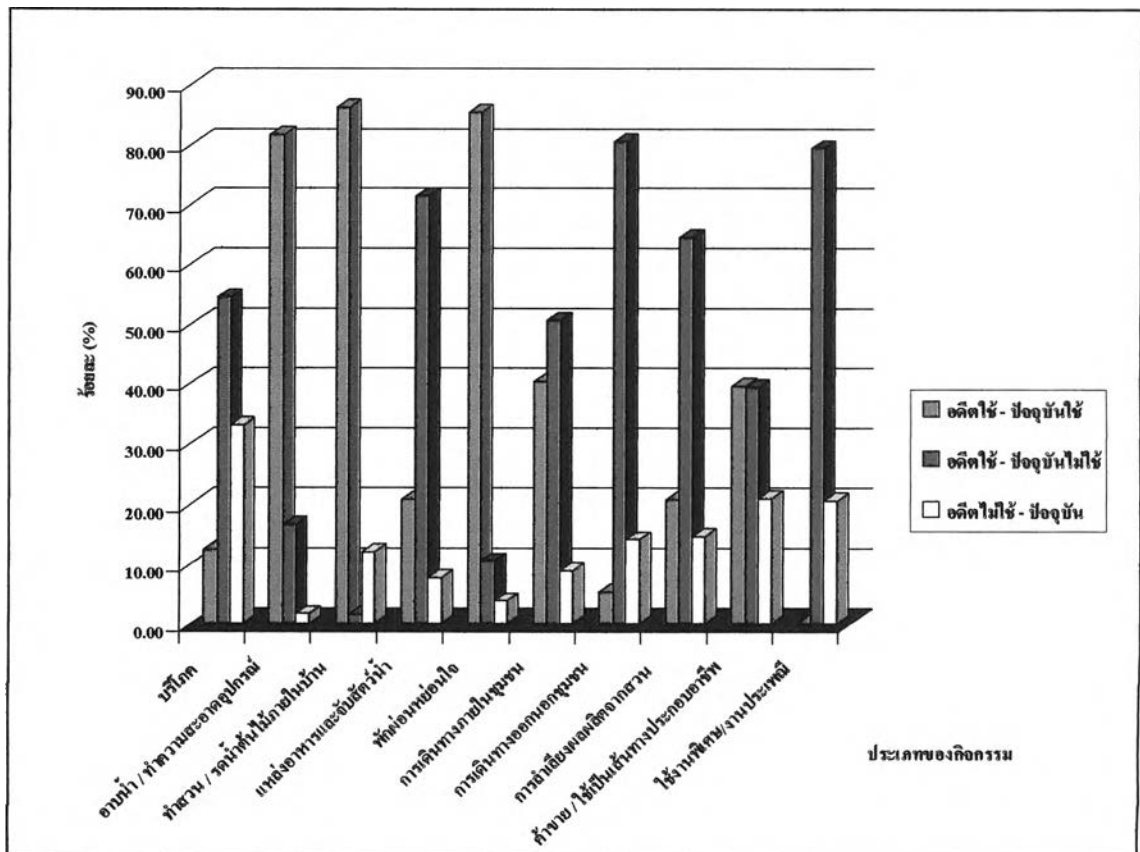
สำหรับการเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่แสดงถึงความผูกพันกับแม่น้ำลำคลองหรือการมีวิถีชีวิตแบบชาวน้ำ สามารถบ่งบอกได้จากการใช้ประโยชน์น้ำจากแม่น้ำลำคลองในด้านต่าง ๆ ของคนในชุมชนทั้ง 3 บริเวณในอดีตเปรียบเทียบกับปัจจุบัน จากการสำรวจพบว่ามากกว่าร้อยละ 80 ของครัวเรือนในทุกชุมชนยังมีการใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลองในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น อาบน้ำ ซักผ้า ทำความสะอาดบ้านเรือน รดน้ำต้นไม้ ทำสวน และพักผ่อนหย่อนใจ โดยเฉพาะครัวเรือนในชุมชนย่านท่าคายังมีการใช้น้ำจากคลองประกอบกิจกรรมดังกล่าวในสัดส่วนที่มากกว่าชุมชนอื่น รองลงมาคือ ชุมชนย่านคลองบางแค และชุมชนย่านคลองอัมพวา ส่วนการเดินทางภายในชุมชน และการค้าขายทางน้ำยังคงมีอยู่พอสมควร เนื่องจากชุมชนย่านท่าคามีตลาดน้ำท่าคาเป็นศูนย์กลางการค้าขายของท้องถิ่น และชุมชนย่านคลองอัมพวามีตลาดน้ำยามเย็นที่เพิ่งฟื้นฟูขึ้น ขณะที่การใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลองในการบริโภค เป็นแหล่งหาอาหาร ลำเลียงผลผลิต และเดินทางออกนอกชุมชน ปัจจุบันมีแนวโน้มการใช้ลดลงจากอดีตมาก โดยเฉพาะการเดินทางออกนอกชุมชนลดลงมากที่สุด จากการพัฒนาถนนเข้าถึงทุกตำบล ผู้คนจึงนิยมหันมาใช้บริการ

รถโดยสารและรถส่วนตัวแทน ส่วนการใช้ประโยชน์เพื่อประกอบกิจกรรมการละเล่นประเพณีและทาง
น้ำ ในอดีตใช้กันมากแต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว เช่น ประเพณีชักพระ ทอดกฐินทางน้ำ การแข่งเรือ ฯลฯ

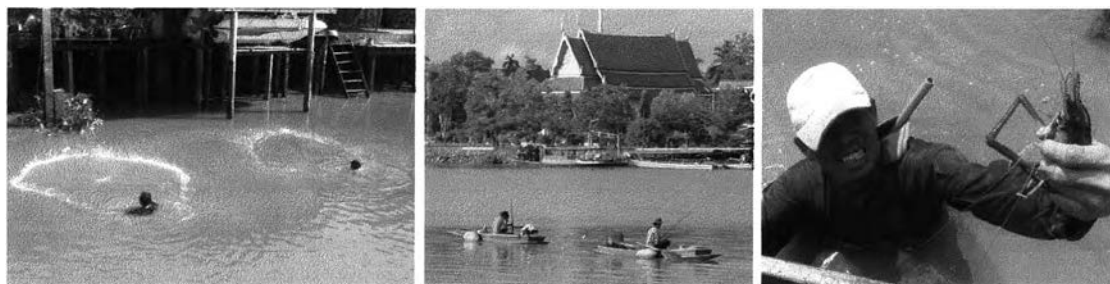
ตารางที่ 5-38 ลักษณะการใช้ประโยชน์น้ำจากแม่น้ำลำคลองของคนภายในชุมชน

ลักษณะการใช้ประโยชน์ N = 240	อดีตใช้ ปัจจุบันใช้ (ร้อยละ)	อดีตใช้ ปัจจุบันไม่ใช้ (ร้อยละ)	อดีตไม่ใช้ ปัจจุบันไม่ใช้ (ร้อยละ)	รวม (ร้อยละ)
1) คืมกิน และประกอบอาหาร / การบริโภค	12.50	54.49	33.01	100.00
2) อาบน้ำ ซักผ้า ทำความสะอาดอุปกรณ์ต่าง ๆ	81.66	16.60	1.74	100.00
3) ทำการเกษตร / รดน้ำต้นไม้ภายในบ้าน	86.25	1.70	12.05	100.00
4) เป็นแหล่งอาหาร และจับสัตว์น้ำ	20.83	71.34	7.83	100.00
5) พักผ่อนหย่อนใจ (นั่งเล่นริมน้ำ / เล่นน้ำ)	85.42	10.64	3.94	100.00
6) การเดินทางติดต่อภายในชุมชน/ละแวกบ้าน	40.42	50.64	8.94	100.00
7) การเดินทางออกสู่พื้นที่นอกชุมชน	5.42	80.41	14.17	100.00
8) การขนถ่าย/ลำเลียงผลผลิตทางการเกษตร	20.83	64.47	14.70	100.00
9) ค้าขายทางน้ำ/ใช้เป็นเส้นทางประกอบอาชีพ	39.58	39.36	21.06	100.00
10) ใช้งานในช่วงเวลาพิเศษ เช่น งานประเพณี	-	79.36	20.64	100.00

ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.

แผนภูมิที่ 5-2 สัดส่วนการใช้ประโยชน์น้ำจากแม่น้ำลำคลองในกิจกรรมต่าง ๆ ของครัวเรือน

การจับสัตว์น้ำ และเป็นแหล่งอาหาร

การประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน
เช่น อาบน้ำ ล้างจาน ซักผ้า ทำความสะอาดบ้านเรือน ฯลฯ

การทำบุญใส่บาตร ค้าขายทางน้ำ เดินทางสัญจร แหล่งพบปะสังสรรค์ และพักผ่อนหย่อนใจ

รูปที่ 5-24 วิถีชีวิตของชาวอัมพวาในปัจจุบันที่ยังผูกพันกับแม่น้ำลำคลองในลักษณะต่าง ๆ

(2) สภาพสังคม และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

จากการประชุมกลุ่มย่อยกับชาวบ้านในประเด็นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสภาพสังคมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชนทั้ง 3 แห่งของพื้นที่ศึกษา สามารถสรุปเป็นประเด็นหลัก ๆ ซึ่งมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

2.1) การปะทะสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ในอดีตก่อนปี พ.ศ.2500 การปะทะสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีน้ำส่วนใหญ่อยู่อบริเวณแม่น้ำและคลองต่าง ๆ รวมถึงตามตลาดน้ำ จากการใช้เส้นทางน้ำเป็นหลักในการสัญจรและการติดต่อค้าขายกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบง่าย ๆ ที่เห็นหน้าตาพูดคุยและบอกข่าวสารถึงกันโดยตรง นอกจากนี้ ยังมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและจัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยผู้คนมักมาพบปะ และทำกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางศาสนา และงานเนื่องในโอกาสพิเศษเท่านั้น เช่น งานบวช งานศพ เนื่องด้วยในช่วงเวลานั้น (ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 – พ.ศ.2520) เป็นช่วงที่อาชีพทำน้ำตาลมะพร้าวเพื่อฟุ่มมากที่สุด ชาวสวนต้องทำงานทั้งวันตั้งแต่เช้าถึงค่ำ ใช้แรงงานแบบเข้มข้น เหมือนแม่ลูกอ่อน ไม่สามารถไปไหนได้ ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในพื้นที่แถบนี้มีลักษณะต่างคนต่างทำมาหากิน การช่วยเหลือแรงกันหรือแลกเปลี่ยนภายในชุมชนไม่มีเหมือนก่อน รวมทั้งการรวมกลุ่มของชาวบ้านก็แทบจะไม่มี

ต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 การพัฒนาถนนเริ่มเข้ามาในชุมชนต่าง ๆ มากขึ้น และเป็นช่วงเดียวกับที่ชาวสวนตาลเริ่มมีการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำสวนมะพร้าวมาทำสวนผลไม้ จากการที่น้ำเค็มรุกเข้าท่วมอย่างรุนแรง และสมาชิกส่วนหนึ่งของครัวเรือนต้องออกไปทำงานนอกพื้นที่ โดยเฉพาะตามโรงงานในแถบจังหวัดใกล้เคียง เพื่อหารายได้มาช่วยเหลือครอบครัว ขณะที่ลูกหลานมักนิยมออกไปเรียนต่อ ทำงาน และอยู่อาศัยนอกพื้นที่ ทำให้ชุมชนมีสภาพที่ซบเซาลงเรื่อยมา คนที่อยู่อาศัยในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้มีอายุที่อยู่ดูแลบ้านและทำสวนไม้ผลเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่ของรัฐได้เข้ามาแนะนำและส่งเสริมงานด้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้นภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มสตรีและแม่บ้าน ฯลฯ รวมทั้งจัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะเป็น การจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ การประชุมทำแผนพัฒนาหมู่บ้าน การณรงค์พัฒนาหมู่บ้าน ฯลฯ ซึ่งวัดยังคงเป็นสถานที่ที่ใช้ในการพบปะ รวมกลุ่มและจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชนเหมือนเช่นเดิม โดยชุมชนย่านคลองบางแคในพื้นที่ฝั่งตำบลบางแคใช้สถานที่ของวัดสารุชนาราม และวัดปรกสุทธรราม พื้นที่ฝั่งตำบลบางนางลี่ใช้สถานที่ของวัดราษฎร์พัฒนา และโรงเรียนบางนางลี่ ชุมชนย่านคลองอัมพวาใช้สถานที่วัดอัมพวันเจติยาราม และอุทยาน ร.2 ส่วนชุมชนย่านท่าคาใช้สถานที่ของวัดเทพประสิทธิ์คณาวาส และวัดมณีสรรค์ นอกจากนี้ วิธีการแจ้งข่าวสารของทุกชุมชนในปัจจุบันมีวิธีการที่ต่างจากไปจากอดีตที่พายเรือและเดินเท้าไปบอกข่าวสาร เปลี่ยนมาเป็นการใช้เสียงตามสาย ส่งจดหมาย และติดป้ายประกาศ ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้คนในชุมชนห่างเหินกันมากขึ้น

2.2) การรวมกลุ่ม และมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เป็นการอธิบายถึงการมีวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงไป จากการเปิดตัวและยอมรับในสิ่งใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่ท้องถิ่น และตนเอง จากการสำรวจพบว่า ในทุกชุมชนครัวเรือนส่วนใหญ่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ที่ทางราชการเข้ามาจัดตั้งและส่งเสริมให้มีกิจกรรมทำร่วมกัน ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ ที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มเกษตรกร เป็นการรวมกลุ่มเกษตรกรของแต่ละตำบลเพื่อร่วมกันปรับปรุงผลผลิตทางการเกษตร ดำเนินการโดยสำนักงานเกษตรอำเภออัมพวา ซึ่งมักจัดให้มีการประชุมเดือนละครั้ง เพื่อสาธิต ให้คำแนะนำ และช่วยกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการทำสวน รวมทั้งมีการไปดูงานนอกสถานที่ พบว่า ชาวสวนกว่าร้อยละ 90 ของทุกชุมชนสนใจและเข้าร่วมเป็นสมาชิกกัน (เจ้าหน้าที่เกษตรอำเภออัมพวา, สัมภาษณ์ 17 มิถุนายน 2548) กลุ่มสตรีและแม่บ้าน เป็นการรวมกลุ่มของแม่บ้านและผู้หญิงในแต่ละตำบล เพื่อส่งเสริมการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์และร่วมกันสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นในท้องถิ่น ดำเนินการโดยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภออัมพวา ทำการส่งเสริมให้ความรู้และคำแนะนำในการผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน รวมถึงมีการสนับสนุนเงินทุนในการดำเนินการ พบว่า มีแม่บ้านในทุกชุมชนเฉลี่ยเข้าร่วมกว่าร้อยละ 70 (เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภออัมพวา, สัมภาษณ์ 17 มิถุนายน 2548) และกลุ่มออมทรัพย์ เป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านในการจัดตั้งกองทุนเพื่อการออมเงินและให้กู้ยืมเงินกันของสมาชิกในหมู่บ้าน อยู่ในความดูแลของคณะกรรมการหมู่บ้าน เกือบทุกหมู่บ้านมีการดำเนินการกันและมีสมาชิกในหมู่บ้านเข้าร่วมมากกว่าร้อยละ 50 ของครัวเรือนในหมู่บ้าน รวมทั้งชาวบ้านมีการรวมกลุ่มโดยความสมัครใจเพื่อร่วมกันพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การพัฒนาอาคาร การรณรงค์ต่อต้านยาเสพติด การจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันเด็ก ฯลฯ (ปลัด อบต.บางแค, สัมภาษณ์ 9 มิถุนายน 2548) จากการสำรวจความคิดเห็น พบว่า เฉลี่ยร้อยละ 55 ของความเห็นทั้งหมด เห็นว่า นอกจากการพบปะและรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่มีมากขึ้นกว่าแต่ก่อนแล้ว คนส่วนใหญ่ในทุกชุมชนยังให้ความสนใจและความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นอย่างดี ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน ที่เปิดช่องให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการทำสวนและเรื่องอื่น ๆ มากขึ้น ซึ่งต่างจากเมื่อก่อนที่ไม่ค่อยมี (รายละเอียดดังตารางที่ 5-40)

ตารางที่ 5-39 ทิศนคติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของคนภายในชุมชน แยกตามพื้นที่ศึกษา

ทัศนคติ	ชุมชนริมน้ำพื้นที่ศึกษา (ร้อยละ)			
	ชุมชนคลองอัมพวา	ชุมชนคลองบางแค	ชุมชนย่านท่าคา	เฉลี่ย 3 ชุมชน
1) ไม่มีความเห็น	5.00	2.80	6.25	4.59
2) ไม่สนใจ ไม่ให้ความร่วมมือ	10.00	3.75	7.50	7.08
3) พอมีส่วนร่วมบ้าง	20.00	41.25	38.75	33.33
4) สนใจให้ความร่วมมือดีมาก	65.00	52.50	47.50	55.00
รวม (ร้อยละ)	100.00	100.00	100.00	100.00
รวม (จำนวน)	80	80	80	240

ที่มา : จากการสำรวจ โดยผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548

2.3) ความสัมพันธ์กับภายนอก และรัฐ กล่าวได้ว่า ชุมชนในพื้นที่แถบอัมพวามีการเปิดตัวและมีความสัมพันธ์กับภายนอกมาตั้งแต่อดีต เนื่องมาจากการเป็นศูนย์กลางการค้าขายผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญของกลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง โดยเฉพาะตลาดน้ำอัมพวาซึ่งเป็นย่านการค้าที่สำคัญ มีผู้คนจากพื้นที่ต่าง ๆ เป็นจำนวนมากเข้ามาติดต่อแลกเปลี่ยนค้าขายสินค้า รวมถึงมีการนำผลผลิต เช่น น้ำตาลปีบ และมะพร้าวผล บรรทุกใส่เรือไปค้าขายกันในตลาดกรุงเทพและจังหวัดอื่น ๆ จึงทำให้มีโอกาสติดต่อสัมพันธ์หรือรับรู้เรื่องราวภายนอกโดยผ่านกิจกรรมการค้าขาย หรือมีพ่อค้าแม่ค้าคนกลาง เป็นสื่อ ขณะเดียวกันรัฐได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับชุมชนนานแล้ว เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา โดยรัฐเข้ามามีความสัมพันธ์กับชุมชนในฐานะผู้มาพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ให้กับชุมชน ไม่ว่าจะเป็น ถนน ไฟฟ้า ประปา ฯลฯ พร้อม ๆ กับการทยอยเลิกไปของกิจการเรือต่อใหญ่และตลาดน้ำต่าง ๆ ในพื้นที่แถบอัมพวา นอกจากนี้ รัฐยังเข้ามามีความสัมพันธ์กับชุมชนโดยผ่านกิจกรรมที่เข้ามาสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่บ้านและสตรี กลุ่มออมทรัพย์ อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ฯลฯ ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการทั้งสิ้น รวมถึงมีการจัดตั้งศูนย์ถ่ายทอดเทคโนโลยีทางการเกษตร ศูนย์สาธิตการตลาด และอื่น ๆ เพื่อใช้เป็นสถานที่เรียนรู้ และส่งเสริมงานด้านต่าง ๆ ให้กับชาวบ้าน เช่น การทำเกษตรปลอดสารพิษ การทำปุ๋ยชีวภาพ การแปรรูปอาหารและผลไม้ และหัตถกรรมจักสานจากก้านมะพร้าว เป็นต้น แต่ที่ผ่านมารัฐไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก เนื่องจากไม่มีเวลาและไม่สนใจเพราะต้องทำมาหากิน และส่วนหนึ่งไม่เชื่อถือในความรู้ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาแนะนำ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการทำสวน ต่อมาในระยะหลังชาวบ้านเริ่มสนใจและให้ความร่วมมือมากขึ้นกับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เนื่องจากมีเวลาว่างมากขึ้นไม่ต้องทำงานหนักเหมือนก่อน และด้วยส่วนหนึ่งมีความเห็นว่าเป็นการได้เรียนรู้ เปิดหูเปิดตา โดยเฉพาะการไปดูงานยังสถานที่ต่าง ๆ แต่อีกส่วนหนึ่งเห็นว่าสิ่งที่รัฐสนับสนุนนั้นไม่ตรงกับความต้องการของท้องถิ่น ทำให้เกิดการสูญเปล่า และรัฐก็ไม่สนับสนุนช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการจัดหาตลาดหรือแหล่งระบายสินค้าที่ชุมชนผลิตขึ้นจากการส่งเสริมสนับสนุนของรัฐ รวมถึงการประกันราคาหรือการยกระดับราคาพืชผลทางการเกษตร โดยเฉพาะน้ำตาลปีบ และมะพร้าวผล ซึ่งเป็นปัญหาที่มีมานานเนื่องจากมีราคาตกต่ำ จนชาวสวนหลายรายต้องเลิกทำสวนตาลไปเป็นจำนวนมาก และปล่อยสวนมะพร้าวทิ้งร้าง เพราะไม่คุ้มค่ากับการลงทุน

(3) วัฒนธรรม และประเพณีของชุมชน

จากการประชุมกลุ่มย่อยกับชาวบ้านในประเด็นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวัฒนธรรมและขนบประเพณีของท้องถิ่นในชุมชนทั้ง 3 แห่งของพื้นที่ศึกษา สามารถสรุปเป็นประเด็นหลัก ๆ ซึ่งมีรายละเอียดที่สำคัญดังนี้

3.1) โลกทัศน์ ระบบความคิด และค่านิยมพื้นฐานของคนในชุมชน ในอดีตโลกทัศน์ และค่านิยมของชาวอัมพวาส่วนใหญ่มักถูกหล่อหลอมมาจากการเลี้ยงดูและการเติบโตขึ้นมาที่ พื้นฐานครอบครัวชาวสวน ที่มีทั้งใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับสวนและอยู่กับชุมชน ลูกหลานของชาวสวน โดยทั่วไปจึงถูกปลูกฝังในเรื่องความขยันตั้งแต่เด็ก เพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำงานบ้านและงานสวน จึงมักเป็นคนขยัน ตื่นแต่เช้าออกไปทำสวน ซึ่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสวนสะท้อนให้เห็นภาพของ ความเป็นคนหนักเอาเบาสู้งานอยู่อย่างประหยัด ทำให้สามารถสร้างครอบครัวเป็นปึกแผ่นมั่นคงได้ บางครอบครัวแม้ไม่มีที่ดินทำกินก็สามารถสร้างตัวขึ้นมาได้จากอาชีพรับจ้างทำสวน หรืองานอื่น ๆ แล้วเก็บเงินทองเรื่อยมาจนสามารถซื้อที่ดินเป็นของตนเอง อย่างไรก็ตาม การให้ความสำคัญกับเรื่อง ของฐานะเป็นโลกทัศน์ของชาวสวนโดยทั่วไป ที่มองว่า อาชีพทำสวนเป็นอาชีพที่เหนื่อย ลำบาก ไม่มีเกียรติ ไม่ค่อยมีใครกล่าวถึง แม้การสั่งสมทุนในรูปของที่ดินไว้เป็นมรดกไว้ให้ลูกหลานจะเป็นสิ่งที่ นิยมทำกัน แต่ก็ไม่ได้คาดหวังที่จะให้ลูกหลานมาทำสวนเหมือนกับตนเอง แต่อยากให้ลูกหลานได้ เรียนสูง ๆ เพื่อจะได้ทำงานกินเงินเดือน เป็นเจ้าคนนายคน หรือรับราชการ เพราะมองว่าเป็นอาชีพที่ มั่นคง พ่อแม่สามารถพึ่งพาได้ยามแก่เฒ่า โดยเฉพาะอาชีพครูเป็นอาชีพที่ได้รับการยอมรับกันว่าเป็นผู้ มีความรู้และมีความคิดกว้างไกล และส่วนใหญ่มักเป็นผู้ชาย ส่วนลูกผู้หญิงไม่นิยมส่งให้เรียนสูง มักให้ มาช่วยพ่อแม่ทำสวน โดยเฉพาะลูกสาวคนโตมักได้เรียนน้อยกว่า ส่วนคนถัดมาอาจมีโอกาสได้เรียน สูงขึ้น และพบว่า ในหลายครอบครัวแม้ปัจจุบันสามีและภรรยาจะทำสวนด้วยกันทั้งคู่ หากย้อนไปใน อดีตมักพบว่า ฝ่ายหญิงมักเป็นชาวสวนมาตั้งแต่แรก ส่วนฝ่ายชายแต่งเข้าบ้านฝ่ายหญิงมักประกอบ อาชีพอื่นมาก่อน เช่น รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ เพราะสังคมของคนในสมัยนั้นมักเปิดโอกาสให้ ลูกผู้ชายได้ออกไปเรียนหนังสือ ทำงาน และเรียนรู้โลกภายนอกมากกว่าลูกผู้หญิง ถือได้ว่าในสมัยนั้น ผู้หญิงมีบทบาทอย่างมากในการสืบทอดอาชีพทำสวน ขณะเดียวกันชาวสวนที่มีฐานะก็มักไม่ค่อยมีใคร ผันตัวเองมาเป็นเจ้าถิ่นหรือทำการค้า ยังคงเป็นชาวสวนอยู่เหมือนเดิมเพียงแต่มีการสั่งสมทุนมากขึ้น เพราะนิสัยคนไทยไม่ชอบค้าขาย ผิดกับคนจีนที่ชอบค้าขายเป็นเจ้าของกิจการต่าง ๆ เช่น ลังมะพร้าว เจ้าของร้านค้าริมน้ำ พ่อค้ารับซื้อผลผลิตทางการเกษตร ฯลฯ ล้วนเป็นคนไทยเชื้อสายจีนแทบทั้งสิ้น

ต่อมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา เมื่อกระแสของการพัฒนาและการ เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้เข้ามาสู่พื้นที่ชุมชนในแถบอัมพวามากขึ้นเป็นลำดับ มีผลให้ความคิดและค่านิยม ของผู้คนในชุมชนต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะชาวสวนที่ไม่ได้รับผลตอบแทนที่เป็นแรงจูงใจใน เรื่องราคาผลผลิต ไม่สามารถกำหนดได้เอง ถูกกดราคาผลผลิต และต้องต่อสู้ดิ้นรนด้วยตนเองมาโดย ลำพัง เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งบั่นกำลังใจของชาวสวนมาโดยตลอด รวมทั้งเห็นว่าไม่อาจฝากความหวังไว้ กับอาชีพการทำสวนได้อีกต่อไป เป็นผลให้ครอบครัวชาวสวนต้องปรับเปลี่ยนความคิหันมาลงทุน และให้ความสำคัญทางการศึกษากับลูกหลานมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นลูกผู้หญิงหรือลูกผู้ชาย โดยจะส่ง เสียบให้เรียนสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพื่อเป็นช่องทางให้ลูกหลานได้ทำงานที่สบายขึ้น โดยเฉพาะ

ครอบครัวที่มีที่ดินน้อย ดังนั้น การทำงานนอกภาคการเกษตรจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการตอบสนอง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเพื่อความอยู่รอดของครัวเรือนชาวสวน อย่างไรก็ตาม แม้ครัวเรือนส่วนใหญ่ จะแสวงหารายได้จากหลายทาง แต่รายได้ของครัวเรือนส่วนหนึ่งยังคงอิงอยู่กับภาคเกษตรหรือการทำ สวนอยู่ เห็นได้จากครัวเรือนในชุมชนย่านท่าคา แม้สมาชิกส่วนหนึ่งของครัวเรือนจะออกไปทำงาน ตามโรงงานในแถบจังหวัดใกล้เคียง สมาชิกส่วนที่อยู่ที่บ้านมักจะทำสวนมะพร้าวตาลและเคี่ยมน้ำตาล ส่วนครัวเรือนในชุมชนย่านคลองบางแคและย่านคลองอัมพวา สมาชิกส่วนที่อยู่บ้านแม้มีอาชีพรับจ้าง หรือค้าขายอยู่ในชุมชน แต่ก็มักจะดูแลสวนของตนไปพร้อมกันด้วย เพราะลักษณะการทำสวนใน ปัจจุบันเป็นระบบการผลิตที่ทำให้ชาวสวนมีเวลามากพอที่จะไปหารายได้จากช่องทางอื่นเพิ่ม โดยเฉพาะงานรับจ้างภายในชุมชน เช่น ลอกทองร่อง รับจ้างทิวมะพร้าวตามลิ่ง ฯลฯ ถือได้ว่าครัวเรือนใน ลักษณะดังกล่าวยังคงอิงอยู่กับการทำสวนและมีฐานที่มั่นอยู่ในชุมชน ขณะที่ครัวเรือนจำนวนมากที่มี ลูกหลานได้รับการศึกษาสูงและมักมีงานประจำที่มั่นคงทำอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ สมาชิกส่วนนี้แม้ไม่ได้ พักอาศัยหรือมีฐานที่มั่นอยู่ในชุมชนของตน แต่ก็ยังรักษาสายสัมพันธ์กับชุมชนของตนเอาไว้ เห็นได้ จากการกลับมาเยี่ยมบ้านเป็นประจำ การมาร่วมในงานบุญประเพณีประจำปีของวัดในชุมชนที่เป็นบ้าน เกิดของตน รวมทั้งกลับมาช่วยครอบครัวเก็บเกี่ยวลิ้นจี่หรือผลผลิตอื่น ๆ เมื่อถึงหน้าเก็บเกี่ยว เป็นต้น

จากลักษณะดังกล่าว แม้แรงจูงใจในการทำสวนจะมีน้อยลง ผู้คนในชุมชนต้อง หันไปประกอบอาชีพที่หลากหลาย และความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งในระดับครอบครัวและชุมชนต้อง ห่างเหินจากกันมากขึ้น แต่สายสัมพันธ์ของผู้คนยังไม่แยกขาดจากภาคการเกษตรและจากชุมชน ท้องถิ่น โดยสิ้นเชิง เนื่องจากผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่ยังเป็นคนรุ่นเก่า ขณะเดียวกันคนรุ่น ใหม่ก็ไม่ได้ละทิ้งชุมชนไปทั้งหมด ยังมีการเกาะเกี่ยวรักษาสายสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและชุมชนที่ ตนอยู่อาศัย จึงพอที่จะมีการถ่ายทอดความรู้สึกรัก ผูกพัน และห่วงใยในถิ่นที่อยู่ รวมทั้งรู้สึกว่าคุณ เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยส่วนใหญ่แสดงผ่านทางระบบความคิดและค่านิยมของคนในชุมชนที่ไม่ อยากรละทิ้งบ้านเรือนไปอยู่ที่อื่นหรือขายที่ดินทำกิน แต่ต้องการเก็บไว้เป็นมรดกให้ลูกหลานทำกิน ดัง ปรากฏในปัจจุบันมีคนรุ่นถัดมาที่ออกไปทำงานและอาศัยอยู่นอกชุมชน เมื่อออกจากงานหรือเกษียณ ก่อนกำหนดได้เริ่มกลับมาอยู่บ้าน ทำสวน และนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับมาช่วยทำประ โยชน์ ให้ชุมชนท้องถิ่นบ้างแล้ว ส่วนสมาชิกของครัวเรือนที่ยังไม่กลับมาก็มักส่งเงินมาให้พ่อแม่ใช้จ่าย และ ปรับปรุงดูแลบ้านและสวน ด้วยเห็นคุณค่าของบ้านเกิดและถิ่นที่อยู่เดิมของตน

กล่าวได้ว่า โลกทัศน์ ระบบความคิด และค่านิยมของคนในชุมชนพื้นที่ศึกษานี้ ส่วนหนึ่งมีฐานความคิดที่ถูกบ่มเพาะหล่อหลอมมากับการอยู่อาศัยและทำมาหากินในท้องถิ่นที่มีความ อุดมสมบูรณ์ และการมีวิถีการดำเนินชีวิตที่สงบสุขเรียบง่ายมาโดยตลอด สังเกตได้จากชาวอัมพวาไม่ ค่อยเหมือนกับจังหวัดอื่น ที่บางช่วงผลผลิตราคาตกต่ำหรือเกิดปัญหาต่าง ๆ มักมีการประท้วง เคนขบวนกันบ่อยครั้ง แต่คนอัมพวามักไม่ค่อยเดือดร้อน แม้เคยมีปัญหาน้ำท่วมและน้ำเสีย แต่ก็ไม่ได้

เกิดบ่อยครั้ง รวมทั้งในช่วงเวลาที่เศรษฐกิจของประเทศอยู่ในภาวะตกต่ำเมื่อปลายปี พ.ศ.2540 วิถีชีวิตของผู้คนที่นี้ก็ยังอยู่ได้อย่างสบายไม่เดือดร้อน สามารถพึ่งพาตนเองได้ หากรู้จักพออยู่พอกินไม่ฟุ้งเฟ้อ ส่งผลให้ชาวบ้านที่นี้มีทัศนคติในการมองโลกที่ดี เห็นคุณค่าการมีที่ดินทำกิน การอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน การแบ่งปันช่วยเหลือกัน และยึดมั่นในศาสนาและขนบประเพณี ซึ่งในที่สุดเกิดเป็นความรักความผูกพันในท้องถิ่นที่คนอาศัยอยู่ มีความภาคภูมิใจในความเป็นคนอัมพวา และมีความเชื่อว่าที่ดินแห่งนี้จะสร้างหลักประกันความมั่นคงให้แก่ตนเองและครอบครัวให้สามารถอยู่ได้อย่างสุขสบาย ด้วยเหตุนี้ ครัวเรือนส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง จึงมีความคิดและมักบอกลูกหลานไม่ให้ขายที่ดินทำกิน แต่ให้เก็บรักษาเอาไว้ เพราะเชื่อว่าที่แห่งนี้จะเป็นทั้งแหล่งทุนทำมาหากินที่สำคัญ และเป็นแหล่งพักพิงสำหรับลูกหลานของตนได้ในอนาคต หลังจากที่ออกไปทำงานและอยู่ในเมืองมาเกือบทั้งชีวิต

3.2) ขนบประเพณีท้องถิ่น และกิจกรรมทางน้ำ กล่าวได้ว่า ชาวอัมพวาเป็นผู้ที่ยึดมั่นและศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เห็นได้จากการมีวัดเป็นจำนวนมากตั้งอยู่ในพื้นที่ และมีขนบธรรมเนียมที่นิยมทำสืบต่อกันมา คือ การใส่บาตรประจำทุกวัน และทำบุญในวันพระ รวมถึงงานบุญประเพณีทั่วไปที่ยังคงมีการจัดอย่างต่อเนื่อง เช่น งานทำบุญขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ และเข้าพรรษา เป็นต้น ขณะเดียวกันก็มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำลำคลองจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ เกิดเป็นวัฒนธรรม ประเพณี การละเล่น และกิจกรรมต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของผู้คน ในแถบนี้ และนับตั้งแต่มีการพัฒนาถนนเข้ามาในชุมชน ส่งผลให้บทบาทความสำคัญของคลองและเรือลดลง รวมทั้งการหายไปของฤดูน้ำหลากตั้งแต่ปี พ.ศ.2510 เป็นต้นมาจากการสร้างเขื่อนในพื้นที่ต้นน้ำ มีผลให้ขนบประเพณีท้องถิ่นและกิจกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติและเล่นกันภายในชุมชนทยอยหมดไปจากชุมชน ได้แก่ ประเพณีชักพระ และการทอดกฐินทางน้ำ ส่วนการละเล่นที่ผู้คนในชุมชนยังคงจดจำกันได้ดีและหมดไปจากชุมชนแล้ว ได้แก่ การแข่งเรือ มีทั้งแข่งขันประเภทสวยงาม และแข่งขันความเร็ว รวมถึงการละเล่นต่าง ๆ ในช่วงเทศกาลวันสงกรานต์ที่จัดให้มีเล่นกันตามวัดต่าง ๆ ที่เรียกว่า “บ่อน” หลังเสร็จพิธีกรรมทางศาสนาในช่วงเช้า เช่น การเล่นสระบัว มอญซ่อนผ้า เสือกินวัว แข่งงู ผีกะลา ฯลฯ

นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของผู้คนในแถบอัมพวาและเป็นภาพลักษณ์ของชุมชนมาตั้งแต่อดีต ได้แก่ ตลาดน้ำ การใช้เรือสัญจรทางน้ำ และการพายเรือค้าขายทางน้ำ ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดนี้ในอดีตสามารถพบเห็นได้ทั่วไปตามแม่น้ำลำคลองและในชุมชนต่าง ๆ แต่ปัจจุบันกิจกรรมดังกล่าวลดน้อยลง มีเพียงชุมชนย่านท่าคาที่ยังคงมีตลาดน้ำท่าคาเหลืออยู่ มีการใช้เรือในการสัญจรและลำเลียงผลผลิตอยู่เป็นค่อนข้างมาก ขณะเดียวกันชาวบ้านในชุมชนย่านคลองอัมพวาและชุมชนย่านคลองบางแค ได้เริ่มสนใจหันมาใช้เรือกันมากขึ้น แต่เป็นในลักษณะการรับจ้างพานักท่องเที่ยวชมสภาพภูมิทัศน์ริมน้ำ ชมหิ่งห้อยยามค่ำคืน และการค้าขายทางน้ำ เนื่องมาจากการขยายตัวของกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่แถบอัมพวาช่วง 1 - 2 ปีที่ผ่านมา

3.3) การสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่ผ่านมามีชุมชนในแถบอัมพวา จะประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง มีผลให้หลายสิ่งหลายอย่างที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันแสดงถึงภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่น มีแนวโน้มที่จะเลือนหายไปจากความสนใจของคนในชุมชน ด้วยเพราะผู้คนหันมาให้ความสำคัญกับเรื่องการทำมาหากินเป็นหลัก แต่ด้วยเหตุการณ์เมื่อครั้งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินมาเปิดอุทยาน ร.2 ในปี พ.ศ.2522 และหลังจากนั้นเป็นต้นมาพระองค์ทรงเสด็จมาที่นี่เป็นประจำทุกปี เพื่อทอดพระเนตรศิลปการแสดงของไทยแขนงต่าง ๆ ในฐานะที่ชุมชนอัมพวาเป็นดินแดนแห่งดนตรีไทยมาแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีเอกลักษณ์โดดเด่นและสามารถยืนหยัดอย่างต่อเนื่องด้วยมีวงดนตรีไทยและศิลปการแสดงหลายอย่างที่สืบทอดจากบรรพบุรุษมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งจากประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างชุมชนกับบรมราชจักรีวงศ์มาโดยตลอดจนถึงปัจจุบัน เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวอัมพวาเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ เห็นคุณค่าความสำคัญของประวัติศาสตร์และรากเหง้าที่ตนมีอยู่ จนเกิดเป็นแรงจูงใจในการฟื้นฟูและร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ในการช่วยกันถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมดังกล่าวให้กับลูกหลานหรือคนรุ่นถัดไปได้เรียนรู้ ดังเห็นได้จาก การสอคนแสดงศิลปการแสดงของไทยแขนงต่าง ๆ ไว้ในหลักสูตรการเรียนของโรงเรียนต่างๆ ในจังหวัดสมุทรสงคราม การจัดตั้งมูลนิธิ ร.2 ขึ้นในปี พ.ศ.2533 เพื่อถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ ดุริยางค์ศิลป์ และคีตศิลป์ให้กับเยาวชนในท้องถิ่นเป็นหลัก รวมถึงในปี พ.ศ.2542 ทางคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติได้จัดตั้งบ้านคนตรีขึ้น โดยใช้สถานที่อาคารเรียนเดิมของโรงเรียนวัดภุมรินทร์กุฎีทองซึ่งถูกยุบไปแล้ว ทำการสอนศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านและดนตรีไทยทั้งในระบบโรงเรียนและเรียนตามอัธยาศัย ทั้งหมดนี้นอกจากทางราชการจะสนับสนุนเครื่องดนตรีและสถานที่แล้ว ยังได้รับความร่วมมือจากวิทยากรซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ท้องถิ่นที่มีความรู้และเชี่ยวชาญในด้านต่าง ๆ มาช่วยถ่ายทอดความรู้ให้ ไม่ว่าจะเป็น คนตรีไทย หุ่นกระบอก และศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านแขนงอื่น ๆ

นอกจากการฟื้นฟูและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมด้านศิลปการแสดงของไทยแขนงต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว ในช่วงปี พ.ศ.2545 – 2548 พื้นที่ในชุมชนย่านคลองอัมพวายังมีโครงการสำคัญที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (Thailand Cultural Environment Project) เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลเดนมาร์ก โดยมีสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นหน่วยงานหลักในการกำกับดูแล และมีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นผู้ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานและประชาชนในท้องถิ่น โดยดำเนินการสำรวจและจัดทำฐานข้อมูลแผนที่สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามและในพื้นที่ชุมชนอัมพวา เพื่อรวบรวมข้อมูลที่กระจัดกระจายและถ่ายทอดออกมาสู่ระดับกว้างในระบบที่ง่ายแก่การเข้าใจ โดยเฉพาะให้ผู้คนในท้องถิ่นได้รับทราบถึงฐานที่

สมบูรณ์ทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ตนมีอยู่ และยังมีโครงการสาธิต (Demonstration project) ซึ่งเป็นการร่วมมือกับเจ้าของบ้านในการซ่อมแซมบ้านเรือนให้คงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีเอกลักษณ์ของชุมชน ร่วมกับการสร้างจิตสำนึก (Awareness raising) ด้วยการมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำร่วมกับคนในชุมชนมาเป็นระยะ โครงการดังกล่าวมีส่วนสำคัญยิ่งในการสร้างความรู้ความเข้าใจและกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นได้ตระหนักถึงความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมที่ชุมชนของตนมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็น อาคารบ้านเรือน วิถีชีวิต และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีผลให้ผู้คนเริ่มหันมาใส่ใจที่จะอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนของตนมากขึ้น ด้วยเห็นคุณค่าในสิ่งต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเป็นมาและรากเหง้าของตนเอง จนเกิดเป็นความรักความภาคภูมิใจในถิ่นที่อยู่และความเป็นคนอัมพวา

ประกอบกับเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2547 ที่ผ่านมา ทางเทศบาลตำบลอัมพวามีโครงการฟื้นฟูตลาดน้ำยามเย็นขึ้นในบริเวณคลองอัมพวา เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนย่านอัมพวา จากนั้นเป็นต้นมาพื้นที่ในแถบอัมพวาเริ่มเป็นที่รู้จักและมีผู้คนเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้นเป็นระยะ ทั้งยังกระตุ้นให้ผู้คนในชุมชนย่านคลองอัมพวาและในชุมชนต่าง ๆ ได้ตื่นตัวออกมาคิดและทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง มีผลให้ชุมชนกลับมามีสภาพที่คึกคักและมีชีวิตชีวามากขึ้นหลังจากที่ซบเซาและเงียบเหงามานาน สังกัดได้จากจำนวนร้านค้าริมน้ำบริเวณปากคลองอัมพวา เรือขายของ และบริการเรือรับจ้างมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น โดยตลอด ขณะเดียวกันชาวบ้าน วัด และองค์กรท้องถิ่นในชุมชน ได้เริ่มหันมาร่วมมือกันในการอนุรักษ์ฟื้นฟูขนบประเพณีและการละเล่นดั้งเดิมของชุมชนที่สูญหายไป เพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้รับรู้และตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญ และยังเป็นการสืบสานของมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้คงอยู่ต่อไป เห็นได้จาก การสืบสานประเพณีชักพระและการทอดกฐินทางน้ำที่จัดโดยวัดภุมรินทร์ การดักบาตรทางน้ำและแข่งเรือพายที่จัดโดยเทศบาลตำบลอัมพวา เป็นต้น รวมถึงผู้คนในชุมชนต่าง ๆ ได้หันมาสนใจให้ความสำคัญกับชุมชนท้องถิ่นของตนมากขึ้น สังกัดได้จากความร่วมมือของชาวบ้านที่มีมากขึ้นในการมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนด้วยความสมัครใจ เช่น การขุดลอกคูคลอง คัดแต่งกิ่งต้นไม้ริมทาง การเก็บขยะและทำความสะอาดพื้นที่สาธารณะภายในชุมชน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมักจัดให้มีขึ้นในโอกาสพิเศษต่าง ๆ

กล่าวได้ว่า การสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมในพื้นที่แถบอัมพวาที่เกิดขึ้นนั้น สิ่งสำคัญมาจากทรัพยากรบุคคลหรือพลังของคนภายในชุมชนเอง ซึ่งมีความเข้มแข็งทางด้านความคิดอยู่เป็นทุนเดิม ประกอบกับการได้รับความรู้ความเข้าใจที่เป็นระบบและต่อเนื่องในทางประวัติศาสตร์และมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนอย่างชัดเจน ทั้งจากความสนพระทัยของเจ้านายพระมหากษัตริย์ และหน่วยงานการศึกษาต่าง ๆ ที่เข้ามาสนับสนุน ส่งผลให้ผู้คนได้เห็นคุณค่าความสำคัญของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนของตนมากขึ้น จนเกิดเป็นความรัก ความหวงแหน และรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ ยังผลให้เกิดเป็นความสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน ในการรวมตัวกันฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นอิสระตามภาวะที่สอดคล้องกับท้องถิ่น มากกว่าที่ผู้หนึ่งผู้ใดจะมากำหนดให้ทำแทน ดัง

เห็นได้จาก การมีเส้นทางในการรักษาและฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นส่วนที่ก้าวหน้า ล้วนเกิดจากพลังภายในของผู้คนในท้องถิ่นเองแทบทั้งสิ้น

จากผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมด้านสังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่แถบอัมพวาในประเด็นต่าง ๆ ข้างต้น เห็นได้ว่า โครงสร้างและหน้าที่ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง จากระบบโครงสร้างทางสังคมที่เดิมมีบทบาทหนึ่งแต่ทำหลายหน้าที่ ได้เริ่มเปลี่ยนมาสู่ระบบโครงสร้างซึ่งบทบาทหน้าที่ที่มีความเฉพาะด้านมากขึ้น เนื่องมาจากชุมชนมีความเจริญขึ้นและมีการแยกย่อยในหน้าที่ของชุมชนมากขึ้น มีผลให้โครงสร้างประชากร โครงสร้างของครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน และสภาพสังคมในชุมชน มีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากระบบสังคมแบบดั้งเดิม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม สิ่งที่เห็นได้ชัด คือ การเปลี่ยนแปลงในวิถีการดำเนินชีวิต โลกทัศน์ ระบบความคิด และค่านิยมของผู้คนในสังคม ที่เกิดจากการยอมรับวัฒนธรรมหรือสิ่งใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่ชุมชน รวมถึงสูญหายไปของวิถีชีวิตวัฒนธรรมชนบทประเพณี และกิจกรรมบางอย่างที่เป็นภาพลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นนั้น

5.3) สรุปผลการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนน้ำดั้งเดิม

การศึกษาในส่วนนี้เป็นการนำผลจากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและการดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านกายภาพและนิเวศวิทยา ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม-วัฒนธรรม รวมถึงข้อมูลจากการศึกษาพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนริมน้ำดั้งเดิมดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 4 นำมาสรุปเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของลักษณะชุมชนและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำตัวอย่างทั้ง 3 บริเวณ ซึ่งมีรายละเอียดสรุปได้ดังตารางที่ 5-40

ตารางที่ 5-40 สรุปเปรียบเทียบลักษณะของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมน้ำตัวอย่าง แยกตามพื้นที่

ประเด็นการพิจารณา	ช่วงเวลา / ปี พ.ศ.	ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา	ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแค	ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา
ทำเลที่ตั้งของชุมชน	-	มีที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองฝั่งตะวันออก และตั้งอยู่ใกล้ปากคลองสายหลักต่าง ๆ โดยมีคลองอัมพวาเป็นคลองสายหลัก	มีที่ตั้งอยู่บริเวณ 2 ฝั่งคลองบางแค ซึ่งเป็นคลองสายหลักที่แยกมาจากแม่น้ำแม่กลอง	มีที่ตั้งของชุมชนที่อยู่ลึกเข้ามาด้านใน ไม่มีคลองสายหลัก มีแต่มีคลองรองและคลองสวนจำนวนมากกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่
ความสำคัญทางประวัติศาสตร์	-	<ul style="list-style-type: none"> - มีการตั้งถิ่นฐานมาช้านานตั้งแต่สมัยอยุธยาสมัยพระเจ้าปราสาททอง - เป็นที่ประดิษฐานของพระมหากษัตริย์และพระราชินีต้นราชวงศ์จักรีหลายพระองค์ - เป็นเมืองที่พระมหากษัตริย์และเจ้านายเสด็จประพาสอยู่เสมอจนถึงปัจจุบัน 	มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาช้านานตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมาช้านานตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น
บทบาทของชุมชน	อดีต (ก่อนปี พ.ศ.2485)	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นศูนย์กลางด้านพาณิชยกรรมขนาดใหญ่บริเวณคลองอัมพวา (ตลาดน้ำอัมพวา) - เป็นศูนย์กลางการสัญจรทางน้ำที่สามารถเดินทางไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ได้สะดวก - เป็นที่ตั้งของส่วนราชการระดับอำเภอ 	- เป็นย่านเกษตรกรรม ปลูกพืชผัก ไม้ผลที่หลากหลายชนิด และทำนา	เป็นย่านเกษตรกรรมปลูกพืชผักล้มลุก ไม้ผล และทำนาในร่องสวน
	ตั้งแต่ปี พ.ศ.2485 - ปัจจุบัน	<ul style="list-style-type: none"> - อยู่ในเขตการปกครองส่วนท้องถิ่นของเทศบาลตำบลอัมพวา - เป็นย่านธุรกิจการค้าระดับชุมชน - เป็นที่ตั้งของส่วนราชการระดับอำเภอ - เป็นแหล่งผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ คือ ส้มโอ และลิ้นจี่ 	<ul style="list-style-type: none"> - อยู่ในเขตการปกครองของตำบลบางแค และตำบลบางนางลี่ - เป็นแหล่งผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ คือ ส้มโอ ลิ้นจี่ และมะพร้าว 	<ul style="list-style-type: none"> - อยู่ในเขตการปกครองของตำบลท่าคา - เป็นแหล่งผลิตผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ คือ น้ำตาลมะพร้าว น้ำตาลสด มะพร้าวผลแก่ และมะพร้าวอ่อน

ประเด็นการพิจารณา	ช่วงเวลา / ปี พ.ศ.	ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา	ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแค	ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา
1) ด้านกายภาพ				
1.1) สภาพแวดล้อมตาม ธรรมชาติและระบบนิเวศ	ปี พ.ศ.2512 - 2513	ได้รับผลกระทบจากการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดกาญจนบุรีและราชบุรี มีผลให้น้ำในแม่น้ำลำคลองน้ำในพื้นที่แถบนี้ เน่าเสียอย่างรุนแรง ชาวบ้านไม่สามารถใช้น้ำในการอุปโภค-บริโภค และสัตว์น้ำจำนวนมากตายและสูญพันธุ์ไป		
	ปี พ.ศ.2520 - 2523	ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาและจัดการแหล่งน้ำ โดยเฉพาะจากการสร้างเขื่อนต่าง ๆ ในพื้นที่ตอนบนของกลุ่มน้ำ มีผลให้น้ำเต็มหนองสูง สร้างความเสียหายให้กับพื้นที่ทางการเกษตรนับหมื่นไร่ และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของกลุ่มน้ำมา โดยตลอด		
	ปัจจุบัน - อนาคต	มีความเสี่ยงสูงต่อการเกิดปัญหาและผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยา โดยเฉพาะกับทรัพยากรน้ำ เนื่องจากเป็นพื้นที่ท้ายน้ำ		
1.2) การตั้งถิ่นฐานของชุมชน - แบบแผนการตั้งถิ่นฐาน	อดีต ก่อน ปี พ.ศ.2520	บ้านเรือนกระจุกตัวค่อนข้างหนาแน่น บริเวณ 2 ฝั่งคลองอัมพวา และบางส่วนตั้ง กระจายอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง คลอง สายรองสายต่าง ๆ และอยู่ในสวน	บ้านเรือนส่วนมากตั้งกระจายตัวตามแนว 2 ฝั่ง คลองบางแค และบางส่วนตั้งกระจายอยู่ตาม คลองรอง คลองสวน และอยู่ในสวน	บ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งกระจายตัวอยู่ทั่วไป ตามคลองรอง คลองสวน และอยู่ในสวน
- การขยายตัวของชุมชน	ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2520 - ปัจจุบัน	มีการขยายตัวของบ้านเรือนตามแนวถนน สายหลัก และ ถนนซอยภายในชุมชน ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะชุมชนตลาดอัมพวา	มีการขยายตัวของบ้านเรือนกระจายไปตามแนว ถนนสายหลักของชุมชน โดยเฉพาะถนนสายวัด สาธุ-บางยี่รงค์	การขยายตัวของบ้านเรือนตามแนวถนน เกิดขึ้นน้อยมาก
- การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และ แบบแผนการตั้งถิ่นฐานของชุมชน (ภาพรวมของชุมชน)	อดีต - ปัจจุบัน	มีการเปลี่ยนแปลงมาก แต่ในภาพรวมยังคงมีลักษณะของการตั้งถิ่น ฐานชุมชนริมน้ำดั้งเดิมปรากฏหลงเหลืออยู่ มาก โดยเฉพาะบริเวณ 2 ฝั่งคลองอัมพวา	มีการเปลี่ยนแปลงไม่มาก โดยยังคงลักษณะ การตั้งถิ่นฐานของชุมชน ริมน้ำแบบดั้งเดิมอยู่มาก	มีการเปลี่ยนแปลงน้อยมาก การพัฒนาถนนยังไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยน แปลง โครงสร้างของการตั้งถิ่นฐานของ ชุมชนริมน้ำมากนัก
- การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน (ภาพรวมของชุมชน)	อดีต - ปัจจุบัน	ค่อนข้างมาก	ปานกลาง	น้อยมาก
- สัดส่วนพื้นที่เกษตรที่ยังคงอยู่ (% ของพื้นที่ทั้งหมด)	ปี พ.ศ.2547	ค่อนข้างมาก (78.43 %)	มาก (84.92 %)	มาก (88.64 %)

ประเด็นการพิจารณา	ช่วงเวลา / ปี พ.ศ.	ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา	ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแก	ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา
1.3) บ้านเรือน / ที่อยู่อาศัย - กรรมสิทธิ์ถือครองบ้าน (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	ปัจจุบัน	เป็นเจ้าของ (90 %)	เป็นเจ้าของ (92.50 %)	เป็นเจ้าของ (95 %)
- รูปแบบบ้านที่มีลักษณะโดดเด่น และยังคงปรากฏให้เห็นอยู่	อดีต - ปัจจุบัน	เรือแถวไม้ริมน้ำ เรือนแพโบราณ เรือนไทยโบราณ และเรือนไทยพื้นถิ่น หันหน้าให้แม่น้ำลำคลอง	เรือนไทยโบราณ และเรือนไทยพื้นถิ่นยกเสาสูง หันหน้าให้คลอง	
- การปรับปรุงบ้านที่อยู่อาศัย	อดีต - ปัจจุบัน	มีมาก โดยเฉพาะบริเวณ 2 ฝั่งคลองอัมพวา	มีน้อย	มีน้อยมาก
- แผนการปรับปรุงบ้านที่อยู่อาศัย (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	อนาคต	น้อย (11.25 %)	น้อย (13.75 %)	น้อยมาก (7.50 %)
- การรับช่วงต่อของลูกหลาน (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	อนาคต	น้อย (52.20 %)	น้อย (57.50 %)	ค่อนข้างมาก (71.25 %)
1.4) พื้นที่ทางการเกษตร / สวน - กรรมสิทธิ์ถือครอง (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	ปัจจุบัน	เป็นเจ้าของ (85.07 %)	เป็นเจ้าของ (87.32 %)	เป็นเจ้าของ (82.19 %)
- การเปลี่ยนแปลงในกรรมสิทธิ์	อดีต - ปัจจุบัน	ค่อนข้างมาก	น้อย	น้อยมาก
- ขนาดแปลงที่ดิน (ส่วนใหญ่) (% ของแปลงที่ดินในชุมชน)	ปัจจุบัน	น้อยกว่า 5 ไร่ (77.61 %)	น้อยกว่า 5 ไร่ (70.42 %)	น้อยกว่า 5 ไร่ (64.38 %)
- ลักษณะการทำประโยชน์ที่ดิน และการเปลี่ยนแปลง	ก่อน ปี พ.ศ.2485	สวนแบบผสมผสาน ปลูกไม้ผล และพืชผักหลากหลายชนิด	สวนแบบผสมผสาน ปลูกไม้ผล พืชผักหลากหลายชนิด และทำนา	สวนเตียนปลูกพืชผักล้มลุก ไม้ผล และทำนาในร่องสวน
	ปี พ.ศ.2485 - 2520	สวนผสมผสาน ----> สวนมะพร้าวตาล	สวนผสมผสาน ----> สวนมะพร้าวตาล	สวนเตียน ----> สวนมะพร้าวตาล
	ปี พ.ศ.2520 - ปัจจุบัน	สวนมะพร้าวตาล ----> สวน ไม้ผลเศรษฐกิจ	สวนมะพร้าวตาล ----> สวน ไม้ผลเศรษฐกิจ	สวนมะพร้าวตาล ----> สวนมะพร้าวผสม
	สรุปอดีต - ปัจจุบัน	มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก		

ประเด็นการพิจารณา	ช่วงเวลา / ปี พ.ศ.	ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา	ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแก	ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา
- แผนการปรับปรุงสวนในอนาคต (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	อนาคต	ค่อนข้างมาก (70.15 %)	ค่อนข้างมาก (74.65 %)	ปานกลาง (63.01 %)
- ความคิดที่จะขายที่ดินทำกิน (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	อนาคต	น้อย (12.28 %)	น้อย (9.68 %)	น้อย (15 %)
- การรับช่วงต่อของลูกหลาน (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	อนาคต	น้อยมาก (36.84 %)	น้อย (43.55 %)	ค่อนข้างมาก (63.33 %)
1.5) ระบบเครือข่ายการสัญจร - การพัฒนาเส้นทางสัญจรทางบก	ปัจจุบัน	มาก ถนนค่อนข้างมีทั่วถึงในทุกชุมชนของพื้นที่	ปานกลาง มีบางส่วนของพื้นที่ที่ถนนยังไม่ถึง	ปานกลาง มีบางหมู่บ้านที่ถนนยังไม่ถึง
- การเปลี่ยนแปลงสภาพเครือข่าย ของลำน้ำภายในชุมชน	อดีต - ปัจจุบัน	มาก คลองรอง คลองสวน และลำประ โคง จำนวนมากมีสภาพตื้นเขินและถูกทับถม	ไม่มาก คลองรอง คลองสวน และลำประ โคง จำนวนมากมีสภาพสมบูรณ์ยังใช้การได้ดีอยู่	
- การสัญจรทางน้ำ (การใช้เรือ) (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	ปัจจุบัน	น้อยมาก (14.93 %) ใช้เพื่อสัญจร ในชุมชน และค้าขายทางน้ำ (ที่ตลาดน้ำยามเย็น)	น้อย (25.33 %) ใช้เพื่อสัญจรภายในชุมชน และลำเลียงผลผลิตออกจากสวน	ค่อนข้างมาก (69.74 %) ใช้เพื่อสัญจรในชุมชน ลำเลียงผลผลิตออก จากสวน และค้าขายทางน้ำ(ที่ตลาดน้ำท่าคา)
- แนวโน้มการใช้เรือในอนาคต	อนาคต	มีมากขึ้น เพื่อค้าขายทางน้ำ และรับจ้างนักท่องเที่ยว	ปานกลาง เพื่อค้าขายทางน้ำ และรับจ้างนักท่องเที่ยว	น้อยลง
2) ด้านเศรษฐกิจ				
2.1) การผลิต - ความหลากหลายในอาชีพ	ปัจจุบัน	มีมาก โดยเฉพาะอาชีพค้าขาย และรับจ้าง	ปานกลาง	น้อย
- สัดส่วนกลุ่มอาชีพทางการเกษตร (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	อดีต (ปี พ.ศ.2520)	ปานกลาง (65.67 %)	ค่อนข้างมาก (78.67 %)	มาก (94.73 %)
	ปัจจุบัน (พ.ศ.2547)	ต่ำ (25.62 %)	ปานกลาง (46.41 %)	ค่อนข้างมาก (65.35 %)

ประเด็นการพิจารณา	ช่วงเวลา / ปี พ.ศ.	ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา	ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแค	ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา
- อายุโดยเฉลี่ยของเกษตรกร	ปัจจุบัน	ผู้สูงอายุ (มากกว่า 50 ปีขึ้นไป)		
- เป้าหมาย และวิธีการผลิตหลัก (การทำสวน)	ก่อน ปี พ.ศ.2485	เป้าหมายการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก มีวิธีการผลิตแบบพอเพียง และมีความอิสระในการผลิต สามารถพึ่งพาตนเองได้ พึ่งพาธรรมชาติโดยสิ้นเชิง อาศัยแรงงานในครัวเรือนในการผลิต มีการช่วยเหลือแรงงานซึ่งกันและกัน		
	ปี พ.ศ.2485 - 2520	เป้าหมายการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก และมีวิธีการผลิตที่เปลี่ยนไปสู่การผลิตแบบทุนนิยมที่เน้นการสร้างส่วนเกินมากขึ้นตามลำดับ ยังพึ่งพาธรรมชาติ อาศัยแรงงานในครัวเรือนในการผลิต แต่การช่วยเหลือแรงงานทยอยหมดไป เกิดระบบการจ้างแรงงานค่อนข้างมาก		
	ปี พ.ศ.2520 - ปัจจุบัน	เป้าหมายการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก และมีวิธีการผลิตแบบทุนนิยมที่ถูกกำหนดจากอิทธิพลของตลาด มีการพึ่งพาเทคโนโลยีและปัจจัยจากภายนอก ใช้แรงงานส่วนที่เหลืออยู่ในครัวเรือนในการผลิต แต่การจ้างแรงงานในสวนลดน้อยลง		
- การเปลี่ยนแปลงการทำสวน	อดีต - ปัจจุบัน	มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก การทำสวนแบบผสมผสาน -----> การทำสวนปลูกพืชเชิงเดี่ยว		
- ผลผลิต / สินค้าหลักของชุมชน	ปัจจุบัน	ส้มโอ และลิ้นจี่		น้ำตาลปีบ และมะพร้าวผล
- การลงทุน / ต้นทุนการผลิต	ปัจจุบัน	ต้นทุนการผลิตและการลงทุนสูงมาก โดยเฉพาะลิ้นจี่		ต้นทุนการผลิตและการลงทุนต่ำ
- ความเสี่ยงต่อความเสียหายใน ระหว่างการผลิต	ปัจจุบัน	ความเสี่ยงสูงมาก โดยเฉพาะลิ้นจี่ การออกดอกขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ ไม่สามารถทนน้ำที่มีความเค็มได้มากนัก มีแมลงและโรครบกวนมาก ความเสี่ยงปานกลาง - สำหรับส้มโอ สามารถทนน้ำที่มีความเค็มได้ระดับหนึ่ง		ความเสี่ยงค่อนข้างต่ำ มะพร้าวสามารถขึ้นได้ดีในพื้นที่แถบนี้ ที่มีสภาพดินเค็มและน้ำกร่อย
- ความเสี่ยงต่อความเสียหาย ของผลผลิต	ปัจจุบัน	ความเสี่ยงสูงมาก โดยเฉพาะลิ้นจี่เก็บไว้ไม่ได้นานหลังเก็บผลผลิต ความเสี่ยงน้อย สำหรับส้มโอ		ความเสี่ยงปานกลาง - สำหรับน้ำตาลปีบ ความเสี่ยงน้อย - สำหรับมะพร้าวผล
- การได้รับการแนะนำสนับสนุน จากหน่วยงานราชการ	อดีต-ปัจจุบัน	ค่อนข้างมาก		น้อยมาก
- การมีอาชีพเสริมทำ (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	ปัจจุบัน	ปานกลาง (31.25 %)	ค่อนข้างมาก (57.50 %)	ปานกลาง (36.25 %)
- แหล่งที่มาของรายได้ครัวเรือน (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	ปัจจุบัน	มากกว่า 1 แหล่ง (73.50%)	มากกว่า 1 แหล่ง (77.50 %)	มากกว่า 1 แหล่ง (70 %)

ประเด็นการพิจารณา	ช่วงเวลา / ปี พ.ศ.	ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา	ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแค	ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา
- การรับช่วงต่อของลูกหลาน (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	อนาคต	น้อยมาก (29.88 %)	น้อย (43.75 %)	ค่อนข้างมาก (67.65 %)
2.2) การแลกเปลี่ยน - ตลาดน้ำดั้งเดิม / ตลาดท้องถิ่น	อดีต	ตลาดน้ำอัมพวา ตลาดน้ำปากคลองบางจาก	ตลาดน้ำปากคลองบางแค	ตลาดน้ำท่าคา
	ปัจจุบัน	ไม่มี	ไม่มี	ตลาดน้ำท่าคา
- การเปลี่ยนแปลงลักษณะ การกระจายผลผลิต	อดีต - ปัจจุบัน	มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ชาวสวนนำผลผลิตไปแลกเปลี่ยนซื้อขายกันเองที่ตลาด -----> การมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อถึงในสวน		
- โอกาสในการขยายตลาด	อนาคต	มีมาก โดยเฉพาะส้มโอ (ตลาดต่างประเทศ)		ไม่มี / มีน้อยมาก
- สถานการณ์ราคาของผลผลิต (ภาพรวมโดยเฉลี่ย)	ปัจจุบัน	ล้นจี่ ราคาค่อนข้างต่ำ ส้มโอ ราคาค่อนข้างดี		มะพร้าวผล และน้ำตาลปีบ มีราคาค่อนข้างต่ำ
- แนวโน้มการเพิ่มราคาผลผลิต	อนาคต	มีมาก โดยเฉพาะส้มโอ		มีไม่มาก / น้อย
- การสนับสนุนจากรัฐด้านตลาด และการกระจายผลผลิต	ปัจจุบัน	มีบ้าง แต่ไม่มากนัก		ไม่มี
2.3) การบริโภค - ลักษณะการบริโภคของครัวเรือน (ภาพรวมของชุมชน)	อดีต	การบริโภคในลักษณะพอเพียงเพื่อการยังชีพ เป็นไปตามความสามารถจากการผลิตขึ้นเอง และการแลกเปลี่ยนภายในชุมชนและระหว่างชุมชน		
	ปัจจุบัน	การบริโภคพึ่งพิงตลาด หรือปัจจัยจากภายนอกชุมชนมากขึ้น เพราะไม่สามารถผลิตได้เอง และเป็นการบริโภคเพื่อความสะดวกสบายในระดับที่มากกว่าเพื่อยังชีพ		
- ลักษณะการจับจ่ายใช้สอยของ ครัวเรือน (สินค้าอุปโภค-บริโภค)	ปัจจุบัน	นิยมซื้อจากร้านค้าและซูเปอร์มาเก็ต ที่อยู่ในเมืองแม่กลองค่อนข้างมาก	นิยมซื้อจกตลาดนัดบก และร้านค้าที่ตั้งอยู่ในชุมชน	นิยมซื้อจกตลาดน้ำท่าคา ตลาดนัดบก และร้านค้าที่ตั้งอยู่ในชุมชน

ประเด็นการพิจารณา	ช่วงเวลา / ปี พ.ศ.	ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา	ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแค	ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา
3) ด้านสังคมและวัฒนธรรม				
3.1) วิถีชีวิตและความเป็นอยู่				
- เชื้อชาติ / กลุ่มผู้คนในชุมชน	ปัจจุบัน	ส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีน	เป็นคนไทยเชื้อสายจีน และคนไทยพอ ๆ กัน	ส่วนใหญ่เป็นคนไทย มีคนจีนน้อย
- สัดส่วนประชากรที่อยู่อาศัยจริง (% ของประชากรตามทะเบียน)	ปัจจุบัน	น้อย (60.47 %)	น้อย (66.92 %)	น้อย (68.71 %)
- การเปลี่ยนแปลงลักษณะและโครงสร้างของครอบครัว	อดีต - ปัจจุบัน	มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ครอบครัวใหญ่มีสมาชิกหลายคนหลายรุ่นคนอยู่อาศัยภายในบ้าน -----> ครอบครัวที่มีขนาดเล็กลงมีสมาชิกไม่กี่คนอยู่อาศัยในบ้าน		
- ครัวเรือนที่มีสมาชิกอยู่กันครบ (% ของครัวเรือนทั้งหมด)	ปัจจุบัน	น้อย (31.25 %)	น้อย (36.25 %)	ปานกลาง (47.50 %)
- ครัวเรือนที่สมาชิกออกไปทำงานนอกชุมชน (แบบเข้าไปเย็นกลับ) (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	ปัจจุบัน	น้อย (23.75 %)	มาก (52.50 %)	มาก (41.28 %)
- ครัวเรือนที่มีสมาชิกออกไปทำงานและอยู่อาศัยนอกชุมชน (% ของครัวเรือนในแต่ละชุมชน)	ปัจจุบัน	มาก (57.50 %)	มาก (41.25 %)	ปานกลาง (32.50 %)
- การเปลี่ยนแปลงการพึ่งพาอาศัยน้ำจากแม่น้ำลำคลองในการดำเนินชีวิตประจำวัน	อดีต - ปัจจุบัน	มาก มีการใช้น้ำประปาแทนน้ำจากแม่น้ำ ลำคลองมากขึ้นเป็นลำดับ	น้อย ยังคงมีการใช้น้ำคลองในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันอยู่มาก	น้อย ยังคงมีการใช้น้ำคลองในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันอยู่มาก
3.2) สภาพสังคม				
- การเปลี่ยนแปลงลักษณะปะทะสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชน	อดีต - ปัจจุบัน	มาก การพบปะพูดคุยไม่ค่อยมีโอกาสพบปะเห็นหน้าตากันบ่อย		ปานกลาง ยังคงมีการพบปะพูดคุยกันที่ตลาดน้ำท่าคา

ประเด็นการพิจารณา	ช่วงเวลา / ปี พ.ศ.	ชุมชนริมน้ำย่านคลองอัมพวา	ชุมชนริมน้ำย่านคลองบางแก	ชุมชนริมน้ำย่านท่าคา
- การเปลี่ยนแปลงวิธีการแจ้งข้อมูลข่าวสารภายในชุมชน	อดีต - ปัจจุบัน	มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก การพายเรือ และการเดินบอกกล่าว -----> การใช้เสียงตามสาย ส่งจดหมาย และติดป้ายประกาศ		
- การเปลี่ยนแปลงบทบาทของวัดในการเป็นศูนย์กลางของชุมชน	อดีต - ปัจจุบัน	มีการเปลี่ยนแปลงน้อย โดยวัดยังคงมีบทบาทเป็นศูนย์รวมผู้คนในชุมชน ทั้งในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน		
- การรวมกลุ่มและมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการเปลี่ยนแปลง	อดีต	มีค้อยมีการรวมกลุ่มของผู้คนเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชน		
	ปัจจุบัน	มีมาก	มีมาก	ปานกลาง - น้อย
3.3) วัฒนธรรม และประเพณี				
- การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ ความคิด และค่านิยมของคน	อดีต - ปัจจุบัน	มีการเปลี่ยนแปลงมาก โดยเฉพาะในเรื่องการศึกษาและการประกอบอาชีพของลูกหลาน แต่ในประเด็นอื่น ๆ ยังเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก		
- การเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมท้องถิ่น	อดีต - ปัจจุบัน	มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก การสูญหายไปของวัฒนธรรม ประเพณี และการเล่นที่เกี่ยวกับแม่น้ำลำคลอง เช่น ประเพณีชักพระ ทอดกฐินทางน้ำ การใช้เรือ ฯลฯ		
- กิจกรรมการฟื้นฟูและสืบสานมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชน	ที่ผ่านมา - ปัจจุบัน	มีมาก เช่น ตลาดน้ำอัมพวา การอนุรักษ์บ้านเรือน ประเพณีแข่งเรือพาย ตักบาตรทางน้ำ ฯลฯ	ยังไม่มี	มี การพยายามอนุรักษ์ตลาดน้ำท่าคา ให้คงสภาพดั้งเดิมของท้องถิ่นไว้

ที่มา : ผู้วิจัย, ปี พ.ศ.2548.